

U

1936–1938

Čtvrtletník pro literaturu, teorii, kritiku a kulturní politiku; orgán skupiny Blok.

Podtitul: 1936–38 (roč. 1–3) Čtvrtletník skupiny Blok. – *Redaktoři:* 1936 (roč. 1) B. Václavek, P. Jilemnický, J. Noha; 1937–38 (roč. 2–3) B. Václavek, P. Jilemnický, J. Noha (do sv. 3, roč. 2), L. Svoboda, J. Taufer (oba poslední od sv. 4, roč. 2); zástupce redakce v Praze L. Čivrný (roč. 3). – *Odpovědný redaktor, vydavatel a majitel:* J. Kohoutek, Praha. – *Periodicita:* čtvrtletník; 1936 (roč. 1) 4 sv.: únor, květen, říjen, prosinec; 1937–38 (roč. 2) 4 sv.: březen, květen, říjen, leden 1938; 1938 (roč. 3) 3 sv.: březen, červen, listopad.

U byl orgán „literární skupiny socialistických realistů v ČSR“ Blok, podle níž měl být původně pojmenován; název U (podle počátečního písmena slova umění) byl zvolen dodatečně, po zjištění, že nedlouho předtím vycházel jiný stejnojmenný časopis. B. Václavek jako hlavní iniciátor a organizátor sdružení i časopisu navázal na svoji předchozí činnost v časopise Středisko, a to zejména snahou o široké „semknutí sil, které pracují svou tvorbou k socialismu“. Od prvních programových úvah však zastával názor, „že by časopis měl mít liberálnější – co do světového názoru – hlediska než Blok sám pro své členství“, a usiloval nejen o spojení levicových autorů, ale i o kontakty s demokratickým antifašistickým „středem“. Program publikovaný v 1. sv. 1. roč. (na něj navazoval článek Co bude Blok dál dělat ve 2. sv.) zdůraznil snahu semknout antifašistické a k socialismu inklinující spisovatele a podtrhl také princip mezinárodní spolupráce, a to jednak s autory všech národností ČSR (nejen Češi a Slováci, ale také Němci, Maďaři, Ukrajinci), jednak s autory zahraničními (zvláště sovětskými, francouzskými a německými). Jako vedoucí redaktor (v tiráži však takto neuváděn) sestavoval Václavek plány jednotlivých svazků, které zasílal k posouzení hlavním spolupracovníkům, časopis řídil z Olomouce, redakce se scházela v Brně; z jeho redakčních kolegů měl teorii na starosti L. Svoboda, prózu P. Jilemnický, poezii J. Noha a po jeho odchodu J. Taufer. Časopis vycházel svépomocí, nákladem asi 1600 výtisků, honoráře se neplatily. Ve 3. roč. se z ekonomických důvodů zmenšil formát a rozsah časopisu (o jeden arch). V U se vyhraňovaly názory Bloku na jiné soudobé

umělecké orientace a na kulturněpolitickou situaci vůbec, promítly se sem i rozpory uvnitř vlastního seskupení. Časopis vstupoval do polemik s druhou levicovou uměleckou skupinou 30. let, se surrealisty. V 1. roč. zaútočil vulgarizujícím článkem K. Jiříčka (pseud. O. Krígl) také na V. Vančuru a jeho román Tři řeky; tento odsudek korigoval B. Václavek, Vančura se však od Bloku a U trvale distancoval. Internacionální orientace a důsledná podpora protifašistického spojení československých spisovatelů se projevila mj. vyostřenou polemičností časopisu ve vztahu ke katolickým spisovatelům nacionální orientace nebo k ruralistům (zejména ve 2. roč. Václavkova recenze sborníku Tváří k vesnici, odmítající hlavně „protihumanistický“ příspěvek R. I. Malého a příspěvek sympatizující s poměry v nacistickém Německu od K. Schulze). Nejostřeji se však vyhrótily názory na situaci v Sovětském svazu, na charakter stalinismu a na moskevské procesy. Stalo se tak především v průběhu diskusí o knize A. Gida Návrat ze Sovětského svazu a o polemické reakci S. K. Neumanna v knize Anti-Gide neboli optimismus bez pověr a iluzí (kromě Václavkovy recenze Gida a kapitoly z Neumannovy knihy též otevřeně nesouhlasné dopisy J. Nohy S. K. Neumannovi a Neumannova odpověď, vše v 2. roč.). Diskuse byla „přenesena na vnitřní fórum Bloku“ a po plenární schůzi skupiny se J. Noha, který setrval na své kritice represivních projevů sovětské politiky a odmítal negativní hodnocení Gidovy knihy, vzdal redaktorství a vystoupil z Bloku; spolu s ním vystoupili K. Jiříček, V. Kaplický a A. Pospíšilová, a to poté, co byli obviněni z „trockismu“. Prosovětská linie U se v posledním ročníku promítla do dalších polemik (např. redakční článek adresovaný zvláště levicové inteligenci Krize mezi československými intelektuály aj.) a ovlivnila také podobu ankety o základně a způsobu spolupráce pokrokových umělců; zde byl sice mezi prvními hlasy zveřejněn příspěvek R. Jakobsona, kritický k sovětským zásahům do kultury, anketa však byla předčasně ukončena (nevyšel již příspěvek K. Teiga). V posledních svazcích se časopis zaměřil hlavně na posílení vědomí jednoty v odporu proti fašismu akcentem na národní a lidovou tradici české literatury (redakční článek Kudy dál?, Václavkova recenze Česká literatura v boji za svobodu národa, zabývající se dvěma aktuálními sborníky, aj.). Připravený

4. sv. 3. roč. (s datací 25. 2. 1939; knižně 1964), cele věnovaný tradicím české kultury, již nemohl vyjít, protože časopis byl zakázán.

Časopis se od počátku věnoval teoretickému vymezení tzv. socialistického realismu. Již v 1. sv. 1. roč. B. Václavěk (K tvůrčí situaci české literatury) charakterizoval program socialistického realismu obecně jako „obraz předpokladů pohybu skutečnosti“, směřování k období velké syntézy vycházející z uměleckých výbojů avantgard 20. let a vytvářející obraz světa na noetickém základě dialektického materialismu, z třídních hledisek, s perspektivou vývoje k socialismu. Požadoval rozmanitost uměleckých útvarů v uchopení této tematiky a výslovně se distancoval od ztotožnění socialistického realismu s popisným realismem 19. století. Redakce se také hlásila k podobnému programu, jaký stanovil moskevský sjezd sovětských spisovatelů (1934). V souvislosti s tímto programem nového realismu uváděla překlady teoretických prací G. Lukáče (zejména K problému objektivnosti umělecké formy ve 2. sv. 1. roč.), F. Engelse, V. I. Lenina, L. Aragona, R. Rollanda, A. V. Lunačarského aj. Historickým souvislostem tohoto realismu byla věnována v 1. sv. 1. roč. stať A. Pospíšilové (K otázce realismu). Dále se objevovaly stati navazující na moskevský boj proti tzv. formalismu (L. Svoboda: Bucharinova teorie rovnováhy v 1. sv. 1. roč., G. Fridlender: Formalism a eklektičnost v literární vědě ve 4. sv. 1. roč., F. Píšek: K diskusi sovětských spisovatelů ve 2. sv. 2. roč.). Konkrétní podobu tohoto programu reprezentovala v časopise především beletrie členů Bloku. V *poezii* byla výrazná tendence k adresnosti sdělení, někdy až k žurnalistické agitce (J. Taufer, S. K. Neumann), rétoričnosti a popisnosti (F. Nechvátal), ale v tvorbě J. Nohy, charakteristické úsečnou dikcí, také k soustředění na předmětné, subjektivizované vidění sociální tematiky. Poezii autorů mimo Blok charakterizoval především její společný varovný tón vycházející z aktuální situace ohrožení a občanské války ve Španělsku (F. Halas, J. Hora, O. Fischer). Závazné místo připadlo bezručovsky stylizované tvorbě autorů písničích lašsky (Ó. Lyšohorsky, J. Stunavsky aj.), ale také zahraniční poezii, publikované jak v překladech, tak v jazyce originálu (zejména v němčině), rovněž také německým překladům české poezie, čímž redakce uskutečňovala program široké mezinárodní spolupráce levicových umělců. Z *prózy* byly

publikovány především úryvky ze sociálně kritických románů (M. Pujmanová, M. Majerová, B. Klička, J. Drda). Ukázkou z románu J. Weila Moskva-hranice provázelo vzápětí (1. sv. 3. roč.) paradoxně Václavkovo negativní posouzení celého románu. Časopis profilovaly zejména *stati* B. Václavka a v prvních dvou ročnících také v duchu stranickosti a třídního boje vyostřené články K. Jiříčka (František Halas – aneb proč právě smutek ve 2. sv. 1. roč., Vladislav Vančura na druhé straně? ve 3. sv. 1. roč.). Václavěk se zaměřoval zejména na problémy tradice české literatury a na profily básníků a prozaiků spřízněných s Blokem (M. Majerová, F. Nechvátal, P. Jilemnický aj.). V politických diskusích usiloval o věcnou polohu a tlumil také militantní postoje některých svých spolupracovníků, zejména ve vztahu k demokracickým spisovatelům a surrealistům (tím, že se distancoval od útoku S. K. Neumanna na R. Jakobsona a J. Mukařovského v Lidové kultuře za protisovětské postoje a formalismus, korigoval také útok V. Pekárka na B. Mathesia jako „kritikáře sovětské uměnovědy“ v 1. sv. 3. roč.). Podstatnou část svazků tvořily *recenze*, mnohdy polemické. V prvních ročnících postihovaly širokou škálu produkce, od 2. sv. posledního ročníku redakce deklarovala změnu této praxe řízenou kulturní politikou Bloku (vybíraly se téměř výhradně knihy členů či spřízněných autorů). Důležité byly také *informativní články* o jiných literaturách (Podkarpatská Rus, Německo, Španělsko, Maďarsko, Francie, USA, Írán) a ankety (O sociálním postavení československého spisovatele v 1. a 2. sv. 2. roč., Cím je protifašistickému umělci a spisovateli SSSR ve 4. sv. 2. roč., O základně a způsobu spolupráce pokrokových umělců v 1. a 2. sv. 3. roč.). Svazky byly od 2. roč. prokládány citáty z nejrůznějších světových i českých autorů (V. I. Lenin, K. Marx, G. Lukács, F. Engels, K. A. Wittfogel, F. X. Šalda, K. Teige aj.). V posledním ročníku byly publikovány pozdravy francouzských a sovětských spisovatelů Československu. – *Poezii* zveřejnili: J. Bartuška, K. Bednář, I. Blatný, K. Brušák, L. Čivrný, O. Fischer, J. Hájek, F. Halas, J. Hora, J. Horák, I. Jelínek, S. Kadlec, K. Kapoun, J. Kolář, Z. Kriebel, L. Maršíček, F. Nechvátal, S. K. Neumann, J. Noha, O. Nouza, V. Pekárek, S. Raška, J. Rohan, V. Šacha, D. Šajner, J. Taufer, B. Tomíček, V. Závada, J. Zavadil; v laštině Ó. Lyšohorsky, B. Marek (pseud. J. Hanys), Č. Ostravický,

J. Stunavsky (podp. J. Stónawsky); z české klasické poezie byl uveden při jubilejní příležitosti K. H. Mácha; ze slovenských autorů přispěli Š. Gráf, F. Král, J. Poničan (podp. J. Rob-Poničan). *Prózu* publikovali: V. Barčík, Z. Černý, J. Drda, V. Kaplický, B. Klička, J. Kratochvíl, M. Majerová, K. Marin, S. K. Neumann, F. Neuzil, K. Nový, I. Olbracht, M. Pujmanová, J. Rybák, B. Sílová, A. Vaněček, J. R. Vávra, J. Weil, F. C. Weiskopf; ze slovenských autorů V. Bielek, Š. Gráf, P. Jilemnický, F. Král a v laštině J. Šinovsky (podp. J. Šénowsky). Autory *cizojazyčné a přeložené poezie* byli: W. H. Auden, M. Banjevič, J. R. Becher (i něm.), B. Brecht, F. Brügel (i něm.), L. Carrol, K. Doberer, V. G. Donskyj, R. Fuchs (i něm.), P. Gelja, M. Gyula, R. Chasel, A. Jerikejev, M. Klopčič, J. B. Kumjatskyj, Th. Lessing (i něm.), A. Machado, V. Majakovskij, E. L. Masters, W. Mehring, R. Meurant, J. Morvay, B. Pasternak, P. Pont (něm.), A. S. Puškin, C. Sandburg, A. Stübs (i něm.), Ch. de Troyes, M. Zimmering, O. Župančič. Autory *přeložených próz* byli: H. Barbusse, A. A. Fadějev, O. M. Graf, L. Guilloux, L. Hughes, P. de Kruij, A. Malraux, J. Oleša, P. Pavlenko, V. Šklovskij, N. Tichonov, B. Uše. *Kritice a publicistice* se věnovali: O. Berkopec, O. Blažek, F. Branislav (i šifra F. B.), E. F. Burian, V. Černý, Z. Černý (i šifry -č., -zč), L. Čivrný (i šifra L. Č.), J. Drda (i šifra J. D.), A. Hartl, Z. Hlaváček, O. Jeremiáš, P. Jilemnický (i šifry P. Jil., P-ý.), K. Jiříček (vl. jm. O. Kučera, i pseud. O. Krígl a šifra -kj.), K. Konrad, K. Konrad, J. Kratochvíl, J. P. Lang (i šifra -jpl.), Ó. Łysohorsky, F. Nechvátal (i šifra F. N.), Z. Nejedlý, S. K. Neumann (i šifra S. K. N.), J. Noha (i šifry N, -n.), V. Pekárek (i šifry p., p-, pk., V. P., vp-), F. Píšek (i šifry -fp-, P.), J. Poničan (podp. J. Rob-Poničan), A. Pospíšilová (i šifra A. P.), A. Pražák, M. Pujmanová, J. Rypka, O. Stibor, L. Svoboda (i šifry L. S., L. Sv., s., s), J. Taufer (i šifry j. t., jt, -jt-, -jtr-, -jtr.), B. Václavek (i šifry B. V., v.), J. Valja (i šifra J. V.), A. Vaněček, J. Weil (i šifry jw., jw), L. Žilka (i šifry L. Ž., LŽ) a dále šifry Ege., K. I., -lk, O., R. F. Publikovány byly *články, studie a projevy zahraničních autorů*: L. Aragon, G. Bernanos, J. R. Bloch, J. Cocteau, L. Deharmeová, S. Dinamov, F. Engels, A. A. Fadějev, G. Fridlender, M. Gyula, W. Herzfelde, K. Kersten, J. Kozak, J. Lehmann, V. I. Lenin, H. R. Lenormand, S. Ludkiewicz, G. Lukács, V. Majakovskij, H. Mann, P. Merin, P. Paraf, M. R. Parachivescu, T. Pavlov (Dosev), A. Viollis. *Překlady*

dy přispěli: O. F. Babler, N. Balcarová-Příšková, F. Brügel, L. Čivrný, F. Dvořák, R. Fuchs, W. Hart, A. Hartl, J. Hora, K. Jiříček, A. Machander, F. Nechvátal, J. Noha, V. Pekárek, F. Píšek, J. R. Poničan (i šifra rob.), Š. Sedláčková, L. Svoboda, J. Taufer, J. Urban, B. Václavek, A. Vaněček, J. Weil, F. C. Weiskopf, J. Zavadil, L. Žilka, dále též šifry B. K., -sp-, dr. piv. *Anket* se kromě stálých autorů účastnili: K. Bednář (pseud. Prokop Kouba), K. J. Beneš, J. Čapek, K. Čapek, J. Čárek, J. Dvořák, M. Figuli, O. Fischer, H. Gregorová, J. Hora, J. Hořejší, Č. Jeřábek, E. Konrád, P. Kouba, S. Lom, J. Mahen, H. Malířová, J. Mařánek, V. Nezval (pseud. Robert David), M. Nohejl, J. Opolský, J. V. Pleva, K. Sezima, K. Teige, A. M. Tilschová, J. Toman, G. Vámoš (O sociálním postavení československého spisovatele); A. Bagár, K. J. Beneš, E. Bloch, J. Čapek, J. Dvořák, O. M. Graf, W. Herzfelde, Č. Jeřábek, B. Klička, J. Kopta, I. Olbracht, J. V. Pleva, M. Pujmanová, K. Reiner, E. Schulhoff, F. Soldan, J. Toman, G. Včelička (Čím je protifašistickému umělci a spisovateli SSSR); R. Fleischner, R. Jakobson, J. Kroha (O základně a způsobu spolupráce pokrokových umělců).

LITERATURA: V. Černý: Dva sborníky, LitN 8, 1935/36, č. 16; J. Rybák: Sborník skupiny Blok, RP 12. 3. 1936; EL (J. Strnadel): Z revuí došlých redakci Činu, Čin 1936, s. 221; k. k. (K. Konrad): Blok a jeho čtvrtletník, Tvorba 1936, s. 794 → Ztvárněte skutečnost (1963); F. X. Šalda: U, čtvrtletník skupiny Blok, ŠZáp 9, 1936/37, s. 106; -n. (S. K. Neumann): Čtvrtletník U..., Lid. kultura 1938, č. 2 → O umění (1958); B. Václavek: K situaci československé literatury (oběžník Bloku 2, 10. 1. 1938), Var 3, 1950/51, s. 26 → Tvorba a společnost (1961); L. Knězek: Listy Bedřicha Václavka Fraňu Královi, SLit 1958, s. 211, 339, 468; V. Pekárek in B. Václavek: Tvorba a společnost (1961); J. Taufer in Strana, lidé, pokolení (1962); K. Chvatík in Bedřich Václavek a vývoj marxistické estetiky (1962); M. Nosek: Programové úsilí o český socialistický realismus, ČLit 1963, s. 111; V. Pekárek: K historii literární skupiny Blok, AUP Olomouc. Facultas Philosophica. Supplementum 7 (Václavkova Olomouc 1962), 1964, s. 93; J. Dvořák: Pomoc marxistické kritiky vznikající marxistické literatuře let třicátých + Výbor z listů S. K. Neumanna B. Václavkovi, tamtéž, s. 44 a 393 + Blok socialistických spisovatelů před 25 lety, Červený květ 1964, s. 94; Tradice bojující (1964, edice zabaveného 4. sv. 3. roč. U, ed. a doslov J. Dvořák); ● ref. Tradice bojující: M. Blahynka, Kulturní tvorba 1964, č. 23; J. Hek, HD 1964, č. 8; J. Honzík, Plamen 1964, č. 9; O. Sus, Rovnost 11. 6. 1964 ●; J. Brabec, V. Effenberger: Komentář, in K. Teige: Výbor z díla 2 (1969); H. Kunstmann a George Bouron

(J. Opelík) in U (Würzburg 1975, *Analecta Slavica* 10, úvod k reprintu čas.); J. Dvořák: Neumannova cesta od Levé fronty k Bloku socialistických spisovatelů, *Lit. měsíčník* 1975, č. 7 → Tradice a současnost (1980); V. Linhartová: Podíl „U“ Bloku na formování metody socialistického realismu, *Slavica Slovaca* (Bratislava) 1980, s. 147 + Úsilí B. Václavka o vytvoření teoretické základny pro zformování socialistického realismu, *SPPF Brno*, sv. 75, ř. jazyk. a lit., Škola – jazyk – literatura, 1981, č. 13, s. 93; J. Dvořák: Jiří Taufer a vznik Bloku socialistických spisovatelů, *Lit. měsíčník* 1981, č. 6; V. Pekárek: Plán posledního ročníku Václavkova časopisu *Blok – U*, *Lit. měsíčník* 1982, č. 7; V. Linhartová in *Cesty k porozumění* (1985); J. Šindlerová: Bedřich Václavek a Blok socialistických spisovatelů (komentář k dopisu B. Václavka), *Středisko* 67, 1984 (1985), s. 45 + Bedřich Václavek a Blok socialistických spisovatelů, sb. *Stav a úkoly literární vědy v Severomoravském kraji a úkoly mladé generace*, Václavkova Olomouc 1980 (1986, s. 133) + *Interní diskuse a kolize v Bloku socialistických spisovatelů*, sb. *Stav a úkoly václavkovského bádání v kontextu soudobé literární vědy a folkloristiky*, Václavkova Olomouc 1983 (1986, s. 117); I. Pfaff: Kampaň proti „formalismu“ v české levicové kultuře 1936–1938, *Svědectví* 21, 1987/88, s. 187 → (upr.) *Česká levice proti Moskvě 1936–1938* (1993) + *U-Blok a zápas o „socialistický realismus“ v českém umění*, *Ateliér* 1997, č. 19; J. Fögl: *Anketa U-Bloku* (k přetisku ankety O sociálním postavení československého spisovatele), *Aluze* 2002, č. 3.

dvo

Uboj

1936–1942

Časopis propagující slovanskou vzájemnost, vlastnictví a činorodý přístup k životu, později za redakce V. Kolátora beletristická revue určená nároky Literárního uměleckého kruhu Aktivisté.

Podtitul: 1936/37 (roč. 1/2) *Zpravodaj snaživých*; 1938 (roč. 3) *Tribuna Klubu slovanské vzájemnosti*; 1939 (roč. 4) *Slovanská národní tribuna*; 1939–42 (roč. 5–7) *Měsíčník pro krásnou literaturu*. – *Redaktoři*: 1936/37 (roč. 1/2) „Kolektiv mladých mužů“, od č. 8 *Klub slovanské vzájemnosti*; 1938–42 (roč. 3–7) V. Kolátor (vedoucí redaktor). – *Odpovědný redaktor*: 1936/37 (roč. 1/2 do č. 4) J. B. Brynda; 1937–38 (roč. 1/2 od č. 5 – roč. 3) V. F. Boronda; 1939 (roč. 4) J. Chvojka; 1939–42 (roč. 5–7) J. Janoušek. – *Vydavatel*: 1936–38 (roč. 1–3 do č. 3) V. F. Boronda, Kladno; 1938 (roč. 3 od č. 4) V. F. Boronda, Praha; 1939 (roč. 4) za Tiskovou komisi Klubu slovanské vzájemnosti V. F. Boronda, Praha; 1939–42 (roč. 5–7) Literární umělecký kruh Aktivisté, Praha. – *Periodicita*: 1936/37 (roč. 1 do č. 8) a 1939 (roč. 4) čtrnáctideník, 1937

(roč. 1/2 od č. 8) – 1938 (roč. 3) a 1939–42 (roč. 5–7) měsíčník; 1936/37 (roč. 1/2, ročníky neoznačeny číslicemi, ale č. 1–9 /prosinec–květen/ Ročník Karla Havlíčka Borovského a č. 10–17 /červen–prosinec/ Ročník Mistra Jana Husi) od prosince do prosince 17 čísel; 1938 (roč. 3) od ledna do prosince 10 čísel, z toho dvojčísla 6–7 a 9–10; 1939 (roč. 4) ohlášen čtrnáctideník mimo leden a červenec, vyšlo jen č. 1 v únoru; 1939/40 (roč. 5) od září do června 10 čísel; 1940/42 (roč. 6) od prosince 1940 do března 1942) 10 čísel; 1942 (roč. 7) 2 čísla v květnu a červnu.

Název časopisu byl zvolen podle jihoslovanské národní písně *U boj konvenující představám zakladatelů o slovanském duchu, lásce k domovině a tvořivém elánu*. První ročníky časopisu vydávaného v Kladně kombinovaly ideový záměr propagovat slovanskou vzájemnost a aktivní přístup k životu vedoucí k národní prosperitě s regionálními podnikatelskými zájmy (četná inzerce a lokální informace). Od podzimu 1937 proměňoval iniciativní vliv V. Kolátora (od ledna 1938 se ujal redakce a na jaře t. r. ji přesunul do Prahy) U. v kulturní a politickou revui využívající původní panslovanské zaměření časopisu k aktuálnímu protiněmeckému vystupování a akcentující zvláště v době mnichovské krize jednotu národa, drobnou práci i v omezených podmínkách, cílevědomé budování stabilní společnosti a vize lepších zítřků (mj. se změnil i znak ubojistů: rytíře ve zbroji na koni nahradil mravenec). Vydávání U. Literárním uměleckým kruhem Aktivisté od září 1939 znamenalo výrazný obrat k beletrii a kulturní publicistice (též markantní úbytek komerční inzerce a více informací o kultuře), deklarována byla snaha navázat na tradici Květů, Světozoru, Zlaté Prahy a České včely (např. pestrou nabídkou uměleckých žánrů a zařazováním obrazových reprodukcí). Nepravidelné vycházení U. (zadržené květnové číslo 4. roč., tříleté vydávání roč. 6) zavinily potíže s protektorátními úřady (schvalování převodu na nového vydavatele, cenzura). Za heydrichiády bylo v 7. roč. po červnovém 2. čísle (na září bylo ohlášeno č. 3 věnované V. K. Klicperovi, L. Stroupežnickému a J. Vrchlickému) vydávání U. zastaveno a vydavatelstvo, vycházející z příbuznosti programových linií, přikročilo ke sloučení časopisů Aktivisté a U. (údajně po nařízení tiskového odboru ministerstva osvěty) a v říjnu 1942 začal vycházet za redakce J. Janouška a V. Kolátora nový literární umělecký měsíčník *Živá tvorba* s obdobným

zaměřením, vzhledem i okruhem přispěvatelů. Koncem 1945 byl U. společně s časopisy Aktivisté a Živá tvorba (a dalšími periodiky) odsouzen očistnou komisí Syndikátu čes. spisovatelů, redaktorů i autoři však v odvoláních hájili nezávadnost svého počínání za okupace. – Literární umělecký kruh Aktivisté vydával 1939–40 Knižovnu Uboje „U nás“ (5 sv.: V. Kolátor: Vzdušné vidiny, 1939, J. K. Tyl: Středem Země do Afriky, 1939, J. Flanderková: Úsměv Afrodity, 1940, L. Dymeš: Chrámy, 1940; a překlady V. Kolátora Písně Dálného východu, 1940).

V prvních ročnících U. převládaly publicistické žánry (úvodníky, zprávy, výzvy – mj. ke vstupu do Klubu slovanské vzájemnosti, jež na jaře 1937 kolektiv U. založil). Záměr referovat o proudech státotvorných, uměleckých a filozofických, o vopenství, zdatnosti a sportu i o vědách zaměřených k výstavbě a pokroku se snažily plnit příspěvky obecně úvahové nebo zpravodajsko-informativní, vždy se zřetelnou apelativní tendencí. Postupně se vedle nabádacích příběhů pro ty, kteří chtějí dosáhnout úspěchu, více prosazovaly beletrizované žánry (např. fejetony a vzpomínky). *Publicistikou* přispívali A. S. Batěk, V. F. Boronda, J. B. Brynda (i pseud. JoBoB, Jobry a šifra J. B.), P. Diviš, A. Gutová, V. Hošek, J. Kadlec, R. Kalvoda, S. Květoň, M. Landová, J. Mašín, V. E. Mourek, J. Pokorný, J. Pospíšil, V. Slezák aj., též šifry B-a, B. B., J-K, jo-, jojo, Krs-, Ks, -oro-, ýp- aj. Zavedeny byly rubriky *Přehled událostí*, *Drobné zpravodajství*, později též *Humor světa* a *Rčení*. U. na pokračování uváděl jazykový kurs esperanta (řídil O. Kočí, přisp. i pod šifrou O. K.), v jehož rámci vycházel mj. překlad B. Němcové (přel. K. Procházka), později kurs angličtiny. Ojedinele byly publikovány příspěvky v esperantu, francouzštině, angličtině a slovenštině. Důraz na následováníhodné příklady z minulosti se projevil kromě formálního označení prvních dvou ročníků (Ročník Karla Havlíčka Borovského, Ročník Mistra Jana Husi) mj. i otiskováním ukávek ze starší tvorby (K. Havlíčka Borovského, S. Čecha, V. Dyka, V. Šolce, J. Woltra aj., z Rukopisu královédvorského atp.; za protektorátu pak J. Nerudy a A. Michny z Otradovic). Ke slovanské sounáležitosti poukazovaly překlady děl B. Lovriće, méně též z literatury ruské (transliterovaná báseň A. S. Puškina, ukázky z lidové slovesnosti). Na pokračování vycházel román J. B. Bryndy Kouzlo jazzu a Kolátorovo romaneto Vzdušné vidiny

(neukončeno, vydáno knižně). Méně četné *beletristické příspěvky* uveřejnili A. Habrovský, J. Herink, P. Diviš, R. Kalvoda, I. Stránická, J. Svobodová, K. Tůma, K. Veselý, A. Vorel aj. – V přechodném období poznamenaném mnichovskou krizí převažovaly komentáře a glosy k mezinárodní i vnitropolitické situaci prozrazující český nacionalismus na slovanské bázi a vyzývající k revizi české zahraniční politiky a vztahu k evropským národům v zájmu zabezpečení národní budoucnosti, postupně se vytrácela deklarovaná apolitičnost a projevil se názory antifašistické i antibolševické. Proti poráženeckým náladám, deziluzi, odrodilství a slabosti se stavělo tvůrčí nasazení, činorodost a drobná práce posilující národní i individuální sebevědomí. V oblasti umění byl proti avantgardní internacionalizaci a poezii úzkosti, pasivity a abstraktních hodnot kladen aktivistický požadavek „zdravého realismu mladého umění“. Články publikovali J. Flanderková, J. Kadlec, B. J. Kosovský (pseud. Ivan Horný), J. Pospíšil, A. Štěpánková, méně též Č. Amort, V. Coufal, V. Kůrka, V. Musil, B. Pick aj. V. Kolátor psal především stati s divadelní a filmovou tematikou, drobnější referáty uplatňoval v rubrice *Reference o umění a civilizačních snahách kulturních činitelů*, resp. *Reference o umění a kultuře a O filmu, knihách a umění*. Po převzetí vydavatelských práv Aktivisty proměnili redaktorů V. Kolátor a J. Janoušek U. v literární revui s převahou beletristických příspěvků a prostorem pro uměleckou kritiku a esejistiku. Publicistika se omezila na tematiku obecně kulturní a společenskou, např. postavení žen. V rubrice *Přehled o knihách*, resp. *Přehled o knihách, výstavách a divadle, Přehled o literatuře, výstavách, filmu a divadle, Divadlo a knihy* ap., kromě jiných především V. Kolátor soustavně referoval o literatuře (věnoval se zejména tvorbě autorů okruhu Aktivistů, příp. publikujících v jejich časopisech, katolicky orientovaným spisovatelům, vlastivědným publikacím, kritiky též produkci nakladatelství V. Petra: edici Svazky úvah a studií a spisovatelům sdružujícím se kolem K. Bednáře a jejich programovým vystoupením), o divadle (historii i aktuálitách) a o filmu (především o soudobé české produkci). J. Flanderková a J. Janoušek v teoretizujících, příp. programových nebo konfrontačních statích prezentovali aktivistické nároky na umění. Objevily se příspěvky o zahraniční literatuře (J. Hudec, G. Pošmourná), o výtvar-

ném umění (F. Božek) a hudbě (S. Šašek, I. Nováková), teatrologické stati E. Jánského, V. Kolátora, F. Tetauera, F. Götze a J. Vodáka (přetisk). Další články a poznámky publikovali J. Biskup, J. Flanderková, V. Hejný, J. Hudec, J. Janoušek (i šifra Jšk.), E. Jánský, V. Kolátor (i šifry Dr. V. K., vk., Vl. K., vlk.), F. Listopad, P. Lovrič, V. Sojka aj. a šifry Jel-, -ou- aj. Patrně s cílem vyhovět protektorátním úřadům byly tištěny drobné překlady německy psané literatury (M. Albert, G. R. Binding, H. Carossa, S. George, R. Huch, R. M. Rilke, I. Salcher, Th. Storm aj.), na předchozí tradici navázaly překlady jihoslovanských autorů (A. Dukič, B. Lovrič), ojedinele též další překlady (M. J. Lermontov, R. Thákur, Vrchlického překlad Michelangela Buonarrotiho aj.); *překládali* F. Balej, J. Černý, F. Hlučka, J. Hudec, M. Kareš, P. Lovrič, B. Penka, O. Picková (i pseud. O. Biceková a šifra O. P.) aj. *Básně* publikovali J. Biskup, K. R. Boušek, J. Černý, L. David, L. Dymeš, J. Flanderková, M. Haller, A. Havel, J. Hrubá, H. Janíčková, J. Janoušek, J. Kadlec, P. Klen (psán též chybně Klem), F. Kožík, Z. Kriebel, M. Novák, J. Ošmera, B. Penka, V. Rozner, F. Simandl, L. Sova, J. Suchánek, R. F. Šimek, L. Šíp, J. Škvor, M. Tůma, J. Valuš-Strunz (též Waluš-Strunz) aj. *Prozaické texty* otiskovali J. Biskup, J. Flanderková, J. K. Grumlík, M. Haluza, A. Havel, J. Janoušek, J. Kadlec, K. Koenigsmark, L. Kolínská, V. Korábová, P. Lovrič, M. Matas, M. Nekvasil, O. Picková, G. Pošmourná, M. Prušáková, V. Rozner, J. Suchánek, A. Šrámek aj.

LITERATURA: M. Bauer: Literární aktivismus v roce 1945, Tvar 1999, č. 18.

ls, jip

H. Uden

* 5. 10. 1847 *Solnice* u Rychnova nad Kněžnou
† 9. 6. 1930 *Kladno*

Básník, následovatel lumírovské poetiky, v lyrice především v knihách sonetů, v epice v rozsáhlejších historických skladbách; příležitostný dramatik.

V matrice zapsán jako Jaroslav Alois Václav Hruška; pseudonym, vzniklý zpětným čtením slova „neduh“, souvisí s autorovým povoláním lékaře. – Syn učitele při městské škole v Solnici. Jeho pěstounem byl solnický farář, spisova-

tel J. Ehrenberger, jenž ovlivnil i U. sklony k literatuře. Obecnou školu U. navštěvoval v rodišti, gymnázium nejprve v Rychnově n. Kněžnou, od 1865 (7. třída) v Hradci Králové (mat. 1866). Od 1866 studoval na pražské univerzitě lékařskou fakultu (MUDr. 1872). Po nemocniční praxi v Praze a v Břasích u Rokycan byl 1874 ustanoven lékařem při Bratrské hornické pokladně Pražské železářské průmyslové společnosti v Kladně. 1889–1918 s krátkou přestávkou působil jako starosta města Kladna, 1899–1918 též jako starosta okresního kladenského zastupitelství. Zasloužil se o modernizaci města, dal zřídit obecní vodovod, postavit okresní veřejnou nemocnici, spořitelnu, školy a divadlo, jehož působení podporoval zvláště intenzivně: byl předsedou i režisérem místního divadelního spolku Budislav. Za své zásluhy byl 1899 zvolen čestným kladenským měšťanem a také vyznamenáván rakouskými řády. Politicky tíhl ke konzervativnímu katolicismu. Spolupracoval též s kladenským nakladatelstvím J. Šnajdr. Zázitky z cest do zahraničí (1878 pobyt v Itálii, 1879 ve Švédsku a Dánsku, Španělsku, opakovaně na Rujaně a ve Vídni) ztvárnil především v knihách sonetů. Po 1918 odešel z veřejného života, načas pobýval u sestry v Bílé Třešně. Zemřel (jako vdovec) na arteriosklerózu v kladenské nemocnici, pohřben byl v Solnici. – Není totožný s romanistou, univerzitním docentem Jaroslavem (O.) Hruškou (1866–1929).

U. lyrické dílo se vyvíjelo pod silným lumírovským vlivem v poněkud opožděný a umělecky odvozený tvar. V prvních dvou knihách sonetů (*Sestupem*, *San Remo*) převažují zánrové obrázky, dojmy z pobytů v zahraničí, většinou jen jako rutinizované poetizované reálie. K formálnímu experimentování se sonetem U. tíhl zvláště v tzv. krátkých znělkách (*Diář*), složených ze čtyřslabičných veršů komentujících s ironií politické i sociální dění (při nedostatku obrazivosti zůstal však v zajetí formálního kadlubu, který jej vedl i k nefunkční deformaci jazyka či ke kouzlu nechtěného). Časopisecky (Hlas národa) U. publikoval na pokračování rozsáhlé cykly reflexivních sonetů *Sedmero skutků milosrdenství* (na každý skutek cyklu sonetů) s motivikou z antické a novozákonní mytologie a *Znělky purkmistrovské* 1–4; ve Vlasti tiskl archaizující naučné básně artistních forem (znělky a zejména sestiny). Poměrně různorodá je U. básnická epika. Na rozsáhlejších

plochách se pokusil o básnickou povídku (*Klára*) i o lyrickoepickou skladbu proloženou vzpomínkami na svou sestru (*Smrt Boženina*). Básnický zpracovával i historické příběhy z pobělohorské doby (*Donín*), z konce husitství o Prokopu Holém (*Z druhých řad reků*) a z časů Jiřího z Poděbrad (*Zedena*); snažil se v nich sugerovat dobový kolorit a dát veršům historickou patinu (i pomocí archaismů a neologismů), upadal přitom do popisnosti a rétorismu. Příležitostný charakter mají U. epigramy (*K dokladům doby*). Většina jeho dramatických prací se vztahovala k místnímu dění a zůstala netištěna (uváděna kladenskou, případně jinou menší scénou); výjimkou je hra *Znak*, napsaná k otevření kladenského divadla.

PŘÍSPĚVKY in: 23. výr. zpráva čes. měšťanských a obecných škol na Kladně za škol. roky 1899–1902 (1902, Kladno před sto roky, podp. J. Hruška); Hlas národa (1902–05; 1904 BB Sedmero skutků milosrdenství, 1904–05 Znělky purkmistrovské); Nár. obzor (1911); Vlast (1920–25; 1924 vzpomínky); alm. Vzpomínáme Vás... (1913); – posmrtně: ant. Zapadlo slunce za dnem, který nebyl (2000, ed. I. Wernisch). ■ **KNIŽNĚ**. *Beletrie*: Sestupem (BB b. d., 1897); San Remo (BB b. d., 1897); Sad zarůstající (BB b. d., 1897); Klára (B b. d., 1898); Diář (BB b. d., 1908); Donín, Senza sordini (BB 1911); Znak (D b. d., 1912, i prem.); Decursus a Epikrise (BB 1913); Zedena (B 1915); K dokladům doby (BB 1922); Smrt Boženina (B 1923); Z druhých řad reků (B 1924); Z vracejících se vzpomínek (1926). – *Ostatní práce*: 1798–1898. Otec národa František Palacký (proslav, 1898, podp. Dr. Jaroslav Hruška). ■ **SCÉNICKY**. *Hry*: Rozmluva (1917); Uznání (1918); Návštěva (1918). ■

LITERATURA: ● ref. Sestupem: Quidam (F. X. Šalda), Lit. listy 18, 1896/97, s. 270 → KP 3 (1950); KJ. (F. V. Krejčí), Rozhledy 6, 1896/97, s. 606; K. Burian, Vlast 13, 1896/97, s. 894; an., Hlas národa 19. 3. 1897; an., NŽ 1897, s. 78 ●; ● ref. San Remo: Quidam (F. X. Šalda), Lit. listy 18, 1896/97, s. 334 → KP 3 (1950); an., MR 1897, sv. 6, s. 126; an., Hlas národa 20. 6. 1897 ●; ● ref. Sad zarůstající: N. (S. K. Neumann), MR 1897/98, sv. 7, s. 63 → Stati a projevy 1 (1964); P. K. (F. X. Šalda), Lit. listy 19, 1897/98, s. 100 → KP 4 (1951) ●; -a- (F. V. Vykoukal): ref. Sestupem, San Remo, Sad zarůstající, Světozor 32, 1897/98, s. 154; Sk. (F. Skácelík): ref. Klára, Samostatnost 1898, s. 208; ● ref. Diář: -r. (R. J. Kronbauer), Hlas národa 8. 11. 1908; J. Rowalski (A. Bačkovský), Lumír 37, 1908/09, s. 263 ●; ● ref. Donín, Senza sordini: -č-, Nár. obzor 14. 10. 1911; Ant. Veselý, Čes. revue 5, 1911/12, s. 61 ●; ● ref. Zedena: -t., PL 3. 10. 1915; -pa- (F. S. Procházka), Zvon 16, 1915/16, s. 26; A. V. (Ant. Veselý), NL 23. 1. 1916 ●; an.: k pětasedmdesátinám: Naše kniha

1922, s. 152; ● ref. K dokladům doby: J. Voborský, Vlast 39, 1922/23, s. 184; Rčk. (A. Roček), Lumír 1924, s. 217; Dom. P. (Pecka), Archa 1924, s. 433 ●; ● ref. Smrt Boženina: J. Krecar, MR 1923/24, sv. 39, s. 258; J. Voborský, Vlast 40, 1923/24, s. 136; V. Brtník, Venkov 3. 5. 1924; jv. (J. Vodák), Čes. slovo 1. 6. 1924; -pa- (F. S. Procházka), Zvon 25, 1924/25, s. 69; J. Staněk, Čes. osvěta 21, 1924/25, s. 146 ●; ● ref. Z druhých řad reků: an., Hlídko 1924, s. 432; B. Jedlička, LitN 20. 5. 1925 ●; -vk- (V. Brtník): ref. Smrt Boženina, Z druhých řad reků, Topičův sborník 12, 1924/25, s. 327; ● nekrology: an., Lit. rozhledy 14, 1929/30, s. 284; an. Čes. slovo 12. 6. 1930 ●; in Kladno v osobnostech (1998); K. Souček: Hruška budoval moderní Kladno, Mladá fronta Dnes 15. 10. 2004 (středočes. vyd.).

vfr

Jan Uhde

* 10. 8. 1908 Olomouc

† 30. 8. 1955 Brno

Básník ze skupiny mladých autorů kolem brněnského Literárního střediska.

Syn ředitele brněnského Hypobanky. Vystudoval v Brně klasické gymnázium (mat. 1927) a práva na Masarykově univerzitě (doktorát 1932). Působil jako právník na Zemském úřadě v Brně; 1938 se oženil. Při politických čistkách po 1948 byl několikrát přeložen, posléze se uchytil jako úředník na podřadném místě na plánovacím odboru Okresního nár. výboru v Židlochovicích. Stálá frustrace přispěla k tomu, že u něho propukla rakovina plic, které zkrátko podlehl. – Obě jeho děti posléze emigrovaly: syn Jan (* 1942) 1968 do Kanady, kde se stal univerzitním profesorem filmové vědy (též členem redakční rady exilového čas. Západ a kulturní publicista); dcera Dora 1976 do Švýcarska, kde učí dějiny anglické literatury.

U. začal psát básně v 15 letech, časopisecky debutoval 1929 v olomoucké Arše. Patřil k okruhu brněnského Literárního střediska, jež vzniklo na obranu před kulturním pragocentristem a jako protiváha k Moravskému kolu spisovatelů. V knize *Zpěvy z Neznáma* se přihlásil k O. Březinovi a k jeho zaujetí kosmickým děním; věnoval mu také závěrečnou báseň. Od mystiky se obrátil ke krajinným a milostným motivům ve sbírce *Barvy moří* (s oddíly Atlantik, Jadran, Černé moře), odrážející jeho zálibu v cizích krajích. Témata jeho jediné poválečné

Uhde

sbírkou *Úsvit v mlhách* tvoří prožitky pohnutých událostí za okupace a války a nakonec i osvobození země. Hymnický projev prvotiny sice časem nahradila civilnější gesta, zpravidla však vyjadřovaná obdobně retoricky vznosným dlouhým veršem, v poslední sbírce pak národně obranný patos provází nečastěji rytmický, úderný verš krátký. U. psal i prózy, z nichž však publikoval pouze několik časopisecky. Jeho intenzivní vztah k hudbě našel uplatnění v časopise *Středisko*, kde redigoval rubriku *Hudba* a obstarával referáty o operních představeních moravských divadel a o koncertech v moravských městech. Komponoval také taneční hudbu a pro svého přítele skladatele K. Horkého napsal libreto k baletu *Lastura* podle východní pohádky.

PSEUDONYM: J. Z. Jesenský. ■ PŘÍSPĚVKY *in*: *Archa* (Olomouc 1929–30); *Středisko* (Brno 1931–32); *Venkov* (1940–41). ■ KNIŽNĚ. *Beletrie*: Zpěvy z Neznáma (BB 1929); *Barvy moří* (BB 1932); *Úsvit v mlhách* (BB 1946). ■ SCĚNICKY. *Libreto*: *Lastura* (1945, hudba K. Horký). ■

LITERATURA: ● ref. Zpěvy z Neznáma: M. (E. Masák), *Archa* 1930, s. 78; J. Staněk, *LidN* 22. 2. 1930; Z. S., *NO* 24. 6. 1930 ●; ● ref. *Barvy moří*: -ks- (K. Stránský), *Středisko* 3, 1932/33, s. 98; Z. S. (Spilka), *Archa* 1933, s. 75 ●.

pp

Josef Uher

* 14. 12. 1880 *Borač* u Tišnova

† 5. 12. 1908 *Brno*

Autor krátkých prozaických útvarů v duchu dobového naturalismu a poté secesního modernismu, prostředkující zejména způsob vidění a postoje lidí z okraje společnosti.

Narodil se v osadě Podolí v bédných poměrech jako nejstarší ze čtyř dětí domácího tkalce, později dělníka na stavbě dráhy (z Tišnova do Žďáru n. Sázavou) a železničního dělníka. V Borači vychodil U. obecnou školu (její učitel J. Soukal, sám spisovatel pro mládež a autor prací historických a pedagogických, ho přivedl k literatuře), v Tišnově školu měšťanskou (1893–96), nakonec v Brně učitelský ústav (mat. 1900); tehdy též navštěvoval soukromou pěveckou školu, přivydělával si jako zpěvák kupletů a houslista, jako posluchač 3. roč. zpíval i ve sboru brněnského Nár. divadla. Učil v Židenicích

u Brna (Brno-Ž., 1900–01) a v brněnském okolí: 1901–03 v Babicích u Rosic (v květnu 1903 složil zkoušku učitelské způsobilosti), 1903–04 v Ostrovačicích, nato byl ustanoven do Padochova, ale kvůli onemocnění tuberkulózou tam ani nenastoupil (nemoc se zjevně projevila 1902, k prvnímu nemocničnímu pobytu došlo v květnu 1904). V prosinci 1904 byl jmenován definitivním podučitelem ve Vranově, v únoru 1905 byl však dán kvůli nemoci na dočasný odpočinek, který byl posléze proměněn v odpočinek trvalý (a to s jednorázovým odstupným, tj. bez nároku na důchod). Živořil v něm ve stálém nedostatku střídavě v Brně (u své snoubenky M. Soukopové) a doma v Podolí z honorářů a podpor, které mu také umožnily léčit se na Jadranu v trojím krátkém pobytu: od února do května 1906 v Abbazii (Opatija), tamtéž od října 1906 do května 1907, od března do května 1908 nejdřív v Dubrovniku, potom znovu v Abbazii. Intenzivně prožíval kulturní probuzení českého Brna, přátelil se s J. Merhautem, K. Elgartem Sokolem, J. Dýmou, bratry Mrštíkovými, K. Z. Klímov, O. Skýpalou, s malíři V. Špálou, E. Fillou a F. Pečinkou, s hudebními skladateli J. Kuncem a A. Průšou, aj. V prosinci 1905 se podílel na založení literárního odboru při brněnském Klubu přátel umění a podal tu návrh na zřízení nemocenské pokladny pro spisovatele; už v lednu 1906 však ze spolku vystoupil. Tuberkulóze plic a ledvin marně vzdoroval; pohřben byl na Ústředním hřbitově města Brna.

Autorův život omezený na pouhých osm publikačních let vtiskl jeho dílu torzovitý ráz (jak ve smyslu předčasně přetrženého vývoje, tak ve smyslu nenaplněných konkrétních záměrů), vysilující nemoc ho nutila pěstovat jen krátké žánry. Nicméně hraniční ráz dobové literární situace a probíhající obroda českého uměleckého Brna daly U. i v tak krátkém čase projít pestrou tvůrčí zkušeností. Po kratičkých začátcích básnických (ohlasy lidové poezie a V. Hálek) a povídkových (ve znamení mrštíkovského realismu) zasáhl U. vliv dohasínajícího naturalismu a impresionismu a poté rozkvetlého modernismu symbolistního a secesního. Obzor jeho prózy, na niž se výhradně soustředil, a její hledisko se však (přes všecky stylové proměny) podstatněji neměnily. Zaplňovaly jej různé podoby sociálně bédného života (zvláště na venkově rodného Tišnovska) a jeho mravního rubu, hledisko bylo dáno subjektivi-

tou autorovy zkušenosti a sympatie. Nejběžnějšími postavami U. beletrie se stali ublížení a ušlápnutí, které vedle chudoby deptá i „nepřítel život“; jejich typem nejrepresentativnějším tuláci (současníci Gorkého bosáků a předchůdci Olbrachtových zlých samotářů). Ti na rozdíl od deklasovanců pasivně propadlých utrpení nebo marně se vzpouzejících či jen mstících si volí postavení vyvržence jako projev vlastního rozhodnutí, jako nabytí svobody a ztotožnění s kosmickými silami Země a Slunce (*Kapitoly o lidech kočovných a jiná próza*). Svou druhou knihu *Má cesta* složil U. z drobných útvarů (črta, anekdota, báseň v próze apod.), které původně tiskl v novinách; jejich žurnalistismus tkví však nikoli ve stylu, nýbrž v inspiraci i nejnahodilejšími a nejdrobnějšími střípky skutečnosti a v stále udržovaném bezprostředním kontaktu se čtenářem. Cílem dějů redukovaných zpravidla na jediný motiv a tlumočených nervním jazykem symbolických významů a dekorativních obrazů (s vydatným užíváním personifikace a figur založených na opakování) bylo evokovat zášlehy svérázného, životem zkoušeného lidství a zahalit je atmosférou soucitu. V jeho básních v próze byl shledáván vliv Baudelairův a Turgeněvův. U. vzpurné gesto zůstávalo integrální součástí i jeho posledních povídek, třebaže ztrácelo svůj počáteční, mladistvě důvěřivý patos a získávalo na hořké ironii u vědomí marnosti individuální vzpoury i marnosti vlastního zápasu s nemocí; ironií nebo černým humorem bránil se U. sentimentalitě a nekritické oslavě oné životní sféry, již učinil základem svého společenského vzdoru. Dobová kritika rozestoupila se v názoru na U. příkře na ty, kdo ho považovali za průměrného sociálně tendenčního autora se sklonem k sentimentalitě a žánru (např. A. Drtil, J. Karásek ze Lvovic, A. Novák, A. Procházka), a na ty, kdo v něm naopak spatřovali největší příslib české prózy (např. B. Benešová, M. Hýsek, K. Z. Klíma, F. X. Šalda). – V literatuře o U. se uvádí několik titulů nerealizovaných projektů. Rozsáhlá povídka Bratránci (torzo) a faktografické, svěživotopisné Zápisky z nemoci (fragmenty) měly údajně složit soubor s názvem Ledajací. O ohlašovaném románu Kalné vody a ohlašované knize Suchá tráva neví se konkrétně nic.

PSEUDONYMY, ŠIFRA: Jan Jiskra, J. Jez (dub.), J. Sever, J. Urban, J. U. Štefan, Lev Hart; J. U. ■ PŘÍSPĚVKY in: Besedy Času (1906, 1908); Dvacátý věk (Židenice u Brna 1901, debut); Jaro (1908); Lid. novi-

ny (Brno 1901–08); Lumír (1907–08); Morava (Brno 1901); Mor. orlice (Brno 1902–08); Moravskoslezská revue (Mor. Ostrava 1907–09); Mor. kraj (Brno 1906); Neděle (Brno 1904); Nedělní noviny (Brno 1906); Novina (1908); Pokroková revue (1906–07); Pražská lid. revue (1907); Rozhledy (1906); Vatra (Brno 1904); Věstník Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě (Brno 1908); – posmrtně: Humorist. listy (1908); Nár. obzor (1908); Rudé květy (1908); Stopa (1911). ■ KNIŽNĚ. *Beletrie*: Kapitoly o lidech kočovných a jiná próza (1906, sešit. vyd. 1905–06); Má cesta (PP 1907); – posmrtně: Dětství a jiné povídky (b. d., 1909); Básně (1941, ed. R. Habřina a J. M. Weimann). – *Výbory*: O lidech kočovných (1940, ed. M. Hýsek); J. U. (Tišnov 1940, ed. M. Ondroušková); Má cesta a jiné prózy (1946); Dětství (1954); Prokletá lampa (1980, ed. K. Suda); Červený květ (1981, ed. V. Štěpánek). – *Souborná vydání*: Literární pozůstalost J. U. 1, 2 (Ústřední spolek jednot učitelských, 1. 1910, ed. M. Hýsek, 2. 1913, ed. M. Hýsek a M. Soukopová, B. Do Grónska samost. 1929, bibliof.); Dílo (Českosl. spisovatel, 1954, 1 sv., ed. M. Hýsek). ■ KORESPONDENCE: O. Skýpala: U. korespondence (Skýpalovi z 1905–06), MSIR 5, 1908/09, s. 179; F. Pěča (Pečinka): Z. korespondence U. (Pečinkovi z 1908), LidN 12. 1. 1909; J. Dýma: Martyrium J. U. (Dýmovi z 1906–08, úryvky), Pozor 28. a 30. 1. 1909; B. Šťastný: Z. dopisů J. U. (Šťastnému z 1904–07), LidN 7. a 10. 12. 1927; M. Hýsek: Pět milostných dopisů J. U. (an., tj. Heleně N. z 1901), Lumír 54, 1927/28, s. 349; J. Cipr: Ohněm bolesti. J. U. v dopisech K. Elgartovi (K. E. Sokolovi, úryvky z 1906–08), Kolo 1933, s. 102; J. Skutil: Tři dopisy U. V. Mrštíkovi (z 1907–08), Kolo 1936, č. 8; K. Z. Klíma: O J. U. (Klímovi z 1904–05), LidN 23. 2. 1941; všk (A. E. Vašek): O Pečinkův obraz. Z. korespondence J. U. s F. Pečinkou (z 1908), LidN 13. 5. 1942 + Předsmrtné listy J. U. Fr. Pečinkovi (z 1908), LidN 17. a 24. 5. 1942; A. Závodský: Z. korespondence J. U. s K. Elgartem Sokolem (z 1906–08), SPFF Brno, ř. D – lit. vědná, 1956, č. 3 + Korespondence J. U. s K. Elgartem Sokolem (z 1906–08), SPFF Brno, ř. D – lit. vědná, 1959, č. 6 (obs. i všechny dopisy publikované v předchozím titulu); J. Skutil: Třicet čtyři listy J. U. z let 1900–1908 (redakci Květů, M. Soukopové, F. Marešovi, J. Kuncovi, L. Janáčkovi, J. Novotnému, J. Soukalovi; Adamov 1968); J. M. Weimann: Kapitola o jednom listě J. U. (M. Soukopové z 1902), Universitas 1980, č. 6 + Neznámý dopis J. U. (M. Soukopové z 1902), Tišnovsko 1980, s. 172; J. Pavlík: Tři neznámé dopisy J. U. (F. Pečinkovi z 1908), Brněnský večerník 8. 5. 1981; J. M. Weimann: Dva lístky a fotografie (A. Soukopovi z 1905, J. Soukalovi z 1907), Tišnovsko 1983, s. 249; J. Pavlík: Boračská vzpomínání (Pavlíkovi z 1903, 1908, citáty), Rovnost 17. 1. 1986. ■

BIBLIOGRAFIE: M. Hýsek in Literární pozůstalost J. U. 2 (1913); J. Skutil in Lomnicko J. Uhrovi (Lomnice u Tišnova 1964, soupis díla i literatury předmětu). ■ LITERATURA: V. Mk. (Martínek):

J. U. (b. d., 1909); J. Soukal: Ze života J. U. (b. d., 1909); J. Skutil: Lomnicko J. Uhrovi (Lomnice u Tišnova 1964, studie Životní pouť básníka) + Výklad díla J. U. (Lomnice u Tišnova 1965). ■ ● ref. Kapitoly o lidech kočovných a jiná próza: J. Dýma, Lid. revue moravskoslezská (MSIR) 1905, s. 290 (hned po 1. čísle sešit. vyd.); O. F. (Fischer), Naše doba 13, 1905/06, s. 790; M. Hýsek, Přehled 4, 1905/06, s. 219; H. J. (Jeřábek), Lumír 34, 1905/06, s. 293; -ášký., Zvon 6, 1905/06, s. 525; K., Samostatnost 1906, s. 155; K. Z. Klíma, LidN 2. 3. 1906 (večerní); an., Venkov 7. 7. 1906; F. V. Vykoukal, Osvěta 1906, s. 565; F. S. Řehoř, Pokroková revue 3, 1906/07, s. 46; Zachar (E. Lešehrad), Rudé květy 6, 1906/07, s. 46 ●; M. Hýsek: Nejmladší literární generace, MSIR 2, 1905/06, s. 83; E. Sokol (K. Elgart S.): O zdravém umění. J. U., tamtéž, s. 151; ● ref. Má cesta: V. O. (A. Drtil), Přehled 5, 1906/07, s. 501; E. S. (K. Elgart Sokol), MSIR 3, 1906/07, s. 221; M. Hýsek, Lumír 35, 1906/07, s. 184; H., Naše doba 14, 1906/07, s. 934; R. R. (A. Procházka), MR 1906/07, sv. 19, s. 342; fs. (F. Sekanina), Zvon 7, 1906/07, s. 398; Zachar (E. Lešehrad), Rudé květy 6, 1906/07, s. 175; -a. (J. Dýma), Mor. orlice 17. 2. 1907 (k tomu R. Těšnohlídek, Mor. kraj 19. 2. 1907 a replika J. Dýma, Mor. orlice 20. 2. 1907); T. L., Samostatnost 1907, s. 272; Ds. (J. D. Konrád), Máj 6, 1907/08, s. 272 ●; ● nekrology: D. Pavlíček, Mor. orlice 6. 12. 1908; J. Dýma, Pozor 7. 12. 1908; K. (K. Z. Klíma), LidN 7. 12. 1908; an., PL 8. 12. 1908; Sk. (F. Skácelík), Samostatnost 1908, s. 629 a 664; an. (A. Novák), Přehled 7, 1908/09, s. 241; -n., Zvon 9, 1908/09, s. 175; an., Zlatá Praha 26, 1908/09, s. 154; M. Hýsek, Lumír 37, 1908/09, s. 143; A. M. (Macek), Akademie 13, 1908/09, s. 143; E. Sokol (K. Elgart S.), MSIR 5, 1908/09, s. 89 → Nedokončený obraz (1934, bibliof.); F. X. Šalda, Novina 2, 1908/09, s. 31 → KP 7 (1953); A. Drtil, Nár. obzor 1909, č. 1 → Výbor z prací (1913, s. 170); F. V. Vykoukal, Osvěta 1909, s. 187 ●; J. A. Horák: Vzpomínka na U. z dob dřívějších, Ad. Veselý: Mrtvý přítel, V. K. Jeřábek: Poslední setkání, vše Mor. orlice 20. 12. 1908; ● ref. Dětsví a jiné povídky: an., Zlatá Praha 26, 1908/09, s. 324; B. B-ová (Benešová), Novina 2, 1908/09, s. 312; E. S. (K. Elgart Sokol), MSIR 5, 1908/09, s. 269; A. Novák, Přehled 7, 1908/09, s. 763; ALAP (A. Procházka), MR 1908/09, sv. 21, s. 471; F. Sekanina, Zvon 9, 1908/09, s. 539; Dlr., Nár. obzor 1909, č. 17; -il., LidN 26. 3. 1909; -ejč. (J. Krejčí), Naše doba 17, 1909/10, s. 63; K. Sezima, Lumír 38, 1909/10, s. 244 ●; M. Hýsek: U. literární pozůstalost, LidN 16. 6. 1909 + in Literární pozůstalost J. U. 1, 2 (1910, 1913); F. Obrtel in Od redakčního stolku (b. d., 1914, s. 65); B. Šťastný: Vzpomínka na J. U., LidN 4. 12. 1928; J. Dýma: Neprávem zapomínaný básník, NO 5. 12. 1928; V. Běhounek: Zapomínaný proletář J. U., Dělnická osvěta 1929, s. 28; J. Chaloupka in J. U.: Do Grónska (1929, bibliof.); -a. (J. Hora): 50 let od narození J. U., Čes. slovo 14. 12. 1930; A. N. (Novák): J. U., LidN 14. 12. 1930; R. Ko-

nečný: O J. U., Naším dětem (Tišnov) 1, 1932/33, č. 4; J. Čep: O J. U., LUK 1933, s. 554 → Rozptýlené paprsky (1993); J. Marcha: Vzpomínky na J. U., Kolo 1933, s. 100; Ant. Veselý: J. U., tamtéž, s. 108; F. L. Lacina: O J. U., Naším dětem (Tišnov) 2, 1933/34, č. 2; M. Holas: Trpký život J. U., LitN 10, 1937/38, č. 11; J. Cipr: K 30. výročí smrti J. U., Kolo 1938, s. 190; A. N. (Novák): Básník uražených a ponížených, LidN 5. 12. 1938; V. Stupka: Básnické srdce J. U., Kolo 1940, s. 464; M. Hýsek: Moravský spisovatel J. U., Panoráma 1940, s. 138; M. Ondroušková in výbor J. U. (1940); R. Habřina a J. M. Weimann in J. U.: Básně (1941); J. Marcha in Z okna pokojného domu (1940, s. 95); K. Z. Klíma: O J. U., LidN 23. 2. 1941; ● ref. výbor O lidech kočovných: I. Olbracht, Panoráma 1941, s. 22; K. Polák, KM 1942, s. 310 ●; E. Navrátil: Zborcené harfy tón, LidN 29. 9. 1944; F. Pražák in Spisovatelé učitelé (1946); J. Hrabák: Nad prózou J. U., ČMM 1950, s. 283 → (přepřac.) Šest studií o nové české literatuře (1961); K. Polák a M. Hýsek in J. U.: Dílo (1954); R. Grebeníčková in J. U.: Dětsví (1954); M. Ivanov: O lidech kočovných a jejich autorovi, NŽ 1956, s. 217; M. Kopecký: Spisovatel Tišnovska, VVM 1958, s. 252; M. Jankovič: Cesty ke skutečnosti v počátcích socialistické prózy, ČLit 1961, s. 448; J. Skutil: J. U. a lidová píseň, NŽ (Blansko) 1965, č. 30 a 32 + Ruští realisté u U., tamtéž, č. 48 + Brněnská U. vize Böcklinova Ostrova mrtvých, sb. Brno v minulosti a dnes, sv. 7, 1965, s. 56 + Dvě kapitoly o J. U. – básníku Lomnicka, Z vlastivědy Blanskenska 1965, s. 24 + J. U. a česká literatura 19. století, Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí 1965, č. 4 + Rodokmen U. rodiny z Podolí, sestavený dle výpisu z matrik lomnické farnosti, Vlastivědná ročenka okresního archivu v Blansku 1967, s. 35; J. Vojanec, A. Votava: J. U. – básník Lomnicka – ve vzpomínkách spolužáků a vrstevníků, Vlastivědná pohlednice z Lomnicka 1967, s. 17, 19; J. Havlík: U. rodný kraj, tamtéž, s. 20; J. Skutil: Čtyři studie k dílu J. U. (se soupisem U. dopisů), tamtéž, s. 23; J. Grec: Ke specifčnosti talentu J. U., Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí 1968, č. 4; J. M. Weimann: Čtyři vzpomínky na J. U., VVM 1968, s. 103 + J. U., VVM 1971, s. 201; J. Opelík in J. U.: Kapitoly o lidech kočovných a jiná próza (1973); B. Dokoupil: Básník bídy, hořkosti a vzdoru, ČLit 1979, s. 513; K. Suda in J. U.: Prokletá lampa (1980); J. M. Weimann: Červená nit životní cesty J. U., Tišnovsko 1980, s. 194; V. Štěpánek in J. U.: Červený květ (1981); J. Dufek: Tři časopisy z počátku století, SPFF Brno, ř. D – lit. vědná, 1982, č. 29; D. Mocná: J. U., Lit. měsíčník 1988, č. 6; L. Merhaut in Cesty stylizace (1994, s. 109); P. Sobek: J. U. (1880–1908), Weles 2001, č. 13.

Alois Uhle

* 18. 7. 1780 Praha

† 1849 Lvov (Ukrajina)

Německy, česky a latinsky písničkář, překladatel poezie a dramatik; autor statí polemizujících o účelnosti dobových pokusů pěstovat náročnou kulturní tvorbu v českém jazyce; autor německých odborných prací, vydavatel německého časopisu.

Uváděn též jménem Uhl, leckdy užíval obou rodných jmen Alois Alexander. Do širšího povědomí vstoupil jako Bohemarius, polemik Jungmannův. – Syn pražského německého obchodníka, původem ze Švábska. V Praze vystudoval gymnázium, tzv. filozofii a právnickou fakultu, od 1807 učil dějepis a zeměpis na gymnáziu v Jindř. Hradci, od 1815 v Písku, v listopadu 1817 byl jmenován ředitelem reálky ve Lvově (Halič), o jejíž reformu se zasloužil. Marně se 1834 ucházel o místo ředitele vídeňské univerzitní knihovny (v žádosti mj. uvedl své rozsáhlé jazykové znalosti). Ve Lvově působil do konce života a byl tam i pohřben. – V Jindř. Hradci dostal 1808 povolení vydávat měsíčník pro dospívající mládež *Kimon* (plán se neuskutečnil). V svém bytě zřídil na počátku 1811 veřejnou čítárnu předních francouzských a německých časopisů; zanikla ještě týž rok, nejspíše v souvislosti s devalvací měny v Rakousku. 1812 vydával autorský časopis *Bohemia...*, který měl být naučného zaměření a s nepravidelnou publicitou, měl převzít program neuskutečněného *Kimonu* a přinášet články týkající se domácích záležitostí. V prvním a jediném čísle uveřejnil stať *Sprachen in Böhmen*, která se v duchu osvícenského kulturního světoobčanství zamýšlela nad účelností dobových pokusů vyvolat v Čechách v život náročnou, světové úrovni odpovídající kulturu v češtině, v jazyce bez potřebné historické tradice, nedostatečně disponovaném (hlavně ve slovní zásobě) pro takovéto fungování a užíváním jen lidmi s nízkým vzděláním. Stať, interpretovaná jako protičeský hanopis, stala se předmětem Jungmannových polemik, v nichž je autor anonymního článku podle názvu časopisu jmenován Bohemarius. S tímto jménem se stal v obrozenské společnosti typizovanou literární postavou zavlitého odpůrce jazykově českého vlastenectví. Počínaje zmínkou I. J. Hanuše v životopise Čelakovského je U. nový pozitivní vztah k českým záležitostem (včetně

jeho pozdějšího českého spisovatelství) vykládán – zřejmě neoprávněně – jako národnostní konverze, jež byla důsledkem Jungmannových článků. J. Kollár umístil „německého novináře“ U. v Slávy dceři do slovanského pekla; Čelakovský pak 1835 proti Kollárovi hájil U., kterého znal jako svého píseckého profesora, znalce a propagátora češtiny.

Značná část U. díla má odborný charakter, je psána německy a týká se vedle společenských, popř. národohospodářských záležitostí hlavně slovanské jazykovědy, národopisu, historie a literatury, zvláště Lvova a Haliče. Jako autor beletrie publikoval německé básně původní a přeložené (mj. Děřzavinovu Ódu na Boha). Jeho rytířská fraška *Die weisse Frau von Neuhaus* provozovaná jindřichohradeckými ochotníky se nedochovala. Časopisecky otiskl svou nejrozsáhlejší německou báseň *Oldrich und Bozena* (Böhmisches National-epos): v komentáři ji označil za adaptaci české lidové pověsti, kterou slyšel v okolí Postoloprta v ústním podání. Ač se U. výslovně zmínil o jejím reálném historickém pozadí jako o „temném čase“ poskytujícím volný prostor pro mystifikaci, měla (podle některých výkladů, např. J. Kuffnera) doložit existenci raně středověkých historických zpěvů, podobně jako nedávné RKZ. Uveřejnil i několik svých latinských epigramů, pro potřeby neněmeckých žáků převedl do latiny rakouskou hymnu. Jeho nepočtené české básně vznikly většinou až ve Lvově. Jsou mezi nimi i projevy nabádavě prorakouského smýšlení a z 30. let především české vlastenecké básně, leckdy satiricky zaměřené proti národnímu odrodilství a netečnosti. Některé, jež jsou psány na nápěvy lidových písní, se staly součástí společenského zpěvu a příslušné zpěvníky je přetiskovaly do konce 19. století (*Nuže, nuže milí bratři, Jsou, jsou po Slovanech Češata*).

ŠIFRA: A. U. ■ PŘÍSPĚVKY in: *Bohemia...* (1812, *Sprachen in Böhmen*, an. → sb. Lit. archiv 8–9, 1974); ČČM (1832, BB *Písně o české vlasti v Polště zpívané*); *Isis* (1814, sv. 2–3, red. W. E. Gautsch); *Jahrbücher BM* (1830, pojednání *Die Klanggrenzen zwischen der böhmischen und polnischen Sprache*); *Mnemosyne* (Lvov, red. M. F. Canaval); *Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde Literatur und Kunst* (Vídeň 1825, 1829–30; 1830 B *Oldrich und Bozena*); *Pražské noviny* (1814); – posmrtně: *Český národní zpěvník* (1949, ed. R. Smetana, B. Václavek). ■ KNIŽNĚ. *Beletrie*: Vroucná píseň k srdečnému poděkování za slavné vítězství 31. měsíce března 1814 obdrže-

Uhlíř

né a za hrdinské vzetí města Paříže od pro svatý pokoj společné armády. Složená... na požádání... hraběte Filipa z Kolovrat-Krakovský, vladíka českého... (B b. d., 1814); – posmrtně: in J. Kuffner: *Věda či báchora?* 6 (1926, Oldřich a Božena, přel. A. Klášterský). – *Ostatní práce*: Bündige Denklehre als Vorschule zur Lehre von der schriftlichen Darstellung in der unteren und mittleren Prosa (Lvov 1825); *Tagebuch Lembergs vor und nach Erstürmung desselben durch den schwedischen König Karl XII.* im J. 1704 (Viedeň 1829). ■ SCÉNICKY. *Hra*: Die weisse Frau von Neuhaus (1815). ■ REDIGOVAL *časopis*: Bohemia, für gebildete Böhmen, von Böhmen... (Praha 1812). ■

BIBLIOGRAFIE: K. Goedeke in *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen* 6 (Lipsko, Drážďany, Berlín 1896, s. 786, něm. práce). ■ LITERATURA: an. (J. Jungmann): *Antibohemia*, Prvotiny pěkných umění 1813, list 46, s. 185 a pokr. → J. Loužil: *Bohemia A. U. a Antibohemia* J. Jungmanna, sb. Lit. archiv 8–9, 1974, s. 68 + Slovo k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusovi, Prvotiny pěkných umění 1813, list 47, s. 191 → *Boj o obrození národa* (1948, s. 51, ed. F. Vodička); F. L. Č. (Čelakovský): *Obrana (proti Kolárovyým výpadům)*, *Čes. včela* 1835, s. 287; I. J. Hanuš in *Život a působení F. L. Čelakovského* (1855, s. 5); V. Zelený in *Život Josefa Jungmanna* (1881, s. 84); F. Bačkovský: *Kdy F. L. Čelakovský přilnul k písemnictví českému?*, *Lumír* 1885, s. 200 a pokr.; J. Jakubec: *J. Jungmann básník a publicista* 3. *Myšlenky o úsilí buditelském*, sb. *Literatura česká 19. století 1* (1902, s. 585); J. Kuffner: *Založený klenot (U. epická báseň Oldřich a Božena)*, *Topičův sborník* 7, 1919/20, s. 272; A. Kraus: *První filozof národní samovraždy, Naše doba* 1926, s. 414 a pokr.; F. Daneš: *Bohemarius – U.*, sb. *Sto padesát let píseckého gymnázia* (1928, s. 89); F. Roubík: *Čítárna časopisů v Jindřichově Hradci r. 1811, Ohlas od Nežárky* 1931, č. 24 a 25; B. Václavěk in *Český národní zpěvník* (1949, s. 269 a pokr.); Z. Šimeček: *A. A. U. a časopisectví v Jindř. Hradci, Jihočeský sb. historický* 1962, s. 38; J. Loužil: *Bohemia A. U. a Antibohemia Josefa Jungmanna*, sb. Lit. archiv 8–9, 1974, s. 53; I. Röskau-Rydel in *Kultur an der Peripherie des Habsburger Reiches* (Wiesbaden 1993, s. 137).

mo

Josef Uhlíř

* 2. 9. 1822 *Hořice*

† 9. 12. 1904 *Praha*

Autor lyrické, epické a příležitostné poezie, látkové a myšlenkově ovlivněné dobovými literárními proudy 40. a 50. let; autor dramatu a překladatel.

Syn kupce v Nechanicích a později v Dašicích u Hořic, kde také získal základní vzdělání. Po

otcově smrti 1835 se ho ujal matčin bratr, kaplan ve Veliši u Jičína, a připravil ho ke gymnazijnímu studiu. U. je absolvoval 1836–42 v Jičíně (češtinu zde učil S. K. Macháček) a pokračoval na tzv. filozofii v Praze (účast na literárním kroužku vedeném V. B. Nebeským) a poté na právech. Ještě před jejich ukončením se však rozhodl pro dráhu učitele a 1846–48 se podrobil zkouškám k dosažení profesury na gymnáziích (poslouchal mj. přednášky F. L. Čelakovského). V revolučním roce 1848 byl důstojníkem studentské legie, 1849 získal místo suplenta pro obor český jazyk a literatura na gymnáziu v Jičíně (svého žáka V. Šolce zasvěcoval do básnického řemesla) a po státní zkoušce 1850 se tam stal řádným profesorem. Do Prahy přešel 1860 na malostranské (německé) gymnázium, kde učil češtinu, němčinu a latinu, 1862 zde vykonával funkci prozatímního ředitele, 1873 pro narůstající národnostní spory na škole přešel na staroměstské Akademické gymnázium (škol. rok 1873/74), ale již po roce byl jmenován ředitelem nově zřízeného Druhého reálného gymnázia (později s názvem c. k. České vyšší gymnázium) na Novém Městě (se sídlem v Celetné, Jindřišské a nakonec Truhlářské ul.), kde setrval až do penzionování roku 1887. Byl přítelem filozofa J. Dasticha (1835–1870).

Již během gymnazijních studií se projevil U. spontánní básnický talent. Verše pak psal po celý život. Vyznačují se lehkostí, formální i jazykovou čistotou a jednoduchostí a optimistickým pohledem na život, ideově a námětově jsou však závislé na soudobých literárních vzorech: ve 40. a 50. letech psal převážně lyrické básně s milostnou tematikou, jejichž hravý až rozmarný tón a zpěvnost prozrazovaly inspiraci poezií F. L. Čelakovského a B. Jablonského. Ve sbírce *Básně* se jednotlivě objevily i realistické všednodenní tóny, vložené do obrázků manželských scén, které odkazovaly již k novějšímu heinovsko-májovskému vlivu. Ve zralých letech se věnoval zejména epice, část z ní vydal na sklonku 90. let ve dvou svazcích vlastním nákladem (*V pobělohorském ovzduší, Obrazy z dějin českých*). Ovlivněn ruchovským vlasteneckým historismem v nich sugestivní formou zpracoval náměty z národních dějin a pověstí, např. tragické bělohorské události. V nepatetickém postoji se smyslem pro pointu a vtip se projevil zřejmě i vliv poezie Nerudovy. Významnou součástí U. tvorby byly příležitostné básně, v pozdějších letech inspi-

rované převážně pedagogickým záměrem (*Knihaveršovaných přání*). Jedinou, zdařile napsanou humoristicko-satirickou hrou *Teplý bratr* poukázal na negativní stránky soudobého organizujícího se dělnického hnutí. K vydání chystal metrický překlad Ovidiova básnického díla. Ukázky (*Zpěvy milostné, Heroidy a Dumky*) otiskoval ve výročních zprávách gymnázií. Napsal i několik odborných pojednání o české poezii a próze (*O přednostech a vadách české prózy za našich dnův, Kritický rozbor básní Bol. Jablonského*), v nichž se mj. zasazoval o stálou literární kritiku a odmítal přežívající archaizující a neologizující jazykové tendence v literatuře.

ŠIFRY: J. U., U. . . ř. ■ **PŘÍSPĚVKY in:** Budečská zahrada (1885); Čes. včela, pokr. Včela (1846–48); ant. České zpěvy (Jičín 1856); Jarý věk (1883–84); Květy (1870, Drahé památce Josefa Dasticha); Lumír (1858); Nár. noviny (1849–50); Osvěta (1896); Program c. k. Akademického gymnázia v Praze (1874, Z antologie P. Ovidia Nasona); Programm des k. k. Gymnasiums in Jičín (1851–52; 1851 O přednostech a vadách české prózy za našich dnův, 1852 Kritický rozbor básní Bol. Jablonského); Programm des k. k. Kleinseitner Gymnasiums zu Prag (1868, Z antologie P. Ovidia Nasona); Vlasť (1888–89); – posmrtně: Osvěta (1911); ant. Zapadlo slunce za dnem, který nebyl (2000, ed. I. Wernisch). ■ **KNIŽNĚ.** *Beletrie:* Básně (1858); *Knihaveršovaných přání* (BB 1885); *Proslov* (B 1892); *V pobělohorském ovzduší* (BB 1898); *Obrazy z dějin českých* (BB 1899); *Teplý bratr* (D 1900). – *Ostatní práce:* *Stručné poučení o štěpařství a pěstování moruší* (1864). ■

LITERATURA: R.: ref. ant. České zpěvy, *Pražské noviny* 19. 3. 1856; an. (L. J. Hansmann): ref. *Básně, Mor. noviny* 6. 7. 1858; F. V. V. (Vykoukal): ref. *Knihaveršovaných přání*, *Světozor* 19, 1884/85, s. 638; J. O. P.: J. U., *Zlatá Praha* 1885, s. 146; an.: J. U., *Budečská zahrada* 1885, 2. d., s. 14; an.: J. U., *Světozor* 1886, s. 477; H. P. B.: J. U., *Hlas národa* 2. 9. 1902; ● nekrology: an., *Zvon* 5, 1904/05, s. 223; an., *Máj* 3, 1904/05, s. 220; F. V. Vykoukal, *Osvěta* 1905, s. 182 ●.

lk

Úhor

1913–1944

Odborný časopis soustavně sledující a hodnotící soudobou i starší literaturu pro děti a mládež a s ní související problematiku teoretickou i praktickou.

Podtitul: 1913 (roč. 1) Kritický měsíčník věnovaný literatuře pro mládež; 1914–26 (roč. 2–14) Kritická revue

věnovaná literatuře pro mládež; 1927–44 (roč. 15–32) Kritická revue literatury pro mládež. – *Redaktoři:* 1913–26 (roč. 1–14) O. Svoboda (hlavní red.) a spoluredaktoři: 1921 (roč. 9) J. Hloušek a F. Strnad, 1922 (roč. 10) O. Pospíšil a F. Strnad, 1923 (roč. 11) F. Flos, O. Pospíšil a F. Strnad, 1924–26 (roč. 12–14) O. Pospíšil; 1927–34 (roč. 15–22 do č. 6) V. F. Suk (hlavní red.) a spoluredaktoři: 1927–31 (roč. 15–19 do č. 8) D. Filip a A. Rambousek, 1931 (roč. 19, č. 9–10) D. Filip, 1932–34 (roč. 20–22 do č. 6) D. Filip a A. Wenig; 1934–44 (roč. 22 od č. 7 – roč. 32) D. Filip a spoluredaktoři: 1934–37 (roč. 22 od č. 7 – roč. 25) A. Wenig, 1937–39 (roč. 25–27) A. Wenig a A. Fleischerová-Janovská, 1940 (roč. 28 do č. 5) A. Fleischerová-Janovská, 1940–41 (roč. 28 od č. 6 – roč. 29) A. Fleischerová-Janovská a J. Hostáň, 1942–44 (roč. 30–32) J. Šnobl. – *Vydavatelé a nakladatelé:* 1913–26 (roč. 1–14) O. Svoboda, a to 1913–20 (roč. 1–8) Habry, 1921–26 (roč. 9–14) Pardubice; 1927–44 (roč. 15–32) Masarykův lidový ústav, přejmenován 1939 na Masarykův ústav pro národní výchovu, 1940 na Ústav pro národní výchovu v Praze. – *Periodicita:* měsíčník (od ledna do prosince); 1913–26 (roč. 1–14) 12 čísel; 1927–43 (roč. 15–31) 10 čísel s prázdninovou přestávkou, i dvojčísla, též nepravidelně; 1944 (roč. 32) po dvojčísle 5–6 byl Ú. zastaven.

Odborný časopis orientovaný na literaturu pro děti a mládež založil, vydával a redigoval učitel O. Svoboda s cílem „povznést literaturu pro mládež na výši umění“, zhodnotit ji i její pěstitele a zároveň bojovat proti literárnímu braku. Snažil se soustředit kolem Ú. široký okruh spisovatelů, výtvarníků, kritiků, pedagogů i knihovníků, což se mu podařilo, a to přes potíže finanční (neměl ani na vyplácení honorářů, takže řada přispěvatelů pracovala zdarma), kontaktní (vzdálenost redakce od Prahy z Habrů a Pardubic) a hlavně přes nedostatek kvalitních spolupracovníků, mezi nimiž převládali amatéři především z řad učitelů a knihovníků (s tímto personálním problémem se časopis potýkal až do konce své existence). Udržel vydávání Ú. i za 1. světové války. Jeho úsilí o prosazení umělecké literatury pro děti a mládež vyvrcholilo 1919 založením Společnosti přátel literatury pro mládež (dále Společnost, t. r. je v Ú. zevrubně zachycen její vznik, stanovy a program), jejímž prvním předsedou se stal. Od 1920 byl Ú. spolkovým orgánem, přinášel pravidelné informace o činnosti Společnosti a od 1921 (roč. 9) měla v Ú. zastoupení i v osobě spoluredaktora (J. Hloušek, F. Strnad, O. Pospíšil, F. Flos), přičemž rozhodující postavení si až do své smrti nadále udržoval O. Svoboda. Od 1927 (roč. 15) převzal vydávání Ú.

Masarykův lidovýchovný ústav v Praze, do jehož literární sekce se Společnost včlenila a přejmenovala se na Přátele dětské literatury; hlavním redaktorem Ú. se stal V. F. Suk. Příznivější finanční situaci prokazuje nejen rozsah a kvalita časopisu (bylo možno lépe honorovat příspěvky) dokládající Sukův rozhled po domácím i zahraniční literatuře, ale i jeho úprava a množství ilustrací. V. F. Suk a po jeho smrti 1934 i D. Filip nadále zachovávali Svobodovo členění časopisu na část zaměřenou na články obecnější povahy, literárněhistorické i přehledové stati a na aktuální dění (polemiky, jubilea či nekrology významnějších autorů literatury pro mládež, konfese a vzpomínky literátů i výtvarníků apod.), jež sporadicky oživovala rubrika *Fejeton*, a na část recenzní s obměňujícími se tituly rubrik i podrubrik, s informacemi o zákovských i obecních knihovnách a čítárnách a se stručnějšími články jubilejními, s nekrology a různými dalšími zprávami. Za Sukova vedení se též věnovala pozornost článkům o dětské literatuře v domácím i zahraničním tisku (*Co se jinde u nás píše, Z ciziny*); aktuálními problémy i polemicky vyhocenými se zabývala rubrika *Naše ankety* (za Filipovy redakce *Otázky a názory*) a uváděn byl též přehled nerecenzovaných knih (*Bibliografie*) apod. D. Filip se snažil udržet vysokou úroveň časopisu danou Sukovou vědeckou specializací na literaturu pro děti a mládež, ale jeho úkol byl ztížen úmrtím nejbližšího spoluredaktora A. Weniga a posléze i nacistickou okupací. Při vyhledávání nových spolupracovníků se nakonec zaměřil na „brněnský okruh“, od 1942 (roč. 30, č. 8) zastoupený i v redakční radě (F. Tenčík, J. Černý).

Svobodova průkopnická práce na poli literatury pro mládež měla zprvu charakter propagační a informační, neboť bylo nutno nejprve obrátit pozornost umělecké i laické veřejnosti na tuto zanedbávanou oblast. Znamenalo to zejména utřídit a soustavně zhodnotit dosavadní literární produkci a tak umožnit pedagogům i knihovníkům, aby se v ní orientovali. Již 1914 (roč. 2) psal O. Pospíšil o potřebě průvodce literaturou pro děti a mládež; tuto mezeru se Ú. snažil vyplnit množstvím recenzí odborných knih původních i překladů, knižnic, časopisů, sborníků, čítanek a hlavně vydávané beletrie, včetně dobrodružné i dívčí četby, braku a jeho komerčního využívání (V. Marek, O. Pospíšil, O. Svoboda, Š. Polášek Topol), divadelních a loutkových her (O. Pospíšil, J. Veselý).

Hodnotící články se zaměřovaly také na obsah školních i obecních knihoven, zakládání čítáren, na dětská představení, výstavy knih, dětské koutky v denním tisku i na noviny pro mládež. Vzdělávací součástí Ú. se staly jubilejní články, nekrology, též série medailonů *Z galerie zneuznaných* (1915, roč. 3). Autory těchto příspěvků byli zejména F. Flos, J. Kořenský, F. Mačenka, V. Marek, J. Petrbok, B. Růžková, V. F. Suk, A. Tyrpeklová, J. F. Urban, L. Vondruška; po válce V. Beneš, J. Hloušek, H. Sedláček, F. Sekanina, J. Z. Stehlík, F. Vymětal. Informace o cizích literaturách pro mládež obstarávali J. Veselovský (ruská), L. Vondruška (španělská), V. Jedlička a V. F. Suk (francouzská), M. Emlerová (italská), O. F. Babler (americká), články o jednotlivých cizích autorech též J. V. z Finberka, A. Rambousek, F. A. Soukup, T. E. Tisovský, F. Wenig. Po 1918 se soustavně objevovaly studie a recenze zabývající se slovenskou literaturou (O. J. Černý, T. Henek, F. Jozka, L. Mašínová, R. Šimek, J. Štancl). Pozornost Ú. věnoval i ostatním časopisům pro mládež (autoři F. Homolka, F. R. Jirman, F. Krch, R. Šimek, J. S. Touc) a též dějinám její literatury (F. A. Soukup). 1913 (roč. 1) rozpoutal J. Petrbok obsáhlou diskusi o pohádce, kterou tvrdě odsoudil jako přežitek minulosti, a prosazoval literaturu realistickou ze současného života dítěte; proti němu vystoupila řada obhájců pohádky (F. Doutlík, K. V. Prokop, F. A. Soukup, J. S. Touc pod pseud. A. Jíl) poukazujících na její poetické kouzlo jakožto zánru odpovídajícího dětskému chápání. Dozvuky této diskuse se objevovaly i v dalších ročnících (1916, roč. 4, byla přetištěna stať V. Tilleho, proti pohádkám vystoupil V. Mráz a 1917, roč. 5, opět J. Petrbok, pohádku dále hájili J. Černý, J. Kujak aj.), téma bylo znovu oživeno ve 20. letech v souvislosti s nadprodukcí a nevalnou hodnotou většiny soudobé pohádkové tvorby (O. Svoboda, O. M. Vyskočil aj.). Další diskuse se týkala erotiky v dětské literatuře (F. Götz, F. Pátek, O. Pospíšil, Č. Suchánek, V. F. Suk, F. Wenig, 1922–23, roč. 10–11), sílil požadavek větší kritičnosti a důraznějšího prosazování realismu v literatuře pro mládež (např. F. Flos, J. Z. Novotný, O. Pospíšil aj.). Obšrné studie o obecné problematice umění publikovali J. Petrbok a E. Stoklas; originálem a úpravami Robinsona Crusoe se podrobně zabýval V. F. Suk (1923–24, roč. 11–12). Důkladnými kritikami byly oceňovány odborné publikace o literatuře a hodno-

ceno jejich zpracování literatury pro mládež (např. E. Stoklas o Götzově Novodobé literatuře české ve škole, O. Svoboda o Novákových Přehledných dějinách české literatury, F. A. Soukup o Pospíšilově a Sukově Dětské literatuře české). Po 1918 se začal zase sporadicky objevovat fejeton (F. Flos, F. Homolka, O. Svoboda). Značná pozornost byla věnována výpravě a ilustracím knih pro mládež (F. Flos, R. Mates, F. A. Soukup) a ilustrátorům (F. A. Soukup, O. Svoboda, J. F. Urban). Když se 1919 Ú. stal spolkovým orgánem Společnosti, začal se ve shodě s dosavadními Svobodovými snahami podílet na jejím programu; v prvním období se zaměřil na vytvoření seznamu vhodných knih pro děti a mládež (zredigovaný V. F. Sukem vyšel 1920 jako dvojčíslo 7–8 s názvem Seznam dobrých četby dětem), vytvoření informační příručky sledující literaturu pro děti a mládež od staročeského písemnictví až po současnost (O. Pospíšil, V. F. Suk: Dětská literatura česká) a na vybudování specializované knihovny shromažďující literaturu pro děti a mládež (byla vybudována V. F. Sukem při Pedagogickém ústavu J. A. Komenského). K nejčastějším příspěvatelům do 1926 patřili: J. Barcal, O. J. Černý, F. Doulfík, F. Flos, T. Henek (i šifra T. H.), J. Hloušek (i šifra J. H.), B. Hloušková, F. Homolka (i podp. F. P. Homolka a šifry F. H., Fr. H.), R. Hrdlička, F. R. Jirman, J. Ledr, V. Marek (i šifra V. M.), L. Mašínová (i šifra L. M.), R. Mates, V. Mráz, J. Novotný, J. Ošmera, J. Pávek, J. Petrbok, J. Petrus (i šifra J. P.), M. Poppeová, O. Pospíšil (i šifry O. P., Pspšil, Pspšl), F. K. Potěšil (i podp. F. Potěšil a šifra F. K. P.), F. S. Procházka, A. Rambousek, H. Sedláček (i pseud. H. Promyk, Promyk a šifra H. S.), F. A. Soukup (i šifry Dr. S., F. A. S.), J. Z. Stehlík, F. Strnad, V. F. Suk (i šifra V. F. S.), B. Suková (i šifra B. S.), P. Sula, O. Svoboda (i šifra Svbd.), R. Šimek, J. Šulc, J. Tauchman, A. Tyrpeklová, J. F. Urban (i šifra J. F. U.), J. Veselovský, J. Veselý, Q. M. Vyskočil (i šifra Q. M. V.), A. Wenig, F. Wenig, ojedinele i F. Pražák a K. Scheinpflug. Články provázely ilustrace a také fotografie spisovatelů. – V. F. Suk navázal na Svobodův program soustavně informovat o knižní produkci pro děti a mládež a hodnotit ji, vést diskuse o všech problémech s ní souvisejících, zpracovávat její literární historii prostřednictvím přehledových článků i studií věnovaných jednotlivým umělcům a prosazovat uměleckovýchovnou hodnotu této literatu-

ry; rozšířil Ú. o další informační a bibliografické údaje (především o články v tisku domácím a zahraničním) a přistoupil i k výraznější propagaci umělecké produkce (např. při každoročním Týdnu dětské knihy pořádaném ministerstvem školství). Řada článků (i anket) byla věnována průzkumu dětské četby, 1929–30 (roč. 17–18) probíhala anketa na téma, zda četba (především pohádková) se strašidelnými motivy zanechala nějaké stopy (diskusi shrnul S. Siropolko), 1931–32 (roč. 19–20) o dívčí četbě (anketu shrnula L. Zbraslavská). 1932 (roč. 20) se diskutovalo o dobrodružné literatuře a mj. i o rehabilitaci díla K. Maye (D. Filip, F. Flos, V. F. Suk), dále o povídkách z přírody (D. Filip, J. Hais Týnecký). Opakovaně se volalo po realističtější literatuře (Š. Polásek Topol pod pseud. J. E. Topol, O. Pospíšil, F. A. Soukup aj.). Na základě odborných prací J. Máchala a V. Tilleho dospěl D. Filip k tezi o neexistenci tzv. národní literární pohádky, později však začal propagovat nové pojetí pohádky moderní obsahem i formou, 1934 (roč. 22) uvažoval o jejím nahrazení pověstí; na odsouzení pohádek B. Ženatým v Lid. novinách reagoval V. F. Suk článkem Tille-Ríha o pohádkách, divadelní pohádce hájil J. Průcha. 1927–29 (roč. 15–17) a znovu 1934 (roč. 20) vycházely vzpomínky literátů na začátky jejich tvorby pro děti (V. Beneš, F. Flos, J. Kožíšek, O. Pospíšil, F. S. Procházka, P. Sula, A. Wenig); jubilejní a vzpomínkové články a nekrology psali A. Boháčková, A. Fleischnerová-Janovská, F. Flos, J. Hloušek, F. Homolka, M. Matlasová-Vaníčková, T. Mellanová, O. Pospíšil, B. Růžková, H. Sedláček, K. Spalová, V. F. Suk, Q. M. Vyskočil, V. Walter, A. Wenig. O zahraničních literaturách soustavně poskytovala zprávy především rubrika *Z ciziny*, mimo rubriky psali o ruské literatuře N. N. Bachtin, P. Slankamenac, K. Velemínský. Fejeton publikovali F. Flos, J. Hüttllová (vzpomínky na otce – T. E. Tisovského), H. Sedláček, J. Spilka, T. E. Tisovský, A. Wenig, F. Wenig. O výtvarných umělcích psali F. Homolka, J. R. Marek, E. Pacovský, O. Pospíšil, J. Prchal, F. A. Soukup, V. F. Suk (i šifra V. F. S.), Q. M. Vyskočil aj.; A. Wenig se zabýval uměleckou výpravou knih, o svých ilustracích pohádek informoval P. Laichter. Za Sukovy redakce do Ú. nejčastěji přispívali: O. F. Babler, D. Filip, A. Fleischnerová-Janovská, F. Flos, J. Heller, T. Henek (i šifra T. H.), J. Hloušek (i šifra J. H.), B. Hloušková (i šifra B. H.), F. Homolka (i šifry F. H., Fr. H.),

J. Hostáň, J. Hötzl, F. Hrudíčka, F. Kárník, J. Kožíšek, L. Kubištová (i šifra L. K.), V. Marek (i šifra V. M.), L. Mašínová, M. Matějovská, F. Mrkvička, J. Novotný, J. Ošmera, J. Páta (i šifra J. P.), J. Petrus, Š. Polášek Topol (i pseud. J. E. Topol), M. Poppeová, O. Pospíšil (i šifra O. P.), F. K. Potěšil (i šifra F. K. P.), F. S. Procházka, J. Prchal, A. Rambousek, B. Růžková, H. Sedláček (i pseud. Promyk), S. Siropolko, F. A. Soukup, K. Spalová, P. Stehnová, E. Strnad (i šifra E. S.), V. F. Suk (i šifra V. F. S.), B. Suková (i šifra B. S.), J. Štefánik, E. Štorch (i šifra Eš.), J. Tůma, P. Viklan, F. Volf, Q. M. Vyskočil (i šifra Q. M. V.), A. Wenig, F. Wenig, A. Záruba, L. Zbraslavská (i šifra L. Z.), V. Zelinka (i šifra Vz.), ojediněle též V. Beneš, J. Herben a P. Sula. Zvýšil se také rozsah černobílých i barevných reprodukcí i původních obrázků soudobých výtvarníků a také fotografií. – Po Sukově smrti se ukázalo, jak ohromnou práci (nejen organizační) zastal. Jeho nástupce D. Filip se potýkal s nedostatkem kvalitních příspěvatelů, kteří by soustavně sledovali knižní produkci (časem se začali uplatňovat spolupracovníci z Moravy, hlavně z tzv. brněnského okruhu), a zároveň byl veden snahou prosadit modernější pojetí literatury pro děti a mládež odpovídající soudobým vědeckým poznatkům. Podstatně ubylo recenzí, převládaly většinou pouze stručné informace o obsahu knihy, větší prostor byl dán kritikám odborných publikací a studiím, informačním článkům a aktuálním zprávám. Znovu se diskutovalo o dětské četbě (zkoumána byla opět formou dotazníků apod.), v níž dobrodružná, detektivní a sportovní literatura téměř vytlačila zájem o pohádku, historickou i přírodopisnou povídku. Originalita literatury pro děti a mládež byla sledována též v souvislosti s úpravami textů a s překlady (D. Filip, G. Voleský). Vznikaly úvahy o teoretických základech a kritických zásadách literatury pro děti a mládež (J. B. Čapek, F. Götz, J. John, L. Koubek, Š. Polášek Topol, J. Prchal, T. Trnka, A. Záruba, A. Zhoř pod pseud. P. Čermák aj.), o pověstech a bájích (D. Filip), pohádkách (A. Čermáková, D. Filip, Š. Polášek Topol), o poezii (mj. B. Říha), životopisných knihách (např. F. Bulánek-Dlouhán), knižních ilustracích (J. Novák), divadle (Q. M. Vyskočil), o vztahu příbuzných oborů k dětské literatuře (S. Velinský), o výstavách knih, o působení rozhlasu a filmu apod. Přehled o světové dětské literatuře poskytl překlad práce B. Webe-

rové, o slovinské literatuře A. Žerjava, o americké literatuře psal J. Novotný. Sukovo úmrtí komentovali D. Filip, J. Filouš, A. Vaňura, Q. M. Vyskočil, jeho bibliografii sestavil J. Hloušek; dále zde jubilejní a vzpomínkové články i nekrology publikovali F. Bulánek-Dlouhán, J. Čadík, D. Filip, A. Fleischerová-Janovská, Z. Guth, J. Hüttlová, V. Marek, V. Matoušek, J. Petrus, F. A. Soukup, K. Spalová, J. Šulc, Q. M. Vyskočil, A. Wenig (i pod pseud. Jan Brázda), J. Wenig. Se vzpomínkami a konfesemi vystupovali literáti a výtvarníci (A. Cechmajstr, D. Filip, F. Flos, J. Hais Týnecký, A. Kutinová, L. Mašínová, J. V. Pleva, O. Pospíšil, E. Štorch, M. Vašáková-Kovářová). Fejeton naplňovali F. Flos a Š. Polášek Topol (pseud. J. E. Topol). Dobrou úroveň časopisu se Filip snažil udržet i za okupace, kdy se pozornost umělců i kritiků soustřeďovala právě na literaturu pro děti a mládež, na niž byly kladeny vysoké estetické nároky (např. studie O. Audyho, V. Pazourka, J. Šnobra, T. Trnky). Silněji byla pocítována potřeba kontinuity se starší literaturou, vycházely nejen literárněhistorické studie (F. Bulánek-Dlouhán, R. Hrdlička, J. Šnobr), ale i stati o vydávání klasiků (J. Haller aj.). Oživen byl zájem o historický román (D. Filip, E. Štorch, J. Závodník), o pohádku (především přednášky V. Šmilauera, dále mj. studie O. Audyho a R. Hrdličky), o divadlo, též v souvislosti se způsoby dětského vnímání (M. Mellanová, F. Pátek, M. Skořepa, O. Srbová, J. Týml), o populárně-naučnou technickou literaturu (F. Bulánek-Dlouhán, J. K. Čemus, J. Hons). Studie o ilustrátorech uvedli F. Hořejšový, R. Kadlec, P. Laichter, J. Pecháček. Úmrtí A. Weniga provázely články D. Filipa a A. Fleischerové-Janovské, J. Hlouška, M. Matesové a O. Pospíšila; nekrology dále psali F. Bulánek-Dlouhán, R. Hrdlička (i šifra R. H.), P. Laichter, O. Pospíšil. Statistické přehledy knižního trhu 1939 a 1940 zpracoval O. Pospíšil. Za Filipovy redakce do Ú. nejčastěji přispívali: O. Audy (i šifra O. A.), F. Bulánek-Dlouhán (i podp. F. Dlouhán-Bulánek), N. Černý, P. Denk (i šifra dnk.), A. J. Doležal, D. Filip (i šifry D. F., F., R.), A. Fleischerová-Janovská (i podp. A. Fleischerová a šifra A. F. J.), F. Flos (i šifry F. Fs., Fr. Fs., Fs.), A. Gála, J. Heller, J. Hloušek (i šifry a, -a, -a-, J. H.), B. Hloušková (i šifra B. H.), J. Hostáň (i šifry -áň, H-ň, jh.), R. Hrdlička (i šifra R. H.), F. Hrudíčka (i šifra -čka), R. Kadlec, J. Makuš, V. Marek (i šifra V. M.), L. Mašínová, V. Matoušek,

M. Mellanová, F. Mrkvička, J. Novák, E. Nováková, J. Novotný, J. Ogoun, J. Ošmera, J. Páta (i šifry Jos. P., J. P.), J. Pecháček (i šifra Pchč.), J. Petrus, Š. Polášek Topol (i pseud. J. E. Topol), K. Polman, M. Poppeová (i šifra M. P.), O. Pospíšil, J. Prchal, A. Rambousek, H. Sedláček (i pseud. Promyk a šifry H. S., -yk), F. A. Soukup, K. Spalová (i šifry Dr. K. S., K. S.), P. Stehnová (i šifra Ste), J. Šnobl (i šifry J. Šrb., JŠr., J. Šr.), E. Štorch (i šifra Ed. Š.), J. Šulc, F. Tenčík, T. E. Tisovský, B. Vejrychová-Solarová, J. Veselý, Q. M. Vyskočil (i šifra Q. M. V.), A. Wenig (i šifra W.), J. Wenig, A. Záruba, L. Zbraslavská (i šifry Ludm. Zbr., L. Z., L. Zbr., zr) a A. Zhoř, ojediněle též L. Bubelová, A. Hartl, J. Mařánek, O. Sekora, za války pak i nejmladší B. Březovský (šifra Břez.), F. Buriánek, M. Disman, Z. Vavřík. I v tomto období Ú. přinášel bohatý reprezentativní výběr ilustrací starších a zejména soudobých výtvarníků.

LITERATURA: O. Svoboda: Po roce, Úhor 1913, s. 186 + Na prahu 11. ročníku, Úhor 1923, s. 1; J. Z. Novotný: Kritická revue, Úhor 1923, s. 28; V. F. Suk: Obraz moderní naší dětské literatury, Lit. listy 1, 1923/24, s. 4 + (Redakce) K zahájení 15. ročníku a ke změně vydavatele a redaktora, Úhor 1927, s. 1; jhch (J. Dolanský): Ú., LidN 8. 3. 1932; V. F. Suk: Památce zakladatele Ú., Úhor 1932, s. 81; V. Marek: K dvacátému výročí Ú., Úhor 1933, s. 1; D. Filip: Do nového ročníku, Úhor 1936, s. 1; J. Jiřina: Kritika knih pro děti, Rozhledy 1935, s. 274 + 1936, s. 40; F. Bulánek-Dlouhán: Funkce Ú. v naší literatuře, Rozhledy 1936, s. 265; O. Pospíšil: Okolo Ú., Úhor 1937, s. 67, 95; A. Záruba: Kritika literatury pro mládež v letech 1910, 1920 a 1930, Naše zprávy 22. a 29. 11., 6. a 13. 12. 1939, 24. 1. a 7. 2. 1940; Promyk (H. Sedláček): Malá vzpomínka, Úhor 1943, s. 16; Z. Pírek: Ú. 1913–1944, ZM 1988, s. 102; D. Pechová: Sovětská literatura v Ú. dvacátých let, ZM 1989, s. 398; M. Šubrtová: Jubileum revue Ú., Ladění 1998, č. 1; H. Šmahelová in ant. Počátky kritického myšlení o dětské literatuře 1 (1999).

ik

Vladimír Úlehla

* 16. 7. 1888 *Videň* (Rakousko)
† 3. 7. 1947 *Brno*

Biolog zabývající se též filozofií přírodních věd a jejich popularizací v četných beletrizovaných fejetonech a črtách; etnograf, sběratel slováckých písní, ekolog, publicista.

Otec Josef Ú. (1852–1933) byl matematik a přírodovědec, význačný pedagog a propagátor školských reforem (mj. úvahy Listy pedagogické, 1899, Dějiny matematiky, 1901–13, Zkoumání o výchově člověka, 1922–26, překlady H. Spencera), naposledy ředitel měšťanské školy ve Strážnici. V. Ú. od 1894 navštěvoval základní školu v Příboře, po epizodě na měšťanské škole v Kloboukách začal studovat 1899 gymnázium v Brně a pokračoval v Kyjově (1900–04), znovu v Brně a ve Strážnici (mat. 1907). Od raného dětství byl pod vlivem rodinného prostředí přitahován dvojím zájmem: o přírodovědu a o hudbu; záhy si začal zakládat přírodovědné sbírky, hrál však také na klavír, skládal a už jako student se učil zaznamenávat lidovou píseň (významně ho v tomto směru ovlivnil pobyt na Strážnicku). 1907–08 studoval obor rostlinné fyziologie u B. Němce na filoz. fakultě v Praze, studium dokončil u L. Josta ve Štrasburku doktorátem 1911 (notrifikován na pražské filoz. fakultě 1917). 1911–12 byl demonstrátorem v Ústavu fyziologie rostlin na filoz. fakultě v Praze, 1912–13 byl na studijním pobytu v Lipsku, 1913 nastoupil vojenskou službu ve Vídni. Za války byl zprvu vězněn (pro obvinění z panslavismu) v Möllersdorfu u Vídne, po rehabilitaci 1916 sloužil v Innsbrucku, v Záhřebu a na italské frontě. 1919–21 byl asistentem v Ústavu fyziologie rostlin na přírodovědecké fakultě v Praze, kde se 1920 habilitoval, 1921 byl jmenován mimořádným (1931 pak řádným) profesorem a ředitelem nově založeného Ústavu pro fyziologii rostlin na Masarykově univerzitě v Brně. V desetiletí, kdy budoval tento ústav a vytvářel vlastní vědeckou školu moderní biologie, se Ú. podílel i na rozvoji brněnského vědeckého a kulturního života. Podnikl několik studijních zahraničních cest (Švédsko, Francie USA), z nichž ho významně ovlivnil v jeho pozdějším ekologickém zaměření zejména roční pobyt v Arizoně 1924–25. K jeho aktivitám patřila též příprava vědecké části brněnské Výstavy soudobé kultury v ČSR 1928, průkopnická práce v oblasti vědeckého filmu (použití tzv. časosběrné metody v řadě snímků o pohybech a životě rostlin), rozhlasové přednášky, účast na založení Etického hnutí českosl. mládeže aj. Od 30. let k tomu přistoupila práce národopisná, podněcená obavou ze zániku lidové kultury i v krajích, kde donedávna žila. Z Ú. podnětu vzniklo 1931 studijní sdružení Velká, které mě-

lo za cíl národopisně zpracovat oblast Horňácka kolem Velké nad Veličkou. S tímto průzkumem souvisel Ú. vlastní sběratelský zájem o lidovou píseň i spoluúčast na přípravě Národopisné výstavy Slovácka v Uherském Hradišti 1937 a zejména práce na několika dokumentárních filmech ze Slovácka, z nichž Mizející svět (1932) byl u nás ojedinělým pokusem o celovečerní národopisný dokument; svému autorovi však vynesl více než milionový dluh a přivedl jej do velmi svízelné finanční situace. Proto Ú. přijal druhé zaměstnání: vedle práce na fakultě byl 1934–38 redaktorem pro vědu a prakticky denním přispěvatelem Lid. novin. Po uzavření vysokých škol a za války jednak knižními publikacemi dovršil svůj příklon k filozofickým otázkám biologie, jednak pokračoval v práci národopisné, a to jak výzkumem v terénu, tak prací s Moravským tanečním a pěveckým sborem, jehož umělecká vedoucí M. Hradilová (1905–1981) se 1940 stala jeho druhou ženou. Po válce navázal na tuto činnost významnou strážnickou monografií, obnovou tradice strážnických folklorních slavností a posmrtně vydanou etnopsychologickou studií *Duše lidu* (sazba byla původně rozmetána). Od 1945 se opět naplno věnoval znovuvybudování zpola zničeného brněnského ústavu a práci na obnově brněnské a založení olomoucké univerzity jako děkan Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity a zároveň děkan Pedagogické fakulty Univerzity Palackého. – Biologem, rostlinným fyziologem a ekologem se stal i syn Jiří Ú. (* 1924), teoretickým fyzikem synovec Ivan Ú. (1921–2004).

Ú. mnohostranná publikační činnost obsáhla široké spektrum tematické i žánrové, od speciálních odborných studií po novinovou črtu a sloupek. Od specifických otázek z oblasti fyziologie rostlin publikovaných v odborných časopisech přešel postupně k širším filozofickým úvahám o podstatě a vzniku života a současně k naléhavým tématům ekologickým, souvisejícím s ohrožením tatranské a jihomoravské přírody; souběžně s tím shledával nezbytnost pochytit a zachovat hodnoty lidového života a kultury. Z několika knih věnovaných filozofické problematice biologie vyvolalo pozornost hned úvodní *Zamyšlení nad životem*, v němž vyložil přírodovědeckou a noeticou stránku problému a kriticky se vyrovnal s různými koncepcemi od vitalismu po dialektický materialismus. Už pro tuto skupinu Ú.

prací je při vši specifičnosti tématu příznačné, že nehledá čtenáře jen v úzkém kruhu odborníků, ale obrací se k širší čtenářské obci. Souvisí to s Ú. redakční a autorskou spoluúčastí v Lid. novinách, pro něž ve 30. letech napsal stovky článků, fejetonů, přírodních a etnografických črt a causerii i statí kulturněpolitických. Některé z nich vybral do knížky *Rok s rostlinami*, v níž se výrazně uplatnilo čtenářsky poutavé spojení vědecké exaktnosti s básnivostí, s osobním zaujetím a okouzlením přírodními ději. Obdobně zpracovával témata ekologická (rozhlasové přednášky „o utrpení našich lesů“ *Napojme prameny*) a zejména etnografická, jimiž se jeho knižní dílo završilo. Obsáhlá monografie o strážnické lidové písni *Živá píseň* zahrnuje vedle autorem sebraných 250 písní (s četnými variantami nápěvovými i textovými) také jeho názory na původ, stáří a rytmickou stránku slovácké písně, jež jsou polemicky zaměřeny proti teorii odvozující lidovou píseň od barokní hudby a jež vzbudily živý a převážně rovněž polemický ohlas; podává však také poutavý obraz prostředí, z něhož se píseň zrodila, představuje její interprety, chápe terénní výzkum jako dobrodružství hledání a objevování, jež tyto národopisné črty spojuje s jeho črtami přírodními. Souvislost mezi oběma oblastmi ostatně autor sám živě pocítoval: píseň byla pro něho jedním z projevů života, „živou bytostí“, kterou je třeba zkoumat podobně jako svět rostlin především ve vztahu k prostředí.

ŠIFRA: ru. ■ PŘÍSPĚVKY in: Biologické listy (1927); Blok (1946); Časové otázky zemědělské (1947); Index (1931); sb. Josef Úlehla – vzpomínky a úvahy k jeho sedmdesátinám (1922, Pharbitis hispida choisy, i sep.); Lid. noviny (1928, 1933–41); Panoráma (1928); Program D 40 (1939); Příroda (1933, 1938); Sborník Českosl. akademie zemědělské (1937); Sborník prací na oslavu 60. narozenin prof. Vladislava Růžičky (1930); Sborník prof. MUDr. Vladislavu Mladějovskému (1936); Sociologická revue; Svob. noviny (1945–47); herbář Uzdravení přírodou (b. d., 1940); Věda a život (1935–39); Věstník Českosl. akademie zemědělské (1928–30); Věstník městského osvětového sboru a Komenského vyšší školy lidové v Brně (1931); Věstník 1. sjezdu českosl. botaniků v Praze (1923); Výr. zpráva Mor. přírodovědecké společnosti (1926); též v zahraničních odborných časopisech. ■ KNIŽNĚ. *Práce přírodovědně-filozofické, etnografické a beletrizující publicistika*: Studium lidového života na Moravském Slovensku k ideové základně státu (přednáška, 1937); *Zamyšlení nad ži-*

votem (1939; upr. vyd. 1941, rozšř. vyd. ve 2 sv. 1946–47); Za oponou života. Domněnky o podstatě života 1 (1940); Rok s rostlinami (PP 1941); Život vesmírný. Domněnky o původu života 1 (1944); Napojme prameny (přednášky, 1944); Záhada smrti (1945); – posmrtně: Živá píseň (1949, ed. M. Hradilová-Úlehlová); Duše lidu (1998, ed. J. Úlehla). – *Ostatní práce*: O vývoji rostlin (b. d., 1910); Ultramikroskopische Studien über Geisselbewegung (Lipsko 1911); Přírodopis pro měšťanské školy (1929, s J. Groulíkem a J. Úlehlou); Přírodověda pro 1. třídu měšťanských škol (1934, s J. Groulíkem a R. Hamplem); Přírodopis pre 2. triedu mešťianskych škôl slovenských (1935, s F. Broulem a K. Herodesem); Přírodopis pre 3. triedu mešťianskych škôl slovenských (1936, s F. Broulem a K. Herodesem); Přírodopis pro 2. třídu měšťanských škol (1936, s J. Groulíkem a R. Hamplem); Přírodopis pro 3. třídu škol měšťanských (1936, s J. Groulíkem a R. Hamplem); a jiné odborné práce (i přeprac. vyd. učebnic). ■ **KORESPONDENCE**: J. Vinař, M. Vinařová: Dopisy z vězení (M. Podobské z 1915–17), sb. Lit. archiv 6, 1971, s. 259. ■ **REDIGOVANÉ časopisy**: Naše věda (1926–29, s A. Beerem a A. Hobzou), Věda a život (1935–39); *sborník*: Hlavní průvodce Výstavou soudobé kultury v ČSR (1928, s J. B. Svrčkem a F. V. Vanfčkem, též franc. a angl.); *knižnici*: Věda všem (1939–47). ■ **USPOŘÁDAL A VYDAL**: Padesát moravských písní (1940). ■

BIBLIOGRAFIE: an.: Ú. vědecká, odborná a literární tvorba + Literatura o V. Ú., in I. Úlehla: V. Ú. (1994). ■ **LITERATURA**: In memoriam V. Ú. Sborník jeho žáků a přátel (1948); Sborník referátů ze semináře Osobnost a dílo prof. V. Ú. (1993, ed. M. Vicherková); I. Úlehla: V. Ú. (1994, s jinými, s ukázkami z Ú. prací). ■ R. Jakobson: ref. Mizející svět (film), Prager Presse 11. 9. 1932 → (česky) Illuminace 1998, č. 2; F. S. Hokeš: V čem nás zklamali (k filmu Mizející svět), Nová svoboda 1934, s. 23 a 35; ● ref. ed. Padesát moravských písní: -c-, Zvon 40, 1939/40, s. 614; j. p., Večerník Nár. práce 22. 6. 1940 ●; ● ref. Zamyšlení nad životem: kd (E. Konrád), LidN 29. 1. 1940; Ch., LitN 1940, s. 117 ●; ● ref. Za oponou života: V. Cháb, Naše zprávy 21. 12. 1940; J. Schützner, Čtème 1941, s. 174; -u- (J. Šup), LitN 1941, s. 95; J. Voráček, Čes. mysl 1941, s. 138 ●; Kl. (J. Král): ref. Život vesmírný, Čes. mysl 1944, s. 155; ● nekrology: A. Trýb, Kolo 11, 1946/47, s. 163; J. Bělehrádek, J. Rejzek, M. Úlehlová-Tilschová, vše in Svob. noviny 4. 7. 1947; chb. (V. Cháb), NO 4. 7. 1947; J. Meisner, Práce 4. 7. 1947; an., Svob. slovo 4. 7. 1947; A. Václavík, Svob. noviny 8. 7. 1947; F. Herčík, Lid. kultura 1947, č. 28; V. Morávek, Naše věda 1947, s. 266; J. Babička, E. Havelka, V. Horák, Masarykovou stopou 1947, s. 102 a pokr.; V. Rypáček, T. Martinec, Příroda 1947, s. 151; F. Pala, Svob. zítřek 1947, č. 28 ●; B. Černý: Hovor s Ú., NO 22. 7. 1947; re: Rok bez Ú., M. Kolaja: V. Ú., student, oboje LidN 3. 7. 1948; L. Kuba in V. Ú.: Živá píseň (1949); ● ref. Živá píseň: O. Sirovátka, LF 1949, s. 280; L. Kundera, LidN 26. 1. 1950; K. Klusák, ČL 1950,

s. 87; Z. Horáková, SaS 1950, s. 184; P. Trost, ČMM 1950, s. 393; I. Stolařík, Tvar 1950, č. 3, příl.; I. Vojtěch, Hudební rozhledy 3, 1950/51, č. 17; V. Scheufler, Národopisný věstník československý 32, 1951/52, s. 182 ●; J. Černík: Lidová píseň v pojetí V. Ú., sb. Slovácko 1962–1963 (1964); J. Calábek: 2. valné shromáždění Českosl. společnosti pro vědeckou kinematografii při ČSAV věnované památce prof. dr. V. Ú., Bulletin Českosl. společnosti pro vědeckou kinematografii 1967, červen; K. Macků: K Ú. nedožitým osmdesátinám, Universitas 1968, č. 3; J. Vinař, M. Vinařová: Dopisy V. Ú. z vězení, sb. Lit. archiv 6, 1971, s. 259; M. Úlehla: Vzpomínky na bratra Vladimíra, Malovaný kraj 1972, č. 5–6 a 1973, č. 1–4; T. Martinec: Biolog V. Ú., D. Holý: Etnograf V. Ú., oboje Universitas 1972, s. 103 a 105; J. Orel: K nedožitým pětáosmdesátinám profesora V. Ú., Národopisné aktuality 1973, s. 297; ● k 100. výr. nar.: D. Holý, Národopisné aktuality 1988 s. 159; J. Pajer, Malovaný kraj 1988, č. 4 + Vlastivědný sborník moravský 1989, s. 114 ●; M. Javorová: Uložené rukopisné pozůstalosti V. a Maryny Úlehlových, Národopisné aktuality 1988, s. 214; V. Svobodová: V. Ú. a národopisný film, Malovaný kraj 1989, č. 4; M. Vicherková, J. Cetl: Prof. dr. V. Ú., J. Úlehla: Jak jsem ho viděl, oboje sb. Brněnská věda a umění meziválečného období v evropském kontextu (1993); J. Úlehla: Vzpomínky na prof. V. Ú., sb. O tvořivosti ve vědě, politice a umění 3 (1993); I. Trojan: Píseň jako živý útvar, Národopisná revue 1998, s. 167 a 228; H. Hložková: V. Ú. a počátky Moravského tanečního a pěveckého sboru, tamtéž, s. 172; ● ref. Duše lidu: B. Vlachová, Univerzitní noviny (Brno) 1999, č. 3; R. Květ, LitN 1999, č. 14 ●.

es

František Ulrich

* 6. 2. 1859 *Hradec Králové*

† 18. 5. 1939 *Rokycany*

Básník přírodní a milostné lyriky lumírovské ražby; politik.

Narodil se v rodině učitele, později ředitele královéhradecké reálky. Po studiu na tamějším gymnáziu (mat. 1876) absolvoval právnickou fakultu v Praze (doktorát 1881). Poté vykonával soudní praxi v Hradci Králové. 1885 se oženil s dcerou advokáta. Po složení příslušných advokátních zkoušek si 1888 zřídil v rodišti advokátní kancelář a stal se 1889 členem městského, 1890 okresního zastupitelstva, 1893 městské rady a konečně 1895–1929 působil jako starosta města; 1901 byl zvolen za stranu svobodomyšlnou poslancem zemského sněmu. Projevoval všestrannou činorodost a zasloužil

se o rozvoj města, stál u zrodu hradeckého muzea, veřejné knihovny, dívčích středních škol, byl předsedou Ústředny obchodnické a živnostenské komory a Sklářského ústavu aj. Do kulturní a hospodářské situace města zasáhl zejména při jeho výstavbě podle plánů architekta J. Kotěry i jako předseda Středolabského komitétu usilujícího o regulaci a splavnění horního a středního Labe.

U. patřil v mládí k iniciátorům almanachu Máj, v němž se nová básnická generace hlásila o své místo v literatuře a v němž navázala především na tvorbu J. Vrchlického. Ke konci 90. let se však jako básník odmlčel. V časopisecky publikovaných verších spojoval přírodní, milostné a venkovské motivy se zasněnou meditativností, písňovou lehkostí, melodičností a lumírovským kultem dokonalé formy. Rané verše z 1878–79 v knize *Model* elegicky oslavují dívčí nevinost, zatímco národopisně inspirované, staročeskou svatební tradicí prostoupené *Písně svatební*, psané v 90. letech, idylicky spojují milostné nálady od počátečního zaslíbení až k manželskému štěstí a touze po dítěti.

PSEUDONYMY: Ant. Trnavský, A. Trnavský, Jar. Hradecký, Jaroslav Hradecký, J. P. Hradecký. ■ PŘÍSPĚVKY in: sb. Česká poezie 19. věku 4 (1899, výbor z BB); Koleda (1877–78); Lumír (1876–80, 1892); alm. Máj (1878); sb. Národ sobě (1896); Osvěta lidu (Hradec Král. 1925); Paleček; Ruch (1879–80, 1886); Světozor (1894); Zvon (1900). ■ KNIŽNĚ. *Beletrie*: Písně svatební (BB 1925); Model (BB 1929; z 1878–79, ed. J. Pavlík). – *Ostatní práce*: Z domácnosti sociálních demokratů (1906, pseud. J. P. Hradecký); Osvození Hradce Králové z pout hradebních (1935). ■ REDIGOVAL *almanach*: Máj (1878, s F. Kvapilem). ■

LITERATURA: L. Domečka: Třicet let veřejné činnosti JUDr. F. U. (1925); F. Sekanina: Básník F. U. (1933, bibliof.); V. Škaloud: Starosta Hradce Králové F. U. (1998). ■ J. Vrchlický: ref. alm. Máj, Lumír 1878, s. 496 + Novinky českého Parnasu, Hlas národa 17. 3. 1889; A. Č. (Černý): F. U., sb. Česká poezie 19. věku 4 (1899, s. 423); ● k padesátinám: A. Pražák, Zlatá Praha 26, 1908/09, s. 273; S., Zvon 9, 1908/09, s. 319 ●; F. Střežek in Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880 (1915); ● k 30. výročí starostenství: -pa- (F. S. Procházka), Zvon 25, 1924/25, s. 324; Osvěta lidu 1925, č. 8 (slavnostní číslo) ●; A. Černý: F. U. básník, NO 5. 2. 1925; I. Herrmann: F. U. básník, NL 6. 2. 1925 → O živých, o mrtvých 3 (1940); ● k sedmdesátinám: an., Lit. rozhledy 13, 1928/29, s. 176; vz. (V. Zelinka), Zvon 29, 1928/29, s. 336; -fn-, Venkov 6. 2. 1929 ●; R. Medek: F. U., NL 6. 2. 1929; -vh- (M. Hýšek), F. U. jako básník, tamtéž; A. N. (Novák): ref. Model, LidN

9. 3. 1929; ● nekrology: -btk- (V. Brtník), Zvon 39, 1938/39, s. 588; an., Čes. slovo 19. 5. 1939; an., NL 19. 5. 1939; J. John, LidN 25. 5. 1939; M. T., Venkov 28. 5. 1939; F. Tichý, Umění 14, 1939/40, s. 227; F. Cengr, Královéhradecko 1939/40, s. 7 ●; J. Benýšková, F. Vích in Literární Hradec Králové (1994).

sb

Umělecká beseda

1863–1972, od 1991

První český umělecký spolek, jenž od 60. let 19. století vytvářel besední středisko, v němž se ve třech odborech setkávali a spolupracovali literární, výtvarní a hudební umělci. Vybudován zprvu na principu národním, ve 20. století stavěl na mezigenerační toleranci k rozdílným uměleckým osobnostem i proudům; literární odbor charakterizuje zejména přednášková aktivita a činnost editiční.

Z iniciativy několika uměleckých přátel (hudebníci F. Pivoda a L. Procházka, básník V. Hálek, novinář J. Grégr, básník a archivář K. J. Erben, přírodovědec a básník J. E. Purkyně) se na počátku 60. let 19. století mezi houfně vznikající české spolky zařadilo i sdružení, které si na rozdíl od dosavadních utrakvistických seskupení (Arcadia aj.) kladlo za cíl naplňovat obecně pocívanou potřebu vzájemného poznávání a spolupráce umělců různých oborů na národním základu. Stanovy (vypracované již v srpnu 1861) došly definitivního schválení až v únoru 1863 a 31. 3. 1863 se na první valné schůzi na Staroměstské radnici ustavil spolek *Beseda umělecká*, záhy přejmenovaný na Uměleckou besedu. Jako znak si zvolil varyto (dle RKZ) se třemi růžemi, barvu spolku modrou a bílou; stanovil pečeti, korouhev a prapor, vybral heslo „V umění volnost“. Ve stanovách si vytkl úkol pěstovat všechna umění, podporovat domácí umělce finančně (pro nedostatek zakládajících členů složivších větší hotovost se tento záměr neuskutečnil) a šířit estetické vědomosti veřejnými přednáškami, výstavami, koncerty apod., a to za řízení správním výborem ve třech odborech: literárním, výtvarném a hudebním (J. E. Purkyně usiloval i o zřízení odboru archeologického a vědeckého). Správu U. b. vedl starosta nebo jeho náměstek se správním výborem dvanácti členů, do něhož volil každý odbor ze svého výboru po dvou členech, ostatních šest členů, účetního a náhradníky volila valná hromada. Prvním starostou se

stal J. Wenzig, předsedou literárního odboru V. Vávra Haštalský, výtvarného J. Mánes a hudebního B. Smetana. V dalších obdobích jako starostové v čele správního výboru působili 1869–73 J. Škarda, 1874–89 J. Strakatý, 1890 architekt J. Zeyer, 1891–94 S. Pinkas, 1895–1901 B. Schnirch, 1902–09 F. Herites, 1910–14 J. Vlček, 1915–20 F. Bílý, 1921–31 V. Dyk, 1932–42 F. Skácelík, 1943–47 O. Kerhart, 1947–68 L. Vycpálek (a prezidium složené ze zástupců tří po únoru 1948 zrušených odborů), 1969–72 K. Hába, 1991–92 K. Slavický, 1992–99 I. Hurník, 1999–2005 O. Zoubek, od 2006 E. Petrová. U. b. si hned na začátku vytyčila velkorysý program, v celém rozsahu stěžejní uskutečnitelný, ať už kvůli financím, ať fyzickým možnostem členů. Chtěla iniciovat dramatickou školu, zřídit kritický a umělecký časopis, vybudovat rukopisný archiv i archiv hudebnin, zkoumat novější českou literaturu počínaje J. Dobrovským z hlediska uměleckého (návrh V. Hála), k čemuž vznikly i dvě neefektivní komise: pro badatelskou práci literárněhistorickou a pro sepsání životopisů českých umělců. Vedle toho měla v plánu založit čítárnu, knihovnu, uměleckou sbírku obrazů, rytin a jiných uměleckých děl, pořádat přednášky, koncerty, výstavy i výlety, vydávat pro členy prémie, udílet podpory na cesty, pečovat o umělecké památky a hroby, budovat pomníky, zasazovat pamětní desky, prostřednictvím jednatelů navazovat styky s děním na venkově (svým vznikem rovněž podnítila založení obdobných osvětových a uměleckých spolků po celých Čechách i na Moravě) a též poskytovat členům zábavu. Zavedla také institut čestného členství, jež udělovala domácím i cizím umělcům, a členství dopisujícího (mimo Prahu), občas vypisovala literární soutěže. Aktivita U. b. se odehrávaly nejprve v hostinci U města Jeruzaléma, poté v budově Zemské banky, Měšťanské besedy, od 25. 4. 1926 ve vlastní budově na Malé Straně s úřadovnicemi, přednáškovou místností, knihovnou, čítárnou, výstavní Alšovou síní, divadelním sálem a místnostmi pro Hudební matici. Prvním mimořádným počinem uspořádaným za součinnosti všech tří odborů byly 1864 slavnosti k 300. výročí narození W. Shakespeara s průvodem postav jeho her v dobových kostýmech (navrhoval je K. Purkyně) a se slavnostním koncertem, řízeným B. Smetanou, který pro tuto příležitost složil slavnostní pochod. Za prusko-rakouské války 1866 však do-

šlo k nemalým finančním potížím, z nichž se U. b. zotavovala jen pozvolna. Cizinec se U. b. výrazně připomněla 1885 účastí stočlenné delegace na pohřbu V. Huga v Paříži s věnci a standartou s nápisem „Země Jana Husa zemi Victora Huga“. Od počátku 90. let lze zaznamenat pozvolné ochabování veřejných aktivit U. b. a jejich redukcii na činnost vnitřní; její organizační a popularizační aktivity totiž mnohdy přejaly nově vzniklé umělecké a literární spolky. Z iniciativy Z. Kalisty vznikl jeden z posledních významných počínů U. b., v říjnu 1938 vydané svolání k mnichovským událostem „Celému vzdělanému světu“, v němž české vysoké školy, vědecké instituce i osvětové spolky v pěti jazycích vyzvaly 2000 evropských osobností k solidaritě a protestu proti bezpráví páchanému na českém národě a státu. Strádající U. b. se podařilo přežít protektorát a poté zvláště v 50. letech vytrvale odolávala snahám o zrušení. Definitivně k němu došlo až s nástupem normalizace v létě 1972. Likvidační komise U. b. tehdy rozhodla předat literární archiv do PNP, výtvarná díla Národní galerii a zčásti i do Galerie hlavního města Prahy, hudební knihovnu a archiv do archivu Českosl. rozhlasu a PNP, knihovna literární byla již dříve svěřena do opatrování knihovně akademického Ústavu pro českou literaturu při tehdejší akademii věd. Existenci U. b. připomněla už jen 1988 výstava uspořádaná J. Kotalíkem, jež také v katalogu k ní vysoce ocenil přínos U. b. pro český kulturní život. Činnost U. b. obnovila počátkem 1991 (stanovy jí ministerstvo vnitra schválilo 29. 12. 1990). – V srpnu 1946 se ustavila jedna z nejvýznamnějších poboček U. b., severočeská se sídlem v Mladé Boleslavi, projevující se nevšední aktivitou mladých, převážně začínajících tvůrců. Vedle přednášek, výstav a uměleckých pořadů uvedli v život i edici Pochod, v níž publikovali mimo jiné mladí surrealisté ze skupiny RA (L. Kundera, Z. Lorenc, J. Zuska a vedle nich i M. Otruba, J. M. Palát), a hlavně pokračovali 2. a 3. ročníkem ve vydávání pozoruhodného literárně a výtvarně orientovaného časopisu Mladé archy (1. roč. vycházel z války ilegálně), v němž mj. verši debutoval M. Kundera. I na Slovensku byla 1921 založena samostatná U. b. udržující styky zvláště s českými výtvarníky (prvním starostou byl architekt D. Jurkovič), a to spolu s účastí Slovenské besedy na prohlášení proti mnichovskému diktátu asi přispělo k tomu, že už

Umělecká beseda

1939 byla zakázána slovenským státem a po obnově 1946 znovu 1950 komunisty (potřetí slovenská U. b. vznikla 1990).

Nejvýznamnější období *výtvarného odboru* spadají do prvního dvacetiletí spolku, kdy generaci J. Mánesa doplňovala generace umělců Národního divadla, a do dvacetiletí po zrodu republiky. Tehdy také do výtvarného dění vstoupil Život (1921–48, obnoven 2005 jako revue), nejprve jako sborník a od 12. roč. 1933/34 jako prestižní časopis věnující se výrazněji i literatuře, který redigoval na vysoké úrovni básník V. Holan. O otevřenosti Života novým uměleckým proudům svědčí už jeho 2. ročník (1922) věnovaný Devětsilu, o otevřenosti samotného výtvarného odboru (i přes občasné napětí se S. V. U. Mánes) několikrát jednání o vstupu skupiny Tvrdošíjn do U. b. (bylo sice neúspěšné, ale později se jako jednotlivci členy U. b. stejně stali J. Zrzavý, R. Kremlička, J. Šíma, O. Kubín i J. Čapek; členy se stala i tzv. sociální skupina s K. Holanem, M. Holým, P. Kotíkem aj.). Odbor se staral o zachování ohrožených památek; již jeden z jeho prvních kroků směřoval k záchraně kaple sv. Kříže na Starém Městě, letohrádku Hvězda a také prací V. Levého jejich převezněním spolu se sochařovými ostatky z Říma do Čech, postaral se i o převoz ostatků malíře J. Čermáka z Paříže, snažil se uchovat ve vědomí veřejnosti významné osobnosti zasazováním pamětních desek (F. L. Čelakovský, K. J. Erben, K. Havlíček Borovský, V. Hollar, J. Hus, J. Jungmann, K. H. Mácha, J. Mánes, F. Palacký, J. E. Purkyně; V. Hálkovi zbudoval i pomník na Karlově náměstí). Hlavní náplň činnosti odboru tvořily však výstavy; nejprve jednotlivých obrazů (první už 1863 uvedla dílo K. F. Lessinga Hus před hranicí, poté několikrát obrazy Poláka J. Matejky a Čecha J. Čermáka). První výhradně českou kolektivní výstavu uspořádal 1871; z hromadných výstav se pravidelně 1889–1907 pořádaly tzv. vánoční, později každoročně členské i retrospektivní, nejčastěji k jubileím spolku (1903, 1913, 1933, 1963, 1992, 2003), expozice monografické (1871 V. Levého, 1885 V. V. Vereščagina, 1898 K. Purkyně, 1901 B. Schnircha, 1912 M. Alše, 1927 F. Jeneweina, 1928 J. Čermáka, 1929/30 J. V. Myslbeka, 1932 R. Kremličky, 1936 J. Šímy, 1940 J. Zrzavého, 1944 B. Vaníčka, F. Grosse, K. Lhotáka a F. Hudečka, 1945 V. Rabase a in memoriam J. Čapka, 1946 C. Majerníka, 1949 M. Alše a K. Purkyně aj.)

i tematické, z nichž se před 2. světovou válkou do povědomí veřejnosti zapsaly hlavně tři: 1931 současné francouzské umění École de Paris, 1937 Staré umění na Slovensku a 1938 Pražské baroko (její úspěch vyvolal i vznik Sdružení přátel baroka); poslední velkoryse koncipovaná expozice však skončila po mnichovských událostech rozsáhlým dluhem, jež U. b. vyrovnávala prodejem svých výtvarných sbírek státu (tj. Národní galerii, přičemž roli tu hrála zřejmě i obava, že po případném zákazu U. b. se prací zmocní okupanti). Po válce se výstavy více zaměřily na seznamování s vývojem světového umění (moderní americké, současné britské, národních umělců SSSR, francouzské sochařství od Rodina k dnešku). Na ediční aktivitě U. b. se výtvarný odbor podílel vydáváním dvou časopisů. Vedle klíčového Života vycházel 1914 list Život a mýtus řízený B. Mathesiem, vydávaný mysticky slovensky a proti novodobým proudům orientovanou skupinou sdruženou kolem J. Jareše (budoucí autor vítězného návrhu na vlajku ČSR). Výtvarný odbor vydával čtyři ediční řady: Výstavy Umělecké besedy v Praze (20.–40. léta 20. století), oblíbené průvodce po významných uměleckých památkách od předních českých historiků umění Poklady umění v Čechách a na Moravě (resp. Poklady národního umění, 1940–49), Malíři a sochaři Umělecké besedy (1947–49, za řízení K. Šourka) a Průvodce po muzeích, galeriích a památkách českých (1948, pouze H. Volavková: Židovské muzeum v Praze). Po krátkém poválečném rozmachu, kdy v odboru významné slovo měli členové Skupiny 42 se zvláště aktivním J. Kolářem (předtím 1939 krátkodobě se v odboru angažovala i skupina Sedm v říjnu s teoretikem P. Kropáčkem), zasáhl poúnorový útlum všech veřejných aktivit i celou U. b. Odbor se mu bránil hlavně v průběhu 60. let činností dvou skupin: Umělecká beseda 1912 s teoretikem J. Šetlíkem a Bilancí, skupinou průmyslových výtvarníků, která s výstavami pronikla i do Zlína. – Program *hudebního odboru* spočíval v prvních abonentních i populárních hudebních produkcích, podporujících zvláště díla českých skladatelů, a v činnosti ediční. První vystoupení proběhlo už 1863 jako hudební akademie s klavírním duetem B. Smetana a F. Laub a 1864 významným podílem na shakespearovských slavnostech. Záslouhou B. Smetany odbor 1864–65 pořádal abonentní

koncerty (obnoveny byly 1869 a znovu 1918; mj. 1879 premiéra smyčcového kvartetu B. Smetany *Z mého života*), později i rozmanité další (církevní, slovanské, k výročí pražské premiéry Mozartova *Dona Giovanniho* 1887, výstavní, např. k Jubilejní výstavě 1891), k jubileím U. b. (zejména 1926 k otevření vlastní budovy na Kampě), 1866 též došlo k úspěšnému provedení oratoria F. Liszta *Svatá Alžběta*. Při U. b. vznikl smíšený pěvecký sbor se sborníkem L. Procházkou a sbor orchestrální, 1870 začala působit Pěvecká akademie, již po tři léta bezplatně provozoval F. Pivoda jako školení začátečníků. Pokles aktivity v průběhu 70. let odbor jen zvolna překonával 1886–1903 pořádáním populárních koncertů (celkem 62), na nichž zásadní podíl měl též jako dirigent A. Dvořák. Vystupovali na nich i zahraniční umělci, jako dirigenti např. 1886 Beethovenův interpret H. von Bülow (napadený proto německým šovinistickým tiskem) a 1888 P. I. Čajkovskij. K premiéře své opery *Jindřich VIII.* přijel do Prahy C. Saint-Saëns jako host U. b. Na populární koncerty navazovaly 1904–11 koncertní večery, v nichž byly nezřídka uváděny původní české novinky, slavnostní večery proběhly k jubileím A. Dvořáka, L. Janáčka, J. Suka aj. Odbor se 1924–25 podílel na pořádání Mezinárodních festivalů současné hudby (hosté A. Schönberg a A. Roussel), besed v nové budově U. b. (1927 také O. Respighi, 1930 I. Stravinskij, 1932 S. Prokofjev a M. Ravel). Zábavnou složku pak obstarával každoroční Muzikantský popelec, rozverná vystoupení muzikantů v humorném i satirickém žánru (obnovena byla po 1945 i po 1991). Originalitou se vyznačovaly Hudební úterky (1935–51 v zasedací síni budovy), neformální schůzky, na nichž hudebním pořadům vždy předcházela volná beseda o nových skladbách i publikacích; až do konce války se o ně zasloužil jako organizátor a zpravidla i dramaturg zvláště S. Hippmann. Jeho přičiněním se také působení hudebního odboru rozšířilo zvláště za protektorátního hladu po kultuře i do českých a moravských měst. Obnovené úterky 1992 se pak povětšinou orientovaly na soudobou hudbu doprovázenou výstavkou a literární besedou. Ani těsně před 2. světovou válkou i během ní zcela nezaknuly besední aktivity. Odbor uskutečnil 1937 koncert mladého slovenského umění, 1938 janáčkovský festival, za války především 1940 festival Český hudební máj pořá-

daný V. Talichem, 1941 koncert k stému výročí narození A. Dvořáka a posléze 1952 večer skladatele J. Ježka. K poválečným úspěchům odboru patří i navrácení budovy Rudolfiny hudebním pořadům. Publikační činnost hudebního odboru byla především motivována potřebou edic českých skladeb a oper. Z jeho podnětu vznikl 1871 vydavatelský spolek Hudební matice, který vydával klavírní výtahy z českých oper (činnost zahájil 1872 Smetanovou *Prodanou nevěstou*). Hudební matice poté načas zanikla, 1880 byla obnovena, svým rozpuštěním 1899 se snažila zachránit U. b. ve složité finanční situaci a odkázala jí spolu s peněžním pozůstatkem i další vydávání hudebnin. U. b. tedy pokračovala v jejich publikování (od 1890 vydáváním laciných hudebních skladeb), časem však přestala zvládat finančně i pracovní celou agendu, a tak 1907 znovu založila vydavatelství, tentokrát s názvem Hudební matice Umělecké besedy. Mezi její zásadní publikace patřilo v klavírním výtahu téměř celé jevištní dílo B. Smetany a A. Dvořáka, dále J. B. Foerstra, K. Kovařovice, O. Ostrčila, V. Nováka, J. Suka, L. Janáčka; pokusila se i o zveřejňování oper ze světového repertoáru. Roli oborového časopisu nejprve 1906–08 plnil list Smetana propůjčený Besedě jako její orgán, 1908–20 pak odbor vydával vlastní odborný časopis *Hudební revue* a 1921–26 *Listy Hudební matice Umělecké besedy* (1927 přeměněné na *Tempo*, vycházely do 1938). Vedle toho 1930–31 jako svůj propagační nakladatelský list odbor vydával *Hudební noviny* a založil i čtyři knižnice: Knihovnu Hudební matice (1922–23, určena historickým i teoretickým hudebněvědným pracím), Knihovnu Tempo (1937, pouze práce V. Helferta *Česká moderní hudba*); popularizační úlohu pak plnila monografická knižnice *Profily českých hudebníků* (1941–48) a vzdělávací *Pedagogická knihovna Hudební matice* (1922–33, do 1943 v ní vycházela pouze další vydání starších publikací). Svazky mimo ediční řady směřovaly k jubilejním sborníkům (1911 A. Dvořák, 1935 J. Suk, 1943 V. Talich), k velkým hudebním počinům jako *Český hudební máj* (1940 sborník *Hudba a národ*) i autorským monografiím (M. Brod: *Leoš Janáček*, 1924; tři části monografie Z. Nejedlého o B. Smetanovi, 1924–29; O. Šourek: *Život a dílo Antonína Dvořáka*, 1941). – *Dějiny literárního odboru* intenzivně odrážely proměny literárního dění, spory ideo-

vě, umělecky koncepční i osobní a nezřídká i události politické. Členstvo odboru často prokazovalo umělecky konzervativnější postoje, což zvláště na počátku 20. let 20. století odrazovalo nastupující mladé literáty. Proměnlivost profilu odboru naznačuje výčet jeho předsedů: 1863 V. Vávra Haštalský, 1864–66 R. Nápravník, 1867–69 J. B. Pichl, 1870–74 V. Hálek, 1875 a 1877–78 V. Vlček, 1876 A. Heyduk, 1879–82 F. Dvorský, 1883 J. Barák, 1884–85 J. Nejedlý, 1886 P. Sobotka, 1887 J. Holeček, 1888 S. Čech, 1889 J. Vrchlický, 1890–97 J. Arbes, 1898–1901 F. Herites, 1902–14 F. Bílý, 1915–31 V. Dyk, 1932 nebylo místo obsazeno z piety vůči zemřelému V. Dykovi, 1933–39 H. Jelínek, 1940–45 J. Hora, 1945–46 K. Nový, 1947 M. Pujmanová, 1948 J. Weiss a po zrušení odborů do 1972 prezidium U. b., 1991–98 J. Hiršal, 1998–2000 E. Kantůrková, od 2000 H. Kofránková. První nesnáž vznikla už na počátku U. b., kdy zvláště s literárním odborem byla spojena mladočeská orientace některých zakladatelů, což vzbuzovalo nedůvěru staročechů. K tomu přispívaly i spory jednotlivců (1866 např. J. Neruda vystoupil z U. b. kvůli dvojjazyčnému programu při otevření oratoria F. Liszta, vrátil se 1870; 1874 podle denního tisku z U. b. vystoupil O. Hostinský, ale 1892 byl už zvolen jejím čestným členem). Ochromení činnosti znamenalo také úmrtí V. Háлка. Vnitřní napětí se projevilo i navenek s nástupem lumírovců, kdy 1880 hromadně vystoupilo 26 spisovatelů, mj. J. Arbes, A. Jirásek, J. V. Sládek, J. Vrchlický, J. Zeyer, prohlášujících, že literární odbor v jeho současném složení nepovažují za zástupce českého spisovatelstva (na což ovšem nikdy nepretendoval). Příčinou roztržky se stal přehled české literatury za rok 1880, v němž F. Chalupa z národního hlediska zaujal kritický postoj k mladým autorům. Ještě předtím 1879 v odboru a pak i v Osvětě protestovala E. Krásnohorská proti výhradám S. Pinkase vůči Hálkovu dílu (O Hálkovi slovo věas). Podobný požadavek, aby 1894 odbor vystoupil proti Macharovu soudu o Hálkových pracích v Naší době, však výbor zamítl. I v průběhu 80. a 90. let probíhaly diskuse, v nichž většinou dominovali obhájeví RKZ, kritici darwinismu, literárního naturalismu i odpůrci É. Zoly. O jistý zvrat se pokusili předsedové (též protestující z 1880) S. Čech a J. Vrchlický, kteří také potvrdili již dřívější rozhodnutí odboru vyloučit ze svých jednání arbitrární kritické posuzování soudo-

bé tvorby. Přesto zvláště v 90. letech narůstaly výhrady k činnosti odboru (H. G. Schauer), což J. Herbena vedlo dokonce k závěru, že „U. b. už není“, a to nejen kvůli tomu, že se odboru nepodařilo jako na začátku shromáždit vše plodné v české literatuře, ale též že se uprostřed probíhající diferenciacie literárních programů a směrů i atomizace různorodých zájmů generačních, skupinových i osobních U. b. jako sjednocující instituce přežila. Proto také bez jakýchkoli námitek veřejnost zaznamenala, že odbor ovládla a také nadlouho mu zajistila úspěšnou existenci skupina kolem Kruhu čes. spisovatelů, jež také pak do svého čela zvolila 1915 V. Dyka. Členská základna odboru se tehdy skládala ze tří vrstev: nejpočetnější byli generační souputníci V. Dyka a O. Theera (zvláště aktivní byl H. Jelínek), několik příslušníků generace 90. let (J. Karásek ze Lvovic, A. Procházka, A. Sova), sporadicky i mladší autoři, stále činná byla i nejstarší generace členů (např. F. Bílý). Dyk vtiskl odboru relativně otevřený, nicméně tradičnější vyhraněný postoj. Ve 20. letech 20. století tak stranou zůstali autoři sdružující se v Devětsilu i v Literární skupině (výjimku tvořili M. Jirko, J. Knap a zejména od 30. let jako kritik poezie v Lumíru se prosazující Z. Kalista). I potom docházelo ke sporům, ale zpravidla už na osobní bázi, např. když se 1926 proti Dykovu podílu na protimasarykovské kampani vzbouřily části všech tří odborů (podle dobových zpráv Dyk podal rezignaci, zřejmě však nebyla přijata). Politicky závažný pak byl 1940 nucený odchod J. Durycha a jeho druhů z výboru odboru kvůli jejich útokům na představitele první republiky. V době Dykova starostenství se ve dvoraně a v divadelním sále nové budovy současně odbyvala takřka všechna avantgardní divadelní vystoupení příznačná pro 20. léta 20. století: Vest pocket revue a další hry J. Voskovce a J. Wericha, Honzlovy inscenace (Prsy Tiresiovy G. Apollinaire, Učitel a žák V. Vančury i Depše na kolečkách V. Nezvala), Burianovo a Honzlovo DADA (Svatebčané na Eiffelovce J. Cocteaua, montáž z veršů českých i světových básníků Revue v povijanu V. Nezvala i Voice-band E. F. Buriana); po jednom z představení U. b. navštívil i V. Majakovskij. Naopak 1922 byl z U. b. vykázan hned po první přednášce J. Seiferta proponovaný cyklus o novém proletářském umění. Po válce (1945–47) v divadelním sále U. b. našlo pohostinství Divadlo satiry. – Jádrem aktivity

literárního odboru spočívalo hned od počátku v přednáškách. Měly rozmanitý charakter; především se pravidelně odbývaly na schůzích odboru, později přibyla i vystoupení pro veřejnost, přičemž se organizovaly celé cykly jak tematické (např. 1867 K. Sabina o historii českého divadla, 1905/06 o moderním dramatu, 1938 o B. Balbínovi, 1942 o B. Němcové), tak zaměřené na určité publikum (zvláště populární byly od 1871 přednášky pro dámy, spojené se zábavou, někdy i taneční). I ráz přednáškových večerů byl různorodý. Vedle odborně zaměřených referátů byly na schůzích posuzovány i soudobé literární novinky (do 1886, mj. J. V. Fričem, F. Chalupou, A. Šnajdaufem), pořádaly se autorské i herecké recitace původních i rukopisných prací, slavnostní večery spojené s přednáškou k jubilem spisovatelů a institucí (i k výročí samotné U. b.: 20 let O. Hostinský, 25 let J. Barák, 50 let F. Bílý, 60 let M. Hýsek, 80 let O. Kerhart, 100 let K. Krejčí) i rozpravy k obecnějším uměnovědným otázkám (např. 1870 J. Durdík vedl diskusi o soudobé literární kritice, 1879 proběhly besedy o literárních poměrech a o divadle, 1880 o úspěších na poli národním a kulturním). Největší počet přednášek se odehrál během prvních třiceti let činnosti odboru. Převažovaly rozpravy o literárněvědných a uměnovědných, zejména dobově aktuálních otázkách romantismu, realismu, naturalismu, národovectví a světoobčanství. Jejich tón udávali esteticí J. Durdík a O. Hostinský a ostře jim oponovali kritici kolem revue Osvěta V. Vlček, F. Zákrejs aj. Literárněhistorická témata ovládl na počátku K. Sabina zabývající se starší i novější českou literaturou i divadlem, slovenské literatuře se věnovali R. Pokorný a J. Vlček, posléze A. Pražák. V průběhu 20. století literární historii v odboru pěstovali F. Bílý, O. Fischer, M. Hýsek, A. Novák, A. Pražák, J. Voborník a též H. Jelínek, J. Kamper, O. Šimek; 1935 vystoupil v odboru i F. X. Šalda s přednáškou o třech básnících (F. Halas, F. Hrubín a J. Zahradníček) a podle dobového tisku 1927 s přednáškou o novém umění i I. Erenburg. Literární odbor rovněž 1921 navštívili francouzští spisovatelé G. Duhamel a Ch. Vildrac. Stranou zájmu na večerech U. b. nezůstaly ani cizí literatury: o ruské a ukrajinské literatuře nejčastěji referovali J. Hrubý a A. Durdík, o polské A. Stašek (pod jm. Zeman), O. Mokřý a E. Jelínek, o jihoslovanských a bulharské J. Holeček, o ro-

mánských především J. Vrchlický, jenž s J. V. Sládkem přednášel i o literatuře angloamerické. Naopak sporadicky vyvolávaly zájem literatury německá a tvorba severská. Ztížená činnost odboru za německé okupace se povětšinou odbývala jen na výborových schůzích a na zasedáních pododboru Sdružení pro dramatickou tvorbu (vzniklo 1941); zásluhou J. Frejky se v něm podařilo uskutečnit několik večerů mladé poezie, divadelních představení i jeho přednášek (vyšly 1945 v knize Železná doba divadla). Jedinečný počín se odboru podařil na podzim 1947, kdy v malém sále na Žofíně uspořádal večery, na nichž se představilo šest skupin mladých autorů (na sedmém ještě autoři do skupin nezařazení): ortenovci ze skupiny Ohnice, Skupina 42, autoři kolem Mladé fronty a kolem Rudého práva, katolícky orientovaní autoři i surrealisté ze skupiny RA (s nimi ještě také V. Effenberger). Při shrnujícím hodnocení posledního společného a otevřeného projektu mladých literátů došlo již k ideovým střetům J. Grossmana a J. Vladislava s J. Šternem a J. Hájkem; neměly ještě charakter pozdějších ostrakizací, a tak ze závěrečného jednání vznikl podnět uspořádat sjezd mladých autorů, který se uskutečnil v březnu 1948 na Dobříši. Jeho průběh a hlavně volba vedení jednotného klubu mladých narazily však již na nevoli KSČ. Ani v 50. a 60. letech neutuchla zcela aktivita literárního odboru, po Stalinově smrti se podařilo pořádat od 1957 komponované večery mladých autorů, na nichž z iniciativy J. Hiršala a J. Koláře (na jednom se podílel i mladý V. Havel) byly uváděny mj. ukázky z prací B. Hrabala, J. Nesvadby, J. Škvoreckého, J. Zábřany aj. a také verše Ch. Morgensterna v překladu J. Hiršala a interpretaci J. Červinky. – Od svého založení U. b. usilovala o vlastní knihovnu a čítárnu časopisů. Systém do knihovny vnesl A. Sova 1890 jmenovaný stálým knihovníkem, jenž setrval ve funkci do 1908, přestože se 1898 stal zaměstnancem pražské městské knihovny, k jejímuž vzniku ostatně zavdala podnět také knihovna besední. Literární odbor se staral i o působení českých knihoven na místech s národnostně smíšeným obyvatelstvem a 1864 uspořádal sbírku knih pro libereckou a opavskou knihovnu. U. b. rovněž darovala korunnímu princovi Rudolfovi a jeho budoucí ženě 1880 obsáhlý soubor knih české i slovenské beletrie. Ač se vlastní divadelní odbor ustanovil až po 2. světové válce, pozornost divadelnímu dění

Umělecká beseda

patřila k trvalé součásti činnosti literárního odboru. Vedle přednášek i celých cyklů sílily na počátku 20. století snahy o předběžné vyzkoušení původních novinek na půdě odboru (např. 1904 tak byl uveden proverb *Odchod* V. Dyka, pod pseud. K. Donát, za režie A. Procházky). Odbor také navázal spolupráci s Intimním jevištěm, jež měla prokázat nezbytnost dalšího pražského divadla. Jednotlivé výstupy, deklamovávky i satirické scénky tvořily často zábavnou složku večerů (už 1864 byl např. uspořádán silvestrovský s hrou M. Kopeckého Oldřich a Božena; V. Hálek ji režíroval a hrál i roli Oldřicha), rozvinuly se zejména ve 20. letech, kdy vznikl i společenský výbor za vedení O. Hlaváče (pseud. Alarich), pořadatele sobotních čajů pro členy, na nichž vystupoval především V. Rada s Rozhlásky, směsí příběhů, anekdot i písniček. V jejich tradici pokračovaly po 1989 hudební úterky a literární středy, na nichž se podílely všechny tři odbory (četba nových literárních prací členů, komorní hudba a malé výtvarné výstavy) ve vzájemné komunikaci, po níž volali již zakládající členové U. b. Spojení zábavné části s osvětovou zase napomáhaly členské výlety pořádané už od 70. let 19. století (např. do Velvar, Všerub, Veltrus) i pražské vycházky prováděné odborným kulturněhistorickým výkladem (zejména J. Svátka). – Posílit literárněhistorickou práci literárního odboru a zejména rozvoj kritiky měly vlastní literárněkritické časopisy. Jejich existence bez zábavné beletristické složky však narážela na mnohé, leckdy nepřekonatelné překážky. Tak ztroskotal Český obzor literární vydávaný u J. Grégra a J. Pospíšila (1867–68) i Obzor literární a umělecký převzatý od J. Vlčka (1901–02). Díky kvalitnímu zázemí u J. Otty i tradici jednoho z nejdéle vycházejících časopisů v Čechách, v němž odborná část jen doplňovala složku beletristickou, se od 1907 jako orgán odboru udržel Lumír (založený J. Nerudou a V. Hálkem) a 1928–29 byl odbor spolu s Kruhem čes. spisovatelů také jeho spoluvydavatelem, 1940 spolková revue Lumír přešla do nakladatelství Melantrich a v téměř roce zanikla. Po 2. světové válce vycházel 1947 beletristický i kritický měsíčník *Doba* a souběžně s ním i informativní *Zpravodaj Umělecké besedy*. Divadelníkům pak sloužil 1945–48 *Divadelní zápisník*. Nadějný rozběh zaznamenal 1948 2. ročník *Listů pro umění a filozofii*, jehož vydávání přešlo z Melantricha do literárního od-

boru a v jehož redakci pokračoval J. Chalupecký s novým spoluredaktorem J. Grossmanem; stačila však vyjít jen dvě čísla a časopis byl zastaven. – Od 1870 pravidelně U. b. vydávala členské prémie, na jejichž přípravě se podílel každý odbor samostatně. Většinou měly výtvarný charakter, někdy literaturu kombinovaly s výtvarným projevem (1876 J. Mánesem ilustrované básně z RK, 1891 různými výtvarníky ilustrované vydání *Kytice* K. J. Erbena, 1896 podobně upravený *Ohlas písní českých* F. L. Čelakovského), ojediněle i s dílem hudebním (partitura O. Jeremiáše k básnické skladbě R. Medka Zborov). Literární tvorbu přinášely jednak sborníky prací členů (1888, 1908, 1939, 1941 sb. Kruh), jednak jednotlivé svazky (1922 K. Havlíček Borovský: *Král Lávra*, 1923 V. Hálek: *Výbor ze spisů*, 1928 V. Dyk: *Anebo*, 1932 V. Dyk: *Píseň o vrbě*), 1901 vyšel sborník Slovensko. I mimo prémie vycházely zpravidla k významným jubileím v rámci literárního odboru beletristické i rekapitulující sborníky: k desetiletí U. b. se 1872 souborně představila májovská a ručovská generace v almanachu *Máj* (ed. O. Hostinský), 1880 ve prospěch stavby Národního divadla uspořádal J. Neruda pamětní list (*Národ sobě*), v němž se sešly příspěvky literátů s reprodukcemi výtvarných prací generace Národního divadla a s partiturami skladatelů; k jubileím U. b. vyšly celkem tři sborníky: 1893 vzpomínkový (ed. J. Hrubý), 1913 (ed. H. Jelínek) a 1933 (ed. F. Skácelík); poslední dva též jako členské prémie. Vzpomínkový charakter mělo i 1. číslo 2005 obnoveného *Života*. U. b. vydala rovněž čtyři novoročenky (U. b. do roku 1937 – ...39, ...1941), obsahující většinou faksimile rukopisů autorů a dokumentů spjatých s U. b. Literární odbor se také postaral o uspořádání souborného vydání veršů svého zemřelého člena R. Mayera (1873, ed. J. Durdík) a básníka F. Chládka (1874, ed. O. Mokry). Po 2. světové válce se odbor 1948 zasloužil o publikaci prvního svazku *Událostí* J. Hanče, což byl také poslední a nejvýznamnější poválečný ediční počín U. b. Již v počátcích své činnosti odbor založil sbírku básnických spisů cizojazyčných *Poezie světová* (za redakce F. Schulze, J. Nerudy i V. Hála), která ve 23 svazcích 1871–85 soustředila významné překladatele ručovsko-lumírovské generace, z nichž J. Durdík a Č. Ibl tlumočili G. G. Byrona, A. Durdík M. J. Lermontova, P. Sobotka a J. V. Sládek H. W. Long-

fellowa, E. Krásnohorská A. Mickiewiczze, O. Mokřý J. Słowackého, L. Quis J. W. Goetha, E. Špindler H. Heina, H. Mejsnar N. A. Někrasova, R. Pokorný J. B. Zaleského, K. Tůma a F. Brábek S. Petófiho, J. Vrchlický G. Leopardiho a francouzskou poezii, M. Krajník P. J. Bérangera, J. Holeček písně bulharské, S. Kapper srbské, Č. Vyhniš indického básníka Kálidásu. 1926–38 vycházela pění odboru rovněž edice Besedy Kruhu, v níž vyšly básně F. Kropáče, J. Opolského, V. Dyka, výbor z literární esejistiky a kritiky K. Sezimy a A. Nováka, povídky F. Skácelíka a divadelní hra K. M. Čapka Choda. 1944–47 vycházela rovněž edice teoretických a kritických rozprav Divadelní perspektivy, o níž se staralo Sdružení pro divadelní tvorbu v U. b.

LITERATURA: Jednatelská zpráva o činnosti U. b. ve správním roce... 1863 – ... 1942 (i s tit. Zprávy o činnosti U. b.); sb. Vzpomínky na paměť třicetileté činnosti U. b. 1863–1893 (1894, red. J. Hrubý, pod šifrou J. H. i autor přehledu U. b. 1863–1893); sb. Padesát let U. b. 1863–1913 (1913, red. H. Jelínek; obs. mj. A. Pražák: Dějiny literárního odboru U. b. → O národ, 1946, s. 188, F. Tučný: Dějiny výtvarného odboru, A. Šilhan: Hudební odbor v prvním půstoletí U. b., E. Špindler: Vzpomínky z prvního pětiletí U. b.; též Výkaz činnosti literárního odboru U. b. 1862–1912); sb. Sedmdesát let U. b. 1863–1933 (1933, red. F. Skácelík s red. radou; obs. mj. F. Skácelík: Dvacetiletí literárního odboru U. b. a přehled činnosti, J. Patera: Dějiny hudebního odboru U. b., F. V. Mokřý: Dvacet let života výtvarného odboru U. b., V. Mikota: Hudební matice U. b., její vznik, vývoj a vyhlídka, dále Přehled o vydavatelské činnosti U. b. ...); sb. Kruh (1941, ed. R. I. Malý); Zpravodaj U. b. (1947–48); kat. Sto let U. b. 1863–1963 (1963, red. i studie K. Krejčí); J. Pušová: Soupis výstav U. b. (1988); kat. U. b. K 125. výročí založení (1988, red. a autor studie Výtvarný odbor U. b. J. Kotalík); kat. U. b. 1863–2003 (2003, red. i studie E. Petrová); R. Matys: V umění volnost. Kapitoly z dějin U. b. (2003); Život 1 (2005, red. V. Skalická). ■ ● ref. o činnosti U. b.: x (V. Hálek), NL 7. 11. 1862 + (an.) Lumír 1863, s. 737 + Řeč V. H. ve valné hromadě U. b. dne 4. 12. 1864, NL 6. 12. 1864 → (vše) Spisy. Články literární (1925, s. 22, 99, 104); Δ (J. Neruda): Časopis Besedy umělecké, Hlas 21. 1. 1864 → Literatura 1 (1957, s. 393) + NL 22. 10. 1867 → Literatura 2 (1962, s. 24); an., Květy 1870, s. 327; an., Kolem 1880, s. 175 a pokr.; xyz, Lit. listy 1884, s. 69; -slav, Lit. listy 1886, s. 114; an., Lit. listy 11, 1889/90, s. 415; an., Lit. listy 14, 1892/93, s. 127 ●; Prohlášení 26 spisovatelů proti přehledu české literatury za rok 1880, Lumír 1880, s. 576 (též v dalších časopisech a novinách; k tomu an., Ruch 1881, s. 26; F. Chalupa, tamtéž 1882, s. 96); Δ (J. Neruda): Dvacet let U. b., NL 28. 4.

1883 → Výtvarné umění a hudba (1962, s. 395); F. Chalupa: U. b. Přehled dvacetileté činnosti její, Ruch 1883, s. 125 a pokr. + Přednášky v literárním odboru U. b., Urbánkův věstník bibliografický 1883, s. 97 a 130; Anubis (J. Vrchlický): Listy z Prahy (7), Lumír 1885, s. 127 (kritika stanoviska lit. odboru k É. Zolovi); an. (V. V. Zelený): k útokům na H. Bülowa, Hlas národa 17. 12. 1887; F. Chalupa in Literární premie U. b. na rok 1888, s. 187; J. S. (Sládek): Zimní literární sezona... (k vedení lit. odboru S. Čechem a J. Vrchlickým), Lumír 1888, s. 348; J. M. Hovorka: U. b. v Praze. Její vznik, vývoj i význam za 25 let, Lit. listy 12, 1890/91, s. 6 a pokr.; ● polemika: H. G. Schauer: Literární odbor U. b., Lit. listy 12, 1890/91, s. 317; Několik členů literárního odboru U. b.: Ve věci literárního odboru..., tamtéž, s. 344; J. Ladecký, P. Švanda ze Semčic, J. Borecký, tamtéž, s. 375; J. Kvapil, tamtéž, s. 376; H. G. Schauer, tamtéž, s. 376 (k tomu Poznámka redakce, tamtéž, s. 376) ●; an.: Premie U. b. (kritika poměrů v U. b.), Čas 1894, s. 483; J. H. (Herben): Literární revoluce proti literárnímu jezovitství (ke kritice Macharova článku o V. Hálovi v lit. odboru), Čas 1894, s. 791; an.: Ze společnosti umělecké (kritika poměrů v U. b.), Čas 1896, s. 86; F. V. K. (Krejčí): Z ruchu literárního a uměleckého (k poměrům v U. b.), Rozhledy 6, 1896/97, s. 320; an. (A. Sova): Literární odbor U. b., Čes. revue 1898, s. 1135; L. Quis in Kniha vzpomínek (1902, s. 263 a 274); A. P. (Procházka): Drobnosti, MR 1905/06, sv. 17, s. 122; K. K. (Kamínek): U. b. dovrší v pěti letech půl století svého trvání, Lumír 36, 1907/08, s. 191; V. Dyk: Fejeton (o programu lit. odboru), Lumír 39, 1910/11, s. 40; ● k 50. výr. založení: R. (V. Červinka), Zlatá Praha 30, 1912/13, s. 310; A. Šilhan, Přehled 11, 1912/13, s. 427; J. Malina, Nár. obzor 7, 1912/13, č. 19; F. Tučný, tamtéž, č. 20; Ský, tamtéž, č. 21 ●; A. Sova: Posmrtné masky (o činnosti knihovníka U. b.), LidN 4. 6. 1916; M. Hýsek: K jubileu U. b., Lumír 1923, s. 172; ● diskuse k Dykovým protimasarykovským vystoupením a k jeho starostenství v U. b.: an., Samostatnost 1926, č. 38; L. Vycpálek, NO 26. 9. 1926; an., tamtéž 28. a 29. 9. 1926; an., Čes. slovo 29. 9. 1926; an., Tribuna 29. 9. 1926 (večerní vyd.); J. Kodíček, Tribuna 30. 9. 1926 ●; V. Dyk: Nový dům, nové úkoly, Lumír 53, 1926/27, s. 141; F. Roubík: Počátky U. b. a státní úřady, tamtéž, s. 187; V. D. (Dyk): Valná hromada U. b., Lumír 54, 1927/28, s. 112; A. B. Svojsík: Viktor Dyk v U. b., tamtéž, s. 539 ●; ● k 70. výr. založení: A. Pražák, Lumír 59, 1932/33, s. 274; A. Novák, LidN 12. 3. 1933; M. Novotný, Rozhledy 1933, s. 29 ●; ● k 75. výr. založení: B. (E. Bass), LidN 28. 1. 1938; M. Hýsek, Venkov 13. 3. 1938 → Literární besedy (1940, s. 178) ●; K. Šourek in U. b. do roku 1941 (1940, mj. k předání výtvarných děl Nár. galerii); Bj. (B. Jedlička): K osmdesátinám U. b., LidN 28. 1. 1943; R. Pokorná-Purkyňová in Život tří generací (1944, s. 211); K. Sezima in Z mého života 3 (1947, s. 91); J. Zika in Knihovnické dílo Antonína Sovy (1948, s. 24); J. Šámal: K stému výročí U. b., ČNM 1963, spo-

Umělecký měsíčník

lečenské vědy, s. 175; F. Bařha: Literární archiv U. b., Sborník NM v Praze, ř. C – lit. hist., 1963, s. 251; Z. Pilková: Populární koncerty U. b. 1886–1903, Hudební věda 1968, s. 210 + Zamyšlení nad U. b., Hudební rozhledy 1968, s. 512; J. Thon: Počátky Městské knihovny, Pražský sborník historický 1969–1970 (1970, s. 156); Z. Pilková: Hudební úterky U. b. v letech 1935–1951, in Příspěvky k dějinám české hudby 1 (1971, s. 67); Z. Kalista in Po proudu života 2 (1996, s. 269, 433, 529, 559); M. Kudrys: Výstava Pražské baroko 1938 a její ohlas v domácím tisku, sb. Marginalia Historica 1996, s. 86 + U. b. a Mnichovská dohoda, Res Musei Pragensis 1999, č. 11; M. Bauer: Reflexe cizojazyčné literatury na schůzích literárního odboru U. b. v letech 1863–1913, Estetika 2002, s. 359; R. Prah: Kvetoucí varyto – k rétorice a emblematické rané U. b., sb. Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století (2004, s. 275).

zp

Umělecký měsíčník (1)

1911–1914

Časopis věnovaný vedle otázek moderního výtvarného umění též estetice, literatuře, divadlu a hudbě.

Podtitul: Časopis Skupiny výtvarných umělců. – *Redaktoři:* 1911–12 (roč. 1, č. 1–6) J. Čapek s red. kruhem; 1912–14 (roč. 1 od č. 7 – roč. 3) P. Janák a F. Langer. – *Vydavatel:* Tiskové družstvo Skupiny výtvarných umělců v Praze. – *Periodicita:* měsíčník; 1911–13 (roč. 1–2) 12 čísel ročně, 1913–14 (roč. 3) pouze 2 čísla. – *Přílohy:* 1911–13 (roč. 1–2) Hudební příloha (nepravidelně); 1913–14 (roč. 3) Umělecký průmysl.

U. m. byl orgánem Skupiny výtvarných umělců, po zániku Osmy další významné organizace mladých avantgardních umělců, která se ustavila 1911 jako protiváha oficiálního Spolku výtvarných umělců Mánes a jeho orgánu Volné směry. K někdejšími představitelům Osmy (E. Filla, V. Beneš, A. Procházka) přibyli malíři J. Čapek, V. Špála, Z. Kratochvíl, sochař O. Guttfreund, architekti J. Gočár, P. Janák, V. Hofman, J. Chochol, teoretici a historici umění V. Dvořák, V. V. Štech, muzikologové V. Štěpán, L. Vycpálek, spisovatelé a kritici K. Čapek, F. Langer, J. Thon aj. Šlo vesměs o autory hlásící se k soudobým uměleckým směrům, jmenovitě ke kubismu, ale i k dalším průbojným proudům, jež měly namnoze i své paralely literární (expresionismus, futurismus, unanimitismus, paroxysmus, novoklasicismus aj.) a jež bývají shrnovány pod pojem předvá-

lečná moderna. Význačným rysem Skupiny i jejího listu byl zájem o všechny oblasti výtvarného umění od malířství a sochařství po architekturu a užité umění i o další umělecké obory, o literaturu, divadlo, hudbu; výrazně se tu uplatnil prvek teoretický, na němž se podíleli především umělci sami a který významně obohatil českou podobu kubismu. Souvislost s předválečnou literární modernou zprostředkovala redakční i tvůrčí spoluúčasť F. Langra jako předního představitele dobové novoklasicistické vlny a v prvním půlročníku zejména účast bratří Čapků, kteří v jistém smyslu ztělesňovali právě mnohostrannost uměleckých snah Skupiny. Spor o šíři pojetí moderního umění, jenž záhy rozdělil Skupinu na ortodoxní přívržence picassovského kubismu (E. Filla, V. Beneš, O. Guttfreund) a zastánce volnější, otevřenější koncepce (bratři Čapkové, V. Špála, V. Hofman), se promítl již do 1. roč. změnou redakce, odchodem některých přispěvatelů a později i polemickými střety a dotkl se (zejména pro neúčast bratří Čapků) i literárního dosahu časopisu.

V hlavní, výtvarné části U. m. se vedle běžných zpráv a referátů o výstavách uplatnily zejména zásadní studie o moderním umění, o jeho principch, tvárných prostředcích i předních představitelích (o G. Braquovi, P. Cézannovi, V. Kandinském, P. Picassovi, H. Rousseauovi, G. Seuratovi aj.), kteří se také nejčastěji (vedle autorů domácích) objevovali v obrazové příloze listu; stejná pozornost však byla věnována i užitému umění, zejména architektuře (v 3. roč. začala vycházet příloha Umělecký průmysl) i souvislostem moderního umění s odlehlými oblastmi umění exotického, orientálního, naivního atd. K hlavním autorům těchto studií patřili vedle profesionálních teoretiků a historiků umění (V. Kramář, V. V. Štech, Z. Wirth) sami umělci, představitelé Skupiny (zejména V. Beneš, E. Filla, O. Guttfreund, V. Hofman, P. Janák, J. a K. Čapkové), kteří programově vyznávali nerozlučnost umělecké a teoretické práce. Vědomí souvislosti mezi různými oblastmi umění i jejich sepětí s novým duchovním klimatem předválečných let (obsáhla studie R. Procházky O podstatné proměně duchové povahy naší doby si všimla zejména filozofie Nietzscheovy a Bergsonovy) se promítl i do literární části listu. Pokusem o programové vymezení nových literárních snah byla stať K. Čapka Literární poznámky o lidskosti a doplňující Úva-

Umučení blahoslavených mučedníků Víta, Modesta a Krescencie

10. století

Staroslověnský překlad latinské legendy.

Kult sv. Víta, který byl podle tradice umučen spolu se svými pěstouny Modestem a Krescencí za císaře Diokleciána 303 nebo 304 na Sicílii (podle jiné tradice v Lukánii), došel do našich zemí již v době velkomoravské, nejspíše prostřednictvím kláštera v Korvey u Paderbornu, kam byly ostatky sv. Víta přeneseny 836. Sv. Vítu byl zasvěcen jeden velkomoravský kostel ve Starém Městě a rotunda založená knížetem Václavem na Pražském hradě (po 925). Jeho svátek (15. 6.) se připomíná již v nejstarších staroslověnských evangeliářích z 10. a 11. století (bulharském Assemanově a ruském Ostromirově). Latinská legenda o sv. Vítu má typickou legendickou kompozici: Vít pochází z bohatého rodu, od dětství je zbožný a nedá se od zbožnosti odvést nástrahami, již za života vykoná mnoho zázraků. Kromě jiného uzdravil svého otce Hylase, když oslepl, a zbavil šílenství císařova syna, při mučení vyjde živ z kotle vroucího oleje a není rozsápán lvem, po dalším mučení je odnesen anděly na břeh řeky Silar, kde zemře spolu se svými pěstouny.

Do staroslověnštiny byla legenda přeložena nejspíše za prvních Přemyslovců v Čechách v první polovině 10. století (podle některých badatelů už v 9. století na Velké Moravě). Dochovala se ve dvou redakcích, ruské (v Uspenském sborníku z 12.–13. století; na jejím základě vznikl na Rusi proložní text) a chorvatské (ve zlomku breviáře z konce 14. století pocházejícího z pražského Emauzského kláštera).

EDICE: J. Vajs in Hlaholský zlomek nalezenny v Augustiánském klášteře v Praze, ČČM 1901, s. 21; A. I. Sobolevskij in Mučeniye sv. Víta v drevnem cerkovnoslovjanskom perevode, Izvestija Otdelenija ruskogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk (Petrohrad) 8, 1903, s. 278; in Uspenskij sbornik XII–XIII vv. (Moskva 1971, s. 220); L. Matějka in Dvije crkvenoslavenske legende o svetom Vidu, Slovo (Záhřeb) 1973, s. 73; in An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin (Mnichov 1979, ed. F. V. Mareš). – *České překlady*: in ant. Na úsvitu křesťanství (1942, přel. J. Vašica); in Staroslověnské legendy českého původu (1976, ed. A. Rogov, E. Bláhová a V. Konzal). ■

LITERATURA: J. Vašica: Staroslověnská legenda o sv. Vítu, sb. Slovanské studie (1948); R. Večerka:

ha korektivní, která se ohrazovala proti zjednodušujícímu označení nového umění pojmem novoklasicismus. Jinak se programové postoje autorů statí o literatuře a divadle (J. a K. Čapkové, F. Langer, J. Thon, G. Winter) promítaly hlavně do referátů, do kritických postojů vůči artismu a dekadenci, vůči naturalistické či impresionistické beztvorosti (K. Čapek o R. Svobodové, J. Čapek o J. Karáskovi ze Lvovic, J. Thon o K. M. Čapku Chodovi a J. Mahenovi apod.) a do důrazu na vědomé úsilí o jasný a čistý tvar (např. F. Langer o Šaldově Životě ironickém). Pozitivní představy „nového lyrismu“, založeného na „zesíleném pocitu života“ (Werfelovo Wir sind), jsou však spíše patrné z výběru autorů pro beletristickou část listu (z domácích vedle Čapků O. Fischer, F. Langer, F. Šrámek, O. Theer, K. Toman, R. Weiner, z cizích mj. R. Arcos, P. Ernst, Ch. Vildrac, F. Werfel) a z referátů o soudobých literárních proudech (německá expresionistická moderna, novoklasicismus, futuristické manifesty, F. T. Marinetti, W. Whitman, soudobá francouzská poezie, básníci Opatství, diskuse o volném verši atd.). – Při časopise byla založena Knihovna Uměleckého měsíčníku Vinice, v níž však vyšly jen dva svazky (1912 F. Langer: Svatý Václav, 1913 K. Toman: Sluneční hodiny).

LITERATURA: N. (S. K. Neumann): U. m., LidN 29. 10. 1911; F. X. Šalda: Německé jubileum a české naděje, NL 31. 12. 1911 → KP 8 (1956); Ti: Umělecké časopisy, Studentská revue 5, 1911/12, s. 148; A. P. (Procházka): V české kritice... (polemika), MR 1911/12, sv. 25, s. 108; an.: K prvnímu ročníku U. m., Studentská revue 6, 1912/13, s. 82; J. Lamač in Zakladatelé moderního českého umění (kat. výstavy, 1957); E. Strohsová in Zrození moderny (1963); J. Opelík in Josef Čapek (1980); J. Lamač in Osma a Skupina výtvarných umělců 1907–1917 (1988); E. Štědroňová: F. Langer v kontextu českého literárního novoklasicismu, Lit. měsíčník 1989, č. 9; K. S. (Srp) in Kubistická Praha 1909–1925 (přuvodce, 1995, s. 156); V. Lahoda: Moderní revue a U. m., sb. Moderní revue 1894–1925 (1995); J. Opelík, J. Slavík in Josef Čapek (1996).

es

Umělecký měsíčník (2) viz Program D

Umučení Páně

Velkomoravská literatura v přemyslovských Čechách, *Slavia* 1963, s. 398; V. Ryneš: K počátkům úcty sv. Víta v českých zemích, *Slavia* 1966, s. 592; L. Matějka: On Translation from Latin into Church Slavonic, *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists 1* (Haag 1968) + *K syntaxi církevněslovanských překladů z latiny*, sb. *Studia palaeoslovenica* (1971); F. V. Mareš: Proložní legenda o sv. Vítu, *Slovo (Záhřeb)* 1973, s. 97; G. Kappel: Die slawische Vituslegende und ihr lateinisches Original, *Wiener slavistisches Jahrbuch* 1974, s. 73; L. Matějka: St. Veit, der Patron Böhmens, im ältesten kirchenslawischen Schrifttum, sb. *Millennium dioeceseos Pragensis 973–1973* (Vídeň, Kolín n. R., Štýrský Hradec 1974); M. Pelc: Doba a místo vzniku archetypu svatovítské legendy, *Slavia* 1984, s. 334; E. Bláhová: Ke klasifikaci českocírkevněslovanských památek, *Slavia* 1993, s. 427; Z. Hauptová: Církevněslovanské písemnictví v přemyslovských Čechách, sb. *Jazyk a literatura v historické perspektivě* (1998, s. 33); F. V. Mareš: Církevněslovanské písemnictví v Čechách, in *Cyrylometodějská tradice a slavistika* (2000; psáno asi 1970); H. Kölln in *Westkirchliches in altkirchenslawischer Literatur aus Grossmähren und Böhmen* (Kodaň 2003). – Viz též rubriku EDICE.

eb

Umučení Páně (1–4)

14. století

Básnická zpracování Kristova umučení.

Veršovaná U. P. dochovaná z různých desetiletí 14. století, jsou epické, lyrickoepické i lyrické básně různého rozsahu; jejich konstitutivním prvkem je námět, nikoli žánr (z 2. poloviny 14. a z počátku 15. století se dochovaly též dvě prozaické pašije, sestavené z evangelijních citátů u určené zřejmě ke čtení při jitřních hodinkách na Velký pátek).

1. *U. hradecké* (654 veršů) parafrázuje motivy všech čtyř evangelií, ale jeho dějový rámec se kryje s Matoušovým evangeliem 26, 1–75 a 27, 1–60, tj. s perikopou určenou pro liturgii na Květnou neděli. Bylo pravděpodobně určeno k četbě v kostele, kde vysvětlovalo (nebo nahrazovalo) latinské zpívané pašije. Text, složený bezrozměrným veršem bez básnických ozdob, vyhrocuje s mravně nabádavou tendencí protiklad mezi Kristovou tělesností a jeho božstvím. Je zapsán v tzv. Hradeckém rukopisu (kolem 1370); jeho přesnější datování, tak jako datování ostatních básní v tomto rukopisném sborníku zapsaných, je dosud nerozřešeným

problémem. – 2. *U. rajhradské* (404 veršů), zapsané mezi latinskými kázáními v rukopisném sborníku knihovny Rajhradského kláštera, pocházejícím z 1. poloviny 14. století, je překlad prozaického latinského kázání na Velký pátek. Tématem básně, složené osmislabičným sdruženě rýmovaným veršem a pravděpodobně určené stejně jako její předloha k přednesu v kostele, je lyrickoepické rozjímání na téma žalmu 24, 16: „Respice in me et miserere mei; quia unicus et pauper sum ego“ („Pohlédni na mě a smiluj se nade mnou, neboť jsem opuštěný a ubohý“). – 3. *U. roudnické* (2916 veršů), dochované v rukopisu lobkovické knihovny v Roudnici n. Lab. z 2. poloviny 14. století, je veršovaná meditace, obměňující obecně známé motivy: básník připomíná jednotlivé události Kristova umučení, prožívá jeho bolest i bolest jeho matky, a dovolává se vykupitelského díla božího, prosí o spásu duše. Jazyk básně se vyznačuje zdůrazněním expresivní funkce; veršová stavba tím, že autor stírá syntaktické hranice mezi osmislabičnými sdruženě rýmovanými verši. Zatímco v *U. hradeckém* autor vypravuje o Kristově mučednické smrti s jednoznačným důrazem na děj, v *U. roudnickém* je děj potlačen rozjímáním o smyslu Spasitelovy oběti. Na základě podobných formálních prostředků byl J. Hrabákem vysloven názor, že autor *U. roudnického* je totožný s autorem didaktické básně *Rada otce synovi*. – 4. *U. Štítného* (291 veršů) je veršované kázání komentující perikopu, která se čte na Květnou neděli (Matouš 21, 1–9). Vzniklo na přelomu 13. a 14. století přebásněním latinské prozaické předlohy osmislabičnými sdruženě rýmovanými verši. Jeho autor evokuje Kristův vjezd do Jeruzaléma: se záměrem vyvolat silný citový dojem rozvádí protiklad chudobného Krista, o němž vypravuje evangelium, a představy Krista v královské nádheře. Básně použil v době blízké jejímu vzniku jako lyrické vsuvky neznámý autor veršované legendy o umučení Páně. Jako „řčč“, tj. kázání, „jednoho starého skladače rýmem knih českých“ ji cituje v *Řečech nedělních a svátečních T. ze Štítného* (odtud název, pod nímž vešla do odborné literatury).

EDICE: 1. *U. hradecké*: in *Hradecký rukopis* (1881, ed. A. Patera). – 2. *U. rajhradské*: in *ČCM* 1886, s. 582 (ed. A. Patera; srov. V. Dokoupil: *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Univerzitní knihovny v Brně*, 1972). – 3. *U. roudnické*: in *ČCM* 1883, s. 370 a pokr. (ed. A. Patera; rukopis je dnes uložen

v Nár. knihovně v Praze). – 4. U. Štítneho: in Výbor z literatury české 1 (1845); in Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého (1903, ed. V. Flajšhans); in T. ze Štítneho: Řeči nedělní a sváteční (1929, ed. J. Straka); in Klementinské zlomky nejstarších českých legend (1959, ed. E. Urbánková); in Nejstarší české veršované legendy (1964, ed. J. Cejnar); in Česká středověká lyrika (1990, ed. J. Lehár). – Edice latinské předlohy in LF 1913, s. 258 (ed. V. S., tj. Salač). ■

LITERATURA: 1. U. hradecké: A. Škarka: Z problematiky českého gotického básnictví, ČČH 48–49, 1947/48, s. 79 → Půl tisíciletí českého písemnictví (1986); J. Lehár in Nejstarší česká epika (1983); R. Jakobson: Iz istorii epičeskich form v češskoj poezii XIV veka, Selected Writings 6/2 (Berlín, Amsterdam, New York 1985, psáno 1922–24). Viz též heslo *Rukopis hradecký*. – 2. U. rajhradské: J. Vilikovský: O staročeské poezii, Řád 2, 1934/35, s. 132 → (s tit. Literatura bez spisovatelů?) Písemnictví českého středověku (1948) + Latinská předloha Rajhradského u., ČMM 63–64, 1939/40, s. 109 (s ed. latinského textu); A. Škarka: Z problematiky českého gotického básnictví, ČČH 48–49, 1947/48, s. 79 → Půl tisíciletí českého písemnictví (1986). – 3. U. roudnické: R. Jakobson: Verš staročeský, Českosl. vlastivěda 3. Jazyk (1934) → Poetická funkce (1995); J. Hrabák: Roudnické u. a Rada otce synovi, SaS 1939, s. 161 + Ze studií o adjektivním a adverbialním živlu v Roudnickém u. a v Legendě o sv. Kateřině, LF 1947, s. 105 a pokr. + O významové stránce adjektivního a adverbialního živlu v Roudnickém u. a v Legendě o sv. Kateřině, sb. Pocta F. Trávníčkovi a F. Wollmanovi (1948). – 4. U. Štítneho: A. Havlík: O významu slovných shod rýmových pro poznání příbuznosti skládání staročeských 6. Legenda o U. P., ČČM 1896, s. 569; E. Smetánka: Kdy byla skládána česká *Alexandreis*? 6. Shody Alexandreidy s U. P., LF 1899, s. 361; V. Flajšhans in ed. Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého (1903); A. Škarka: Z problematiky českého gotického básnictví, ČČH 48–49, 1947/48, s. 79 → Půl tisíciletí českého písemnictví (1986); E. Urbánková in ed. Klementinské zlomky Nejstarších českých legend (1959); J. Lehár in Česká středověká lyrika (1990). – K prozaickým pašijím srov. J. Vintř: Staročeské pašije z hornorakouského kláštera Drkolná/Schlägl, LF 1991, s. 246.

jl

Karel Rafael Ungar

* 12. 4. 1744 Žatec

† 14. 7. 1807 Praha

Osvícenský kulturní historik, bibliograf a kritický editor české literatury, teolog; zakladatel národní knihovny v pražském Klementinu.

Rafael je jméno řádové, které U. užíval do vstoupení z řádu 1788. V starší literatuře bylo chybně uváděno datum narození 12. nebo 16. 4. 1743. – Otec, žatecký měšťan, byl královským výběřím daní. U., rodem Němec, vystudoval gymnázium v Žatci (1752–58) a v 15 letech odešel do Prahy na tzv. filozofii, 1759 vstoupil do premonstrátského kláštera na Strahově a pokračoval ve studiu filozofie a poté teologie na řádovém učilišti Norbertinum a v arcibiskupském semináři u Sv. Vojtěcha na Starém Městě; v Praze se naučil česky. 1770 byl vysvěcen na kněze. 1771–73 působil i jako kazatel, knihovník a správce numismatické sbírky na Strahově (1771 sestavil katalog strahovské sbírky mincí). Od 1774 přednášel filozofii, přírodní vědy, matematiku a později i teologii v arcibiskupském semináři a od 1776 v Norbertinu. 1778 byl promován na doktora teologie a stal se examinátorem teologie na pražské univerzitě. 1786–88 byl děkanem filoz. fakulty, 1789–90 rektorem Karlovy univerzity. 1780 byl jmenován hlavním bibliotékářem vznikající c. k. veřejné knihovny v Klementinu (ve funkci setrval až do smrti); měl významný podíl na jejím uspořádání a koncepci, k nimž sepsal 1783 a 1784 i zprávy Entwurf für die systematische Kataloge (Návrh na systematické katalogy) a Anfang und Fortgang der zum öffentlichen Gebrauch bestimmten k. k. Bibliothek auf der Prager Universität (Začátek a pokračování veřejné c. k. knihovny na pražské univerzitě). Z U. rozhodnutí vzniklo speciální oddělení bohemik (tzv. nár. knihovna), pro něž získal řadu knih ze zrušených klášterů (1782–89) i ze soukromých sbírek; jeho přičiněním bylo poprvé zavedeno i povinné odevzdávání výtisků všech v Čechách vydaných knih do klementinské knihovny (guberniální nařízení z 1781 a 1782). Údajně na U. podnět byl zrušen zvyk z protireformační doby pálit konfiskované knihy, které byly od 1781 odevzdávány klementinské knihovně, stejně jako jejich seznamy: Koniášův Klíč kacírské bludy k rozeznání otvírající... a Index bohemicorum librorum prohibitorum..., 1782 odebrané venkovským farám. Knihy, jež za jeho správy dosáhly počtu 100 000, U. sám katalogizoval (bohemika, jichž r. 1784 bylo 2500, s K. I. Thámem, který U. dedikoval 1783 Obranu jazyka českého...) a zamýšlel vydat tiskem úplný soupis všech českých knížek v knihovně. Patřil k předním představitelům pražské soukromé učené společnosti kolem I. Borna (od

1773) i k zakládajícím členům pozdější KČSN (1785–86, 1798–99 a 1807 vykonával funkci direktora). Styky s jejími členy (většinou zednáři) ho přivedly do pražské lóže, kde měl významné postavení (1783 mistr lóže U tří korunovaných hvězd, později dohlížitel v nově založené lóži Pravda a sjednocenost). Údajně se autorsky podílel také na anonymním periodickém sborníku Predigtenkritik, který napadal kazatelskou praxi mnišských řádů. 1781 byl spolu s přítelem a řádovým druhem J. B. Chládkem pověřen cenzurou českých evangelických knih a 1786 cenzurou všech teologických knih. Osvěcenský racionalismus vedl U. 1788 k vystoupení z řádu, jako světský kněz byl ustanoven kanovníkem staroboleslavské kapituly. K jeho zálibám patřilo cestování (Čechy, Morava, Rakousko, Uhry, Slezsko, Německo), které využíval k poznání knihoven a numismatických kabinetů (1771 katalog numismatické sbírky kláštera v Doksanech), hudba a experimentální fyzika. Zemřel raněn mrtvicí, pohřben byl na Olšanských hřbitovech při vchodu do kostela sv. Rocha.

S činností v řádu a oficiálními funkcemi souvisely U. drobné práce teologické a rétorické. Orientaci na českou kulturní historii prokázal jako anonymní spolupracovník kolektivního díla *Effigies virorum eruditorum...* (1773–82), vlastní vědeckou činnost započal kritickou edicí Balbínova spisu *Bohemia docta*. Kromě Balbínova textu a vlastního bohatého poznámkového aparátu přetiskl také konkurující soudobé vydání tohoto díla od P. Candida a podrobil je ostré kritice. Jeho postup vyvolal polemickou odezvu J. Dobrovského v časopisu *Intelligenzblatt* (1778 a knižně 1779), v níž se ujal Candida a upozornil na nedostatky U. edice. Ten reagoval spisky *Revision der böhmischen Literatur auf das Jahr 1779...* a *Beschluss der Revision der böhmischen Literatur*, v nichž formou dopisů napadl Dobrovského literární časopis (spor ukončil Dobrovský 1780 stručnou odpovědí v brožurě *Antwort auf die Revision der böhmischen Literatur*). V pozdějších letech se vztahy mezi oběma učenými urovnaly. Ve sbornících Společnosti nauk U. publikoval německy studie k dějinám školství a knihoven v Čechách (O stavu škol a latinské literatury v Čechách před založením univerzity, Pokus o dějiny knihoven v Čechách, O stavu některých gymnázií v Čechách pod dohledem Karlovy univerzity), doplňky k vývoji knihtisku,

navazující na německou práci J. Dobrovského z 1782 O zavedení a rozšíření knihtisku v Čechách (Nové příspěvky ke starým dějinám knihtiskařského umění v Čechách...), edici korespondence a vojenského řádu Jana Žižky z Trocnova aj. Nejrozsáhlejším U. dílem měla být *Allgemeine böhmische Bibliothek*, soupis a podrobný popis bohemikálního fondu klementinské knihovny, z něhož se mu podařilo uskutečnit pouze první díl, obsahující popis 24 českých tištěných biblí (vyšlo jako přídavek k Dobrovského časopisu *Literarisches Magazin*); v předmluvě odsoudil náboženský fanatismus a intolanci protireformace jako příčinu zničení tisíců českých knih.

PŘÍSPĚVKY *in*: *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen...* (1784, Gedanken von dem Zustande der Schulen und der lateinischen Literatur in Böhmen vor Errichtung der hohen Schule in Prag, i sep.); *Abhandlungen KBGW* (1785, Versuch einer Geschichte der Bibliotheken in Böhmen), pokr. *Neuere Abhandlungen KBGW* (1790, 1795, 1798; 1790 ed. Žižka's militärische Briefe und Verordnungen; 1795 Neue Beiträge zur alten Geschichte der Buchdruckerkunst in Böhmen..., i sep.); *Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae et Moraviae una cum brevi vitae operumque ipsorum enarratione – Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler...* 1–4 (1773, 1775, 1777, 1782, an.); *Kramériusovy c. k. vlastenské noviny* (1801, proslov při zahájení přednášek J. Nejedlého); (J. Dobrovský:) *Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren* (1786); *Neu verbessertes Prager Real-Conversations Intelligenzblatt* (1778, polemika s J. Dobrovským o ed. *Bohemia docta*); *Prager auserlesene und interessante Nachrichten nebst der eigentlichen Intelligenz...* (1780); sb. *Predigtenkritik*, pův. tit. *Die Geissel der Prediger* (1782–83, ed. K. F. Guolfinger von Steinsberg; an., dub.). ■ **KNIŽNĚ.** *Odborné a náboženské práce a polemiky*: *Universa Philosophia ad mentem Isaaci Newtoni et Rogeri Boscovich in Archiepiscopali Seminario Pragensi ad S. Adalbertum publice concertationi exposita...* (b. d., 1775, s J. B. Chládkem); *De commodis, facundia et silentio S. Joannis Nep. Oratio...* in *Skalka...* (1776); *Von den gegenseitigen Hauptpflichten des Hirtens und der Heerde* (b. d., 1777); *Revision der böhmischen Literatur auf das Jahr 1779 in Briefen* 1, 2 (1779–80); *Beschluss der Revision der böhmischen Literatur* (1780); *Allgemeine böhmische Bibliothek* (1786, sep. z čas. *Literarisches Magazin...*, t. r. i rozšíř. vyd. knižně); *Josef II. Vater des Vaterlands. Ein Gegenstück zu dessen Schilderung im Februar der Minerva 1793 des Hauptmanns von Archenholz Minerva* (b. d., 1793); *Oratio... quum... Josephus eques de Bretfeld, ... in basilica Teynensi rector universitatis*

Carolo-Ferdinandae publice inauguratur (1793); Oratio... coram... Procopio... comite Lažansky... (1793); Oratio ad senatum populume academice, quum universitas Pragensis Francisci II. Augusti natalem diem coleret (1797, i něm.); Über den Zustand einiger Gymnasien Böhmens unter der Aufsicht der Karolinischen Universität (1797 → 1798 Neuere Abhandlungen KBGW, i sep.); Rede an die Zöglinge des Waisenhauses bei den Exequien... (1799). ■ KORESPONDENCE: J. L. Fischer, F. M. Bartoš: Z korespondence Dobrovského (Dobrovského z 1778), ČNM 1929, s. 144, 159; in sb. Széchényi Ferenc és Csehország. Levelestár (Széchényimu z 1796 a 1803; Budapešť 2003, s. 169, ed. E. Deák, L. Erdélyi); in sb. Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození – Wiener Anteil an den Anfängen der tschechischen nationalen Erneuerung (J. V. Zlobického z 1789 a b. d.; 2004, ed. V. Petrbock). ■ USPOŘÁDAL A VYDAL: B. Balbín: Bohemia docta 1–3 (1776, 1778, 1780). ■

BIBLIOGRAFIE: Knihopis č. 939, 1983, 16 378 – 16 381. ■ LITERATURA: ● polemika o ed. B. Balbín: Bohemia docta: an., Neu verbessertes Prager Real-Conversations Intelligenzblatt 2. 5. 1778; Hr. N. N. (J. Dobrovský), tamtéž 9. 5. 1778 (odpověď U. tamtéž 16. 5. 1778) + (pod vl. jm.) Corrigenda in Bohemia docta Balbini iuxta editionem P. Raphaelis Ungar... (1779) + Antwort auf die Revision der böhmischen Literatur (1780) ●; an. in Österreichische Biedermanns-Chronik (Freiheitsburg 1784, s. 245); an. (J. Dobrovský, dub.): ref. Neue Beiträge zur alten Geschichte der Buchdruckerkunst..., Allgemeine Literatur-Zeitung (Jena) 1796, sv. 3, č. 301; ● nekrology: an. (M. V. Kramerius), C. k. vlastenské noviny 1807, s. 116; an., Prager Oberpostamtszeitung 16. 9. 1807; J. Dobrovský, Abhandlungen KBGW 1806–09, sv. 2, s. 43 (1811) ●; W. E. Gautsch: Die Gelehrten und Künstler Böhmens und Mährens, welche in der Decade von 1800 bis 1810 gestorben sind. Biographische Skizzen in alphabetischer Ordnung, Monatschrift GVMB 1828, s. 150; M. Millauer: Nekrolog der in gegenwärtigen Jahrhunderte verstorbenen Mitglieder der Prager theologischen Fakultät, tamtéž, s. 251; J. A. Hanslik in Geschichte der Prager Universitätsbibliothek (1851); an.: R. U., Zlatá Praha 1864, s. 255, 263, 274; J. Truhlář: Dějiny bibliotéky klementinské, Osvěta 1882, sv. 2, s. 696; A. Matuška: K. R. U. Lístek z dějin našeho národního probuzení, Květy 1884, sv. 1, s. 551 a 691, sv. 2, s. 20 a 213; J. Kalousek in Děje Královské české společnosti nauk (1885); J. Vlček: Z doby josefinské. Několik úvah literárních, ČČH 1900, sv. 1, s. 15; J. Hanuš: B. Balbína Bohemia docta (o polemikách), ČČH 1906, s. 133; ě: K. R. U., Máj 5, 1906/07, s. 709; in Korespondence Josefa Dobrovského 3 (1908, ed. A. Patera); J. L. Fischer: Korespondence Dobrovského s U., ČMF 6, 1917/18, s. 63; H. Fiedler: K. U., sb. Sudetendeutsche Lebensbilder 3 (Liberec 1934, s. 353); A. Patejdl: Kdy se narodil K. U.?, Krajem Lučanů (Žatec) 1937, č. 1; J. Prokeš in

Počátky České společnosti nauk do konce 18. století (1938); jbě (J. B. Čapek): K. R. U., LidN 13. 4. 1943; B. Slavík: Tvůrce klementinské knihovny, Čteme 1943, s. 57; M. Pavlíková: Pražská univerzitní knihovna za správy K. R. U., Ročenka Univerzitní knihovny v Praze 1957 (1958); J. Kábrt in Základy české obrozenské bibliografie (1967, s. 47); M. Pavlíková: K. R. U., Věstník ČSAV 1971, s. 155; B. Slavík in Od Dobnera k Dobrovskému (1975, s. 192); M. Hejnová: K. R. U. a počátky veřejné a univerzitní knihovny v Praze, Čtenář 1987, s. 414; L. Kubátová: K. R. U. a počátky zpracování knižního fondu, Národní knihovna 1993, č. 3 + K. R. U. (12. dubna 1744 – 14. července 1807), Národní knihovna 1994, č. 2; an.: Památce literárního vědce K. R. U., Svob. slovo 25. 3. 1994; K. Hekrálová, Z. Franc in sb. Klementinská knihovna – The Clementinum Library. Bibliotheca semper viva (Nár. knihovna ČR 1997); M. Wirtz: Josef Dobrovský und die Literatur (Dražďany, Mnichov 1999); R. Pražák in Styky Ference Széchényiho s českými zeměmi a dopisy zasílané Széchényimu z Čech a Moravy, sb. Széchényi Ferenc és Csehország. Levelestár (Budapešť 2003, s. 80).

lk

František Unger

* 4. 8. 1882 *Rtyně* (R. v Podkrkonoší) u Trutnova
† 3. 6. 1958 *Červený Kostelec*

Autor meditatívni poezie, básnických próz a esejů pozdního symbolismu, ovlivněný tvorbou O. Březiny; dramatik.

Syn chalupníka; vyrůstal na lesní samotě, docházel do školy v Úpici. 1896 absolvoval zkoušky a měl přejít z třetí třídy měšťanky do tercié gymnázia v Hradci Králové; nenadále však ztratil otce a vyučil se tkalcem. Po krátkém působení u kočovné divadelní společnosti žil ve Lhotě za Kostelcem (L. za Červeným Kostelcem), řadu let živil nemocnou matku a bratra. Již jako tkalcovský tovaryš se věnoval sebevzdělávání a literatuře (přes nepřetržitou starost o živobytí vydal několik svých knih vlastním nákladem). 1907 se oženil. Posléze přesídlil do Červeného Kostelce. Po válce (a po matčině smrti) se opět věnoval literatuře, své práce posílal do řady periodik, četné žádosti o podporu adresoval zejména pražským redaktorům a nakladatelům. Působil jako předseda červenokosteleckého literárního klubu Žaltman. Od 1922 prodával své textilní výrobky jako podomní obchodník. Celý život se potýkal s existenčními problémy, z finančních dů-

vodů rovněž 1947 vystoupil ze Syndikátu čes. spisovatelů. Utonul v rybníku Čermák v Červeném Kostelci.

V raných textech vyjádřil mladistvou touhu po kráse a hledání ideálu, projevil tvůrčí a myslitelské aspirace i jistou formální neobratnost. V útlé knize veršů *Raněná duše* mísil vlivy dekadentní stylizace a parnasistní momenty, historické inspirace a snahu po exkluzivitě. Po drobných prózách z všedního života krkonošského kraje (*Satiry*) předznamenal přemítavé a spiritualistické ladění své pozdější tvorby sbírkou básnických a esejistických próz *Mrtvé růže*. Po odmítnutí se U. ke svým prvním pokusům nehlásil a publikoval především meditační lyriku psanou spletitým veršem kupícím metafory a ornamenty (ovlivněným Březinovou a posléze též Vrchlického poetikou), který stále více trpěl rétoričností a působil anachronicky. S oporou v křesťanské víře se zamýšlel nad smyslem života, nad rozporů rozumu a citu, zdůrazňoval sepětí lidské duše, přírody a kosmického řádu; často tematizoval i vlastní autorské úsilí, přičemž nahlížel umělecké dílo jako odlesk tvořivých božských sil. Po sebereflexivní a milostné poezii (*Domečky z karet*) jej inspirovaly dobové technické vynálezy a společenské instituce k asociacím životních výjevů a zejména k zachycení niterných dějů zrcadlících optimistickou víru v činnost a v duchovní hodnoty (*Tvůrčí sny*). Biblický leitmotiv souboru *Křížová cesta* symbolizoval v snových obrazech a úvahách spletitost lidských osudů a trudnou cestu za tajemstvím žití, k pokání a vykoupení. Ve sbírce *Hudba v duši* U. shrnul časopisecky vydané milostné kresby a doplnil je programovými hymnickými verši na téma věčné, mystické, očistné i vnitřně rozporné lásky; v knize *Marina* rekapituloval vlastní manželství a (s vlasteneckým vyzněním) oslavil krásu a obětavost své ženy. Představy o všeprostopupujícím božském duchu a o základních životních i morálních principech, které samoučení myslitel s jistou povrchností formuloval v básnických esejích *Nové paprsky*, ilustrovaly rovněž lyrizované prózy: symbolistické miniatury zabývající se rozpory snu a skutečnosti (*Stínové obrazy*) a nabádavé příběhy a fantaskní črty na motivy lidových pohádek a podkrkonošských pověstí (*Modré plameny*). Vlivu podvědomí a halucinací na mezilidské vztahy U. věnoval realisticky psané drama *Druhý život*. Svě dílo uzavřel básnickou reflexí okupač-

ních událostí a patetickou oslavou osvobození a slovanství (*Pravda vítězí*).

PSEUDONYMY: Čechoslav Fr. Písecký, František Čechoslav Písecký. ■ PŘÍSPĚVKY in: Akord (1943); Archa (Olomouc 1939–41); Cesta (1921–30); sb. Duch pravdy (1925–38); Fenomén (Letovice 1925); Kormidlo (Čes. Budějovice 1922); Kritický měsíčník (1946); Lit. kruh (Mor. Ostrava 1935–39); Lumír (1924, 1927–35); Mladé proudy; Moderní revue (1920–25); sb. Náchodsko (1933); Nár. politika (1921, 1927); Naše vítězství; Niva (Brno 1922–23); Nymburské listy; Obroda (Železný Brod 1921–24); Ohnisko (1926); Pestré květy; Rozpravy Aventina; Rozpravy o literatuře a umění; Tribuna (1927); Vzlety lidstva (Železný Brod); Země (1925–31); Zvon (1933–40); – posmrtně: ant. Zapadlo slunce za dnem, který nebyl (2000, ed. I. Wernisch). ■ KNIŽNĚ: *Beletrie*; Z. Aga-nippe při vstupu na Parnas (BB 1899, pseud. Čechoslav Fr. Písecký, dub.); *Raněná duše* (BB 1903); *Satiry* (PP 1904); *Mrtvé růže* (PP 1906); *Domečky z karet* (BB 1927); *Stínové obrazy* (PP b. d., 1929); *Tvůrčí sny* (BB 1931); *Křížová cesta* (BB 1934); *Nové paprsky* (EE 1936); *Hudba v duši* (BB 1937); *Marina* (BB 1938); *Modré plameny* (PP 1940); *Druhý život* (D 1940); *Pravda vítězí* (BB b. d., 1946). ■

LITERATURA: E. Sokol (K. Elgart S.): ref. *Raněná duše*, *Rozhledy* 14, 1903/04, s. 781; ● ref. *Tvůrčí sny*: -pa- (F. S. Procházka), *Zvon* 32, 1931/32, s. 546; V. H. (Z. Kalista), *Lumír* 58, 1931/32, s. 454; Sk. (F. Skácelík), *Samostatnost* 1932, č. 13; J. Matouš, *Nové Čechy* 1932, s. 276; jv. (J. Vodák), *Čes. slovo* 10. 5. 1932 ●; ● ref. *Křížová cesta*: -pa- (F. S. Procházka), *Zvon* 35, 1934/35, s. 322; V. H. (Z. Kalista), *Lumír* 61, 1934/35, s. 467; Sk. (F. Skácelík), *Samostatnost* 1935, č. 4; A. N. (Novák), *LidN* 18. 3. 1935 ●; ● ref. *Nové paprsky*: Sk. (J. Skácelík), *Samostatnost* 1937, č. 1; J. Matouš, *Rozhledy* 1937, s. 64; drb. (J. Borecký), *Zvon* 38, 1937/38, s. 70 ●; ● ref. *Hudba v duši*: Sk. (F. Skácelík), *Samostatnost* 1938, č. 7; J. M. (Matouš), *Rozhledy* 1938, s. 72; sl. (J. Strnadel), *Ranní noviny* 17. 6. 1938 ●; ● ref. *Marina*: Sk. (F. Skácelík), *Samostatnost* 1939, č. 7; kp. (K. Polák), *KM* 1939, s. 134; J. B. (Borecký), *Zvon* 40, 1939/40, s. 14 ●; drb. (J. Borecký): ref. *Modré plameny*, *Zvon* 40, 1939/40, s. 293; od: F. U. šedesátníkem, *LidN* 5. 8. 1942; J. Štěpař: F. U., básník, prozaik a myslitel samouk, sb. *Rodným krajem* 31 (2005, s. 30).

lm

Ludvík Unger

* 24. 8. 1840 *Tábor*
† 30. 12. 1917 *Tábor*

Autor historických a výchovných povídek, též básní pro děti a mládež.

V Táboře navštěvoval hlavní školu a nižší třídy reálné školy, poté učitelský ústav ve Znojmě a v Čes. Budějovicích. V Praze složil zkoušky pro školy hlavní (1866), v Brně pro školy měšťanské (1875). Jako učitel působil na obecných školách v Jemnici na Moravě, v Táboře, v Milevsku, v Petrovicích u Sedlčan, ve Mšeně, v Bystřici n. Pernštejnem a od 1876 na měšťanské škole dívčí ve Vys. Mýtlě, 1893 se stal ředitelem měšťanské chlapecké školy v Jistebnici u Tábora; 1899 odešel do výslužby. Zajímal se o hudbu, mj. byl jednatelem pěveckého spolku v Milevsku a ve Mšeně, přispíval do hudebního časopisu Dalibor.

Svou prací, která měla zábavnou formou podávat výchovné a poučné příklady mládeži, se U. hlásil k B. M. Kuldovi, jemuž připsal svou první sbírku básní vyzdvihujících zbožnost jako nejdůležitější ctnost (*Hvězdičky*). V podobném duchu psal i pohádky a povídky, někdy lokalizované do okolí míst, kde působil, a zachycující místní pověsti, nejčastěji však nenápaditě obměňující několik dějových schémat s odstrašujícím (neposlušné dítě je odvedeno a okradeno zlou osobou, po zbožné modlitbě se dočká pomoci i potrestání zloděje) nebo s následováním příběhem (zbožný a pracovitý sirotek se dočká odměny; např. *Povídky a báchorky pro mládež, Od Pernštýna, Po práci*). Schematismem byly postiženy i U. historické povídky, tematicky těžící z boje křesťanství s pohanstvím (*Mlada, kněžna abatyš, Křižácká výprava francouzských hochů*) a vlastenců s loupeživými cizinci po smrti posledního Přemyslovce (*Hospodine, pomiluj nás!, Spravedlivy jsou cesty Páně*); někdy se obě témata prolínají (*Březnické chaloupky*).

ŠIFRA: L. U. (Dalibor). ■ PŘÍSPĚVKY in: Beseda učitelská (1879–81); Budečská zahrada (1871–83); Dalibor (1862–64); Malý čtenář (1886); Matice dítek; Nár. škola; Naší mládeži (1873–79); Posel z Budče; Slavoj; Školník (Hradec Král.); Tábor (od 1862, debut; 1884 Prokop Chocholoušek); – posmrtně: ant. Píseň o nosu (2005, ed. I. Wernisch). ■ KNIŽNĚ. *Beletrie*: Hvězdičky (BB pro ml., b. d., 1866); Zvonky (BB pro ml., 1868); Zaklený princ aneb Kamenná jitrnice. Velmi plačtivé a zas velmi směšné z gruntu nové drama ve verši... (D 1869); Povídky a báchorky pro mládež (1874); Mlýn v Mlčení (P pro ml., b. d., 1871); Od Pernštýna (PP pro ml., 1875); Po práci (PP pro ml., 1879); Hospodine, pomiluj nás! (P pro ml., b. d., 1890); Mlada, kněžna abatyš (P pro ml., b. d., 1891, upr. K. A. Bulfř); Povídky a báchorky 2 (pro ml., b. d., 1891); Spravedlivy jsou cesty Páně (P pro

ml., b. d., 1893, upr. K. A. Bulfř); Nováková ze Lhoty (D 1894); Březnické chaloupky (P pro ml., b. d., 1895); Křižácká výprava francouzských hochů (P pro ml., b. d., 1895). ■

LITERATURA: J. Horák: ref. Povídky a báchorky 2, Hlídkka lit. 1892, s. 347; T. M. (Mellanová): ref. Spravedlivy jsou cesty Páně, Beseda učitelská 1893, s. 430.

ik

Universum viz Vyšehrad (nakladatelství)

Jan Alois Unzeitig

* 18. 4. 1853 *Bylnice* u Uherského Brodu
† 5. 2. 1907 *Bohuslavice* u Uherského Brodu

Překladatel starší historické i společenské a soudobé převážně konvenční prózy z francouzštiny a ruštiny.

Narodil se v osadě Svatý Štěpán nové sklářské dělnické kolonie obce Bylnice, kde jeho otec učil. Po základní škole a studiích na učitelském ústavu nejprve vyučoval v Čuníně u Prostějova, v 90. letech přesídlil do Bohuslavic u Uherského Brodu, kde se stal řídícím učitelem. – Měl dva syny: spisovatele pro mládež a překladatele Vítězslava U. a předčasně zemřelého Stanislava U. (* 11. 9. 1888 Čunín, dnes Konice-Č., † 28. 7. 1905 Bohuslavice), autora jediné prózy Strýčkové z Hané a příspěvatele do časopisů pro mládež (Anděl strážný, Rajská zahrádka, Malý čtenář).

Na literárním dění se U. podílel výhradně jako překladatel z ruštiny a francouzštiny: po prvních časopiseckých převodech (hlavně v Zábavných listech) prací dvojice alsaských autorů zpracovávajících vlastenecké náměty z Francouzské revoluce a války prusko-francouzské E. Erckmanna a A. Chatriana a zakladatele francouzského detektivního žánru É. Gaboriaua pokračoval soustavněji v knižních vydáních dobově módních francouzských a ruských soudobých autorů hlavně pro Beaufortovy a Kobrovy laciné knižnice a zejména pro edici E. Žáka Zábavné večery. Tlumočil však i práce starších autorů, předchůdce N. V. Gogola V. T. Narežného a jemného ironika A. A. Perovského (pseud. Pogorelskij), vedle nich i autora historických próz G. P. Danilevského (Spálená Moskva) a též román J. Verna Škola robinzonů, který posléze v přepracované podobě jeho syn Vítězslav zařadil do své početné série verneovek v české podobě.

Unzeitig

ŠIFRA: J. Al. U. ■ PŘÍSPĚVKY in: Eva (1911); Lit. listy (1890); Malý čtenář (1892); Niva (1891–96); Vesna (Brno, Vel. Meziříčí 1889–97; 1889–90 překl. É. Gaboriau); Zábavné listy (1887–92); Zlatá Praha (1892). ■ KNIŽNĚ. Překlady: K. N. Leontěv: Pembe (b. d., 1885); V. I. Němirovič-Dančenko: Bubny-trumfý 1–3 (b. d., 1885) + Starý dům (b. d., 1899) + Slastenovské miliony (1909); E. Erckmann, A. Chatrrian: Brigádník Bedřich (b. d., 1888) + Mistr Daniel Rock (1890, šifra J. Al. U.); Pogorelskij (A. A. Perovskij): Vychovanka klášterní (1889); J. A. Maximov: Výprava na tygra (1889); J. Verne: Škola robinzonů (1890); V. T. Narežnyj: Bursák (1894); M. Colombi (M. Torelli Torriani): Americký ujec (b. d., 1894); C. Stany: Poklady z báje (1897); A. Alycson (É. Pétit): Dcera Kazikova (b. d., 1898); E. Raymond: Pomož si a Bůh ti pomůže (1900); K. S. Barancevič: Dvě ženy (1903); J. A. Salias de Turnemir: Svatoušek (1905); G. P. Danilevskij: Spálená Moskva (1906). ■

LITERATURA: J. Novodvorský: ref. překl. E. Erckmann, A. Chatrrian: Brigádník Bedřich, Hlídko lit. 1889, s. 193; ● ref. překl. Pogorelskij: J. Váňa, Lit. listy 11, 1889/90, s. 111; J. V. (Vyhlídal), Hlídko lit. 1890, s. 23 ●; A. Vrzal: ref. překl. V. T. Narežnyj, Hlídko lit. 1895, s. 68; an.: nekrolog, Mor. kraj 16. 2. 1907.

mhs

Stanislav Unzeitig viz in Jan Alois Unzeitig

Vítězslav Unzeitig

* 23. 9. 1877 Čunín (Konice-Č.) u Prostějova
† 15. 9. 1931 Vysoké Mýto

Prozaik pro mládež, překladatel z francouzštiny a ruštiny, především obsáhlých souborů děl A. P. Čechova a J. Verna; publicista.

Psán též V. S. (V. J.) Unzeitig. – Syn překladatele Jana Aloise U. a bratr předčasně zemřelého začínajícího prozaika a přispěvatele časopisů pro mládež Stanislava U. Po absolvování základní školy v rodišti a českého gymnázia v Olomouci tři léta pracoval jako berní úředník a poté se věnoval žurnalistice. Postupně též redigoval v Příboře 1905 časopis Lubina, 1926–31 v Brně Moravské noviny a tamtéž 1930–31 Pondělní noviny. Stal se členem redakce Ottova slovníku naučného a od 1919 redakce brněnských Lid. novin, kam přispíval jako sloupkař glosující mj. též poměry na brněnském místním zastupitelstvu. Byl rovněž předsedou brněnské pobočky Syndikátu českosl. novinářů. Zemřel v nemocnici ve Vysokém Mýtě, když ho na

cestě autem do Pardubic postihla nevolnost a k cukrovce se přidal zápal plic. Pohřben byl v Brně.

Od poloviny 90. let začal přispívat verši do Malého čtenáře a literatura pro mládež po celý zbytek 90. let tvořila jedinou náplň jeho beletristické činnosti. Začal ji publikovat na Slovensku a slovensky (u průkopníka česko-slovenské vzájemnosti, nakladatele K. Salvy v Ružomberku) knížkou jedenácti didaktických původních i přejatých povídek (*Zo sveta malých*) a pokračoval volnými adaptacemi: francouzského příběhu o chudých sirotcích, jež zanechala prusko-francouzská válka (*Malá matka*), a mravoučných příhod z francouzštiny a ruštiny o chudých dítkách, jež dojdou štěstí (*Plné klasy*). Pokoušel se i o historickou prózu z časů sv. Václava a Boleslava (*Mezi svými*) a volně zpracoval lidové pohádky a pověsti z francouzské, slovinské, německé a ruské oblasti (*Z kraje pohádkového*) i z dalších různorodých prostředí (*Z říše kouzel a divů*). S nástupem nového století se postupně přeorientoval na překlady (stejně jako jeho otec) z ruštiny a francouzštiny. I když se jeden z jeho ranějších překladů významného díla D. Diderota Rameauův synovec setkal s ostré odmítavou kritikou, neodradilo ho to a pokračoval nadále v 1903 započatém tlumočení povídek A. P. Čechova ve Spisech u Jos. R. Vilímka i mimo ně (vydal více než patnáct svazků). I tato edice byla na konkrétních příkladech usvědčena z nedbalosti a U. se obrátil k lehčím textům zábavnějšího rázu. Zejména uvedl do češtiny na tři desítky svazků díla J. Verna (většinou v Kočího a pak v Beaufortově knižnici Dobrodružné romány Julia Verna) a stal se jeho nejpłodnějším českým překladatelem. Na závěr své tlumočnické aktivity v průběhu 20. let 20. století přeložil i stěžejní díla A. Dumase st., práce L. N. Tolstého (*Kavkazský zajatec*) a I. S. Turgeněva (*Otcové a děti*).

ŠIFRY: ig., -ig. (obě Lid. noviny). ■ PŘÍSPĚVKY in: Besedy lidu (1905); Lid. noviny (1920–25; 1922 překl. A. Averčenko: Podchodceva a jeho přátelé); Lit. listy (1895); Lubina (Příbor 1905); Malý čtenář (1894–1911); Mor. noviny (Brno); Pondělní noviny (Brno); Rajska zahrádka; Rozhledy (1904–05); Světozor; Vesna (Brno, Vel. Meziříčí 1896); Zlatá Praha (1907, studie Nejnovější směry v ruské beletrii). ■ KNIŽNĚ. *Beletrie* (vesměs pro ml.): *Zo sveta malých* (PP, Ružomberok 1895); *Plné klasy* (PP 1897, adaptace franc. a rus. textů); *Z kraje pohádkového*

(1897); Z říše kouzel a divů (pohádky, b. d., 1898); Malá matka (P 1898, dle franc.); Dávné zkazky (PP 1901); Mezi svými (P 1905); Vyzvědači a vyzvědačky (PP 1929). – *Překlady*: N. A. Lejkin: Pod jižním nebem (b. d., 1902); A. P. Čechov: Sňatek z lásky a jiné humoresky (1903) + Na šestce (1904) + Nudná historie (1905) + Step (1906) + Román s kontrabasem a jiné humoresky (b. d., 1910) + Gusev a jiné povídky (b. d., 1910) + Povídka neznámého člověka (b. d., 1910) + V rokli (b. d., 1910) + Ve tmách a jiné humoresky (b. d., 1911) + Tři léta a jiné povídky (b. d., 1911) + Strach a jiné povídky (b. d., 1911) + První milovník a jiné povídky (b. d., 1912) + Nepokojný host a jiné povídky (b. d., 1912) + Černý mnich a jiné povídky (1912, s V. Červinkou) + Vláda žen a jiné povídky (b. d., 1913) + Dva výstřely a jiné povídky (b. d., 1913); D. Diderot: Rameauův synovec (b. d., 1904); M. Guerrier de Haupt: Marta (1904); P. a V. Marguerite: Komuna (1904); V. I. Němirovič-Dančenko: Plevno a Šipka (1904) + Vlčí kořist (b. d., 1904) + S diplomem (1905); N. S. Leskov: Nesmrtelný Golovan (1904) + Spravedliví (1910); J. N. Potapenko: Síla slabého (1905); J. G. Zimmermann: O národní hrdosti (1906); J. Verne: Plovoucí město, Prorazili blokádu (1906) + Škola robinzonů (1907) + Robur dobyvatel (1907) + Deset hodin na lovu (1907) + Patnáctiletý kapitán (1907) + César Cascabel (1907) + Dvacet tisíc mil pod mořem (1907, s J. Entlicherem) + Dobrodružství kapitána Hatterasa (1907) + Mistress Branicanová (1908) + Matyáš Sandorf (1908) + Závět výstředníka (1908) + Clovis Dardentor (1908; 1930 s tit. Milionář na cestách) + Podivuhodné dobrodružství mistra Antifera (1909) + Klaudius Bombarnak (1909) + Cestovní stipendia (1909) + Dva roky prázdnin (1909, s A. Tučkem) + Tvářív v tvář praporu vlasti (1910) + Hektor Servadak (1910) + Zlatá sopka (1910) + Bratři Kipové (1910) + Příběhy Jana Marie Cabidoulina (1912) + Archipel v plamenech (1912) + Bezejmenná rodina (1912) + Nádherný Orinoko (1913) + Ves ve vzduchu (1913) + Země kožešin (1913) + Dobrodružství tří Rusů a tří Angličanů v Jižní Africe (1913) + Paličatý Kéraban (b. d., 1913, s A. Tvrčkem) + Lodivod dunajský (1914) + Trosečníci z Jonathanu (b. d., 1915) + Cestovní výprava Thompsonova (1916) + Zatopená poušť (1917); K. M. Stanjukovič: Námořnické povídky (1910); A. Adès, A. Josipovici: Goha prostáček (1920); P. Benoît: Atlantis (1921); L. N. Tolstoj: Kavkazský zajatec (1923); L. F. Wöfling: Poslední Habsburkové (1924); A. Dumas st.: Tři mušketýři (1926) + Tři mušketýři ještě po deseti letech (1927) + Hrabě Monte Christo (1929); I. S. Turgeněv: Otcové a děti (1928). – *Ostatní práce*: Stručné dějiny národa českého (1922). ■ **REDIGOVANÉ periodika**: Lubina (Příbor 1905), Mor. noviny (1926–31), Pondělní noviny (1930–31). ■

LITERATURA: ● ref. překl. D. Diderot: Kd., Zvon 4, 1903/04, s. 503; an., Přehled 2, 1903/04, s. 427, k tomu: V. U., Rozhledy 14, 1903/04, s. 816; an., Přehled 2, 1903/04, s. 484 ●; K. Rožek: ref. překl. V. I. Ně-

mirovič-Dančenko: Vlčí kořist, Srdce 3, 1903/04, s. 187 + ref. překl. A. P. Čechov: Na šestce, tamtéž, s. 309; J. Máchal: ref. překl. A. P. Čechov: Step, Lumír 34, 1905/06, s. 385; K. V. H. (Havránek): ref. překl. K. M. Stanjukovič, Zvon 10, 1909/10, s. 726 + ref. překl. N. S. Leskov: Spravedliví, tamtéž, s. 767; X. Z.: Několik slov o překladech z ruštiny (A. P. Čechov: Povídky neznámého člověka a V rokli), Přehled 9, 1910/11, s. 319; Ant. Veselý: ref. překl. A. P. Čechov: Ve tmách a jiné humoresky, NL 26. 3. 1911 + ref. překl. A. P. Čechov: Tři léta a jiné povídky, NL 5. 1. 1912; M. Novotný: ref. překl. A. Adès, A. Josipovici, Cesta 3, 1920/21, s. 457; -och- (F. S. Procházka): ref. Stručné dějiny národa českého, Zvon 22, 1921/22, s. 306; an.: V. U., Památník šedesátého výročí českého gymnázia v Olomouci 1867–1927 (1927, s. 65); ● nekrology: og, LidN 16. 9. 1931; an., NL 16. 9. 1931; Ant., Slovanský přehled 1931, s. 635; an., Naše kniha 1931, s. 260 ●; B. Vybíral: V. U., in Beletristický přínos olomouckého kraje (1940, s. 28); P. Liba in Čítanie starých otcov (Martin 1970, s. 186); O. S. (Sliacky): V. U. (Zo sveta malých), ZM 1977, s. 709.

mhs

A. J. Urban

* 23. 10. 1899 *Bylany* u Českého Brodu
† 4. 3. 1962 *Praha*

Prozaik jemného humoru a veseloherň dramatik; autor dobrodružných knih a reportáží pro mládež, čerpaných z cest po Austrálii, Americe a Evropě; překladatel z angličtiny; sportovní a filmový publicista.

Vl. jm. Jaroslav U., psal se též A. Jaroslav Urban, J. A. (A.) Urban. – Pocházel z rodiny zemědělských dělníků. 1907 se s rodiči přestěhoval do Prahy, kde vychodil obecnou školu a reálku, z níž přestoupil na Československou obchodní akademii (mat. 1917). Po skončení studií pracoval jako úředník (mj. na Staroměstské radnici). Neschopen akceptovat stereotypní, špatně placenou úřednickou práci odjel koncem 1924 do Austrálie, kde se protloukal jako zlatokop i dělník v buši a psal články do českých novin a časopisů. Po návratu se 1927 stal spolupracovníkem pražské redakce Lid. novin, zejména jejich sportovní rubriky, 1927–37 působil zároveň i v redakci Nár. politiky. V této době hojně cestoval po Evropě (Německo, Francie, Holandsko), 1935 navštívil jako filmový referent Lid. novin Spojené státy (Hollywood). 1937 pracoval jako filmový dramaturg u společnosti Lucerna-film, psal filmové scénáře (Panenství, 1937, s jinými, podle M. Majero-

vé; Pán a sluha, 1938; Neporažená armáda, 1938, s V. A. Lukášem; Preludium, 1941, s R. Madranem-Vodičkou, podle J. Rovenského; Červená ještěrka, 1949, s S. Lorenzovou, podle J. Mařánka) a kritiky. 1939 byl zvolen jednatelem Syndikátu čes. spisovatelů, poté se natrvalo vrátil k novinářské práci. 1943 se oženil se spisovatelkou S. Lorenzovou. Po 1945 byl redaktorem Práva lidu, od 1948 až do své náhlé smrti redaktorem časopisu Svět v obrazech.

Od počátku 20. let publikoval časopisecky básně a drobné prózy. Svě první dvě knihy, reportážní cestopis *Námořníkem z Austrálie do Evropy* a román s autobiografickými prvky *Nejmladší pevnina*, vytěžil ze svých zámořských cest a pobytu v Austrálii. Kromě bystrých postřehů o životním svérázu méně známého kontinentu se v nich vyrovnával s falešnou romantikou zlatokopectví a dobrodružných tužeb a varoval před vystěhovalectvím i mylnou exotikou. V dalších, humoristických až satiricky pojatých dílech U. zhodnocoval zkušenosti ze světa burz, bank, filmu i žurnalistiky, a to mj. v románu *Kariéra Tomáše Zafouka*, ironickým líčení dravého společenského vzestupu malého úředníka v době krize mezi horní milionářské vrstvy a jeho pádu, či v groteskně vyhroceném románu *Milosrdný smích* z prostředí českého filmového světa o nevěrou kompromitovaném a filmem zesměšněném manželovi. Do dalšího románu *Honba za událostmi* o soudnickáři pražského listu promítl kritiku zběsilého tempa žurnalistické práce a sportovního nadsazování. Groteskní zápletky, situační komika a lehký humor charakterizují rovněž U. nenáročné konverzační veselohry: komedii namířenou proti papírovému vzdělání *Vyučování lásce* i trampskou veselohru *Sluneční paseka*, pojatou jako kritiku levné romantiky sešitových příběhů. Jemnou satiru přinesla veselohra *Stvoření lásky*, odehrávající se v exotickém prostředí primitivních tichomořských národů. V poválečné době se ve fantastické próze *O Hitlerovi, Honzovi a SS loupežnících* pokusil vyrovnat s aktuálními politickými problémy. Od 40. let se začal věnovat i próze pro mládež, v níž především nově zpracoval svá původní cestovatelská témata, nyní se zřejmou protikapitalistickou a protirasistickou tendencí (román o Č. Pacltovi *Přítel domorodců*, *Barevná hráz*, *Plavčík Karel*, *Loď v nebezpečí*). K tvorbě pro dospělé se vrátil v závěru života románem ze světa filmu a žurnalistiky

Glycerinové slzy. V rukopisu zůstaly humoristický cestopis *Dobrodružství doktora Revilluga* (1960) a loutková hra pro mládež *Čaroděj Technika* (b. d.).

ŠIFRY: A. J. U., -b-. ■ PŘÍSPĚVKY in: Die Bühne (Viedeň 1938); Čes. slovo (1926); Divadlo; sb. Dvanáct pouťí světem (1941); Lid. noviny (1923–41); mj. 1936 cestopis *Napříč Amerikou*; překl.: 1932 R. King: *Záhada lodi Eastern Bay*; 1932–33 T. L. Davidson: *Záhada dvojí smrti*; 1934 P. G. Wodehouse: *Honba za rukopisem*; 1935 P. G. Wodehouse: *Děvče na lodi*; Lit. noviny (1956); Magazin DP (1933–36); Nár. politika (1941); Panoráma (1931–39); Práce; Prager Presse (1932); Právo lidu (od 1935); Přítomnost (1928–33, 1935–36); Rudé právo (1936, 1945–48); Sportsman-Halftime (1921–24); Studentský časopis (1936–37); Svět v obrazech (od 1948); Světozor (1930–31). ■ KNIŽNĚ. *Beletrie*: *Námořníkem z Austrálie do Evropy* (cestopis, 1926); *Nejmladší pevnina* (R 1931; přeprac. vyd. 1955 s tit. *Na konci světa je domov*); *Kariéra Tomáše Zafouka* (R 1933); *Milosrdný smích* (R 1934); *Město zvané Hollywood* (Rp 1935); *Vyučování lásce* (D 1936, prem. 1935); *Honba za událostmi* (R 1939); *Sluneční paseka* (D 1941, i prem.); *Stvoření lásky* (D 1943, i prem.); *Boháč Diogenes* (D 1944, i prem.); *Jako pes a kočka* (P pro ml., 1944, též jako *dramatizace*, b. d., rozmnož.); *Jenom krok* (D 1944, i prem.); *Vesmír se díví* (R 1946); *O Hitlerovi, Honzovi a SS loupežnících* (P 1946, i dramatizace); *Návštěva v hotelu Roklan* (R 1947); *Deset – nula* (D b. d., 1951, i prem.); *Barevná hráz* (D pro ml., 1953, i prem.); *Nejlepší lék* (D 1953, prem. 1948); *Přítel domorodců* (R pro ml., 1954); *Plavčík Karel* (P pro ml., 1955; rozšíř. vyd. 1961); *Konec staré pohádky* (D pro ml., 1955, se S. Lorenzovou); *Loď v nebezpečí* (PP pro ml., 1956); *Hoši s plnovousem* (P pro ml., 1957); *Glycerinové slzy* (R 1960); *Paní Vitanovská* (D b. d., rozmnož., se S. Lorenzovou). – *Překlady*: S. S. van Dine: *Tajemství zavřených dveří* (b. d., 1935); L. O'Flaherty: *Hollywoodský hřbitov* (1936, s A. Černíkem); W. Miller: *Nikde jsem nenašel klid* (1937); K. R. G. Browne: *Ano, madame* (1938 ← 1934 Lid. noviny, s tit. *Prosím, madam?*); R. King: *Záhada lodi Eastern Bay* (1947); C. S. Forester: *Šťastný návrat* (1947) + *S vlajčími prapory* (1948) + *Řadová loď* (1948, s A. Šulcem); U. Sinclair: *Brána je dokořán* (1948, s A. Šulcem). ■ SCĚNICKY. *Hra*: *Obchod atentáty* (1930, s E. A. Longenem). ■

LITERATURA: J. Wagner: A. J. U. (1899–1962). Literární pozůstalost (LA PNP 1972). ■ ● ref. *Námořníkem z Austrálie do Evropy*: vz. (V. Zelinka), *Zvon* 27, 1926/27, s. 723; jv. (J. Vodák), *Čes. slovo* 4. 3. 1927 ●; ● ref. *Nejmladší pevnina*: B. (E. Bass), *LidN* 7. 10. 1931; G. (F. Götz), *NO* 11. 10. 1931; Kp. (J. Knap), *Venkov* 11. 11. 1931; amp (A. M. Píša), *PL* 30. 1. 1932 ●; ● ref. *Kariéra Tomáše Zafouka*: a (J. Hora), *Čes. slovo* 19. 12. 1933; K. Sezima, *Lumír* 60, 1933/34, s. 222; P. (J. J. Paulík), *RA* 9, 1933/34, s. 101; A. Č. (Černík),

Čin 1934, s. 112; G. (F. Götz), NO 18. 1. 1934; A. N. (Novák), LidN 24. 6. 1934 ●; F. Tetauer: O A. J. U. (o dosavadním díle), Magazin DP 1, 1933/34, s. 253; ● ref. Milosrdný smích: AMP (A. M. Píša), PL 15. 7. 1934; G. (F. Götz), NO 29. 7. 1934; -Rja- (F. Rojka), Čes. osvěta 31, 1934/35, s. 160; drb. (J. Borecký), Zvon 35, 1934/35, s. 69 ●; ● ref. Vyučování lásce: Ot. F. (Fischer), LidN 19. 9. 1935; kd. (E. Konrád), NO 19. 9. 1935; AMP (A. M. Píša), PL 19. 9. 1935 ●; ● ref. Město zvané Hollywood: K. Smrž, Panoráma 1935, s. 148; A. Č. (Černík), Čin 1936, s. 77; B. V. (Václavek), Index 1936, s. 23 ●; ● ref. Honba za událostmi: drb. (J. Borecký), Zvon 40, 1939/40, s. 546; vbk. (V. Běhounek), Nár. práce 17. 1. 1940; F. Křelina, Venkov 18. 1. 1940; B. Jedlička, LidN 1. 4. 1940 ●; ● ref. Sluneční paseka: B (E. Bass), LidN 30. 5. 1941; amp. (A. M. Píša), Nár. práce 30. 5. 1941; A. M. Brousil, Venkov 30. 5. 1941 ●; ● ref. Stvoření lásky: Ks. (L. Khás), LidN 23. 1. 1943; p. (A. M. Píša), Nár. práce 23. 1. 1943 ●; ● ref. Jenom krok: os. (O. Srbová), Nár. práce 7. 4. 1944; V. Hloch, Venkov 7. 4. 1944 ●; kp. (K. Polák): ref. Jako pes a kočka, Nár. práce 26. 5. 1944; ● ref. O Hitlerovi, Honzovi a SS loupežnících: -šp- (F. Kašpar), NO 23. 3. 1946; F. H. (Hamp), Práce 28. 3. 1946 ●; ● ref. Vesmír se diví: K. P. (Polák), PL 8. 12. 1946; G. (F. Götz), NO 22. 1. 1947; J. Janů, Svob. noviny 21. 10. 1947; O. Jahoda (P. Eisner), KM 1947, s. 146 ●; ● ref. Návštěva v hotelu Roklan: F. H. (Hamp), Práce 11. 6. 1948; K. P. (Polák), PL 15. 6. 1948; fbt (F. Benhart), Zeměd. noviny 30. 9. 1948 ●; A. M. Brousil: ref. Nejlepší lék (insc.), Zeměd. noviny 31. 10. 1948; E. Kolár: ref. Barevná hráz, Divadlo 1954, s. 53; A. Schulz: ref. Přítel domorodců, Svět práce 1954, č. 25; ● ref. Plavčík Karel: A. Hájková, Literatura ve škole 1955, č. 5, obálka, s. 3; F. Rachlík, LitN 1955, č. 20 ●; ● ref. Loď v nebezpečí: Z. Kozmín, HD 1956, s. 321; M. Hájková, LitN 1956, č. 40 ●; M. Hájková: k sedesátinám, LitN 1959, č. 43; ● ref. Glycerinové slzy: Z. Novák, Práce 25. 6. 1961; M. Tomanová, LitN 1961, č. 9 ●; ● nekrology: ej., LitN 1962, č. 10; M. Chlumská, ZM 1962, s. 238 ●; E. Stehlíková: Tříkrát Diogenes, Zprávy Jednoty klasických filologů 1967, s. 24; V. Vančura in Řád nové tvorby (1972, Honba za událostmi).

mhs

Jaroslav Urban

* 18. 10. 1893 *Lanžov* u Dvora Králové nad Labem

† 13. 7. 1974 *Praha*

Překladatel chorvatské a srbské literatury, převážně dramatické, činitel československo-jihoslovenské kulturní spolupráce, publicista.

1904–11 studoval na gymnáziu ve Dvoře Králové n. Lab. Od 1913 pracoval jako novinář,

nejprve v Hořicích, pak v Praze v časopisu *Samostatnost*. Za 1. světové války (od 1917) byl dopisovatelem *Nár. listů* a *Lid. novin* z Balkánu; tehdy se zde účastnil protirakouské odbojové činnosti (důvěrník *Maffie*), 1918–19 byl tajemníkem *Nár. rady československé* v Sofii v Bulharsku. Po návratu do Čech (1919) působil v redakci *Nár. listů* (reportér, od 1929 soudní referent). V meziválečném období se podílel na aktivitách Českosl.-jihoslovenské ligy, redigoval překladové knihovny, byl též pražským důvěrníkem spolku jugoslávských dramatických autorů. Na Balkán se často vracel (Bulharsko, Jugoslávie, též Řecko), a to i se svou ženou Annou U., rovněž překladatelkou z jihoslovenských literatur.

Jako překladatel chorvatské a srbské literatury se U. s přehledem orientoval hlavně v dramatické tvorbě, z níž si často vybíral komediální žánry. Vedle četných prací předního srbského dramatika B. Nušiče uváděl díla D. Dobričanina, M. Držiče, Ž. Konfina, P. Petroviče aj. V menší míře volil prózu, jednak memoárovou (M. Marjanović, L. Vojnović), jednak povídkovou (D. Vasić). Kritika většinou oceňovala výběr uváděných autorů a děl, občasné zmínky o úrovni překladatelovy práce rovněž vyznívaly v jeho prospěch. – U. překladatelská činnost byla však rozsáhlejší, než jak ji dokládají knižní či scénické realizace: tři nedatované rukopisné práce (P. Budak: *Na trní a kamení*, V. Nazor: *Červená karkulka*, T. Strozzi: *Vražda na jevišti*) jsou uloženy v pražském Divadelním ústavu, mimoto U. vlastní soupis vykazuje ještě tituly další (z dramatiky: J. Kulundžić: *Člověk je dobrý*, R. Marinković: *Gloria*, D. Nikolajević: *Volga, Volga...*, též román I. Čipika Pavouci aj.).

ŠIFRY: -b-, Beg, ju., J. U., U-n. ■ PŘÍSPĚVKY *in*: *Cesta* (1921); *Českosl.-jihoslovenská revue* (1930–38); *Kalendář českého čtenáře na rok 1942*; *Lid. noviny* (od 1917); *Nár. listy* (od 1917); *Ranní noviny* (1934); *Rozhledy* (1934). ■ KNIŽNĚ. *Překlady*: L. Vojnović: *Skromné vzpomínky na velkého krále* (1924); M. Marjanović: *Meštřovic a jeho rod* (1930); B. Nušić: *Paní mincmistrová* (b. d., 1933) + *Nušičova trojka* (b. d., 1935; obs. aktovky *Analfabet*, *Schopenhauer*, *Myš*) + *U advokáta* (b. d., 1935, insc. společně s aktovkou *Veselý bankrot*) + *Veselý bankrot* (b. d., 1940) + *Nebožtík* (1957) + *Pan poslanec* (1957) + *Analfabet*. Čtyři aktovky (1965; obs. *Analfabet*, *Schopenhauer*, *Světová válka*, *Dva lupiči*); D. Vasić: *Bubeník Resmič* a jiné povídky (1936); D. Dobričanin: *Člověk z Marsu* (1957) + *Společný byt* (1957); P. Petrovič:

Spřáhl se s čertem (1957) + Uzel (1957); M. Držic: Dundo Maroje (1958, s J. Kolářem; insc. 1969 upr. s tit. Lišák Pomet); Ž. Konfino: Jak všichni – tak i my (1958). ■ SCÉNICKY. *Překlady*: B. Nušic: Podezřelá osoba (1932); P. S. Petrovič: Cesta spravedlivého (1938). ■ REDIGOVAL *časopis*: Českosl.-jihosl. vanská revue (1935, s jinými); *kalendář*: Kalendář českého čtenáře na rok 1942; *knížnice*: Jihoslovanské divadlo (1933–40, vycházela jako samost. řada knižnice Hry českého jeviště), Jihoslovanská knihovna (1936, s A. Beringerem, J. Heidenreichem-Dolanským, O. Kolmanem). ■

LITERATURA: K.: ref. překl. L. Vojnović, *Nové Čechy 8, 1924/25, s. 48*; MilNý (M. Novotný): ref. insc. překl. B. Nušic: *Podezřelá osoba, LidN 20. 10. 1932*; ● ref. překl. B. Nušic: *Paň mincmistrová: H. Jelínek, Lumír 59, 1932/33, s. 223*; jv. (J. Vodák), *Čes. slovo 10. 1. 1933* ●; ● ref. překl. D. Vasič: *J. Nečas, Rozhledy 1936, s. 132*; K., *Čes. osvěta 33, 1936/37, s. 70* ●.

et

Jaroslav František Urban

* 2. 4. 1889 *Vřeskovice* u Přeštic
† 21. 7. 1960 *Nepomuk*

Prozaik, námětově těžící z intimního života i válečných zkušeností, autor výchovných próz a publikací pro mládež, průvodců po severních a západních Čechách, pořadatel sborníků a čítanek, publicista.

Vychodil měšťanku v Přešticích, 1904–08 studoval na učitelském ústavu v Plzni. Zpočátku vyučoval na školách v Nepomuku, Kbelu a Vřeskoviciích u Přeštic, pak na měšťance v Přešticích, Trnovanech u Teplic, od 1919 v Teplicích. 1928 se stal ředitelem měšťanské školy v Kadani, odkud po záboru pohraničí přešel 1938 ve stejné funkci do Plzně. Během 1. světové války byl na italské frontě.

Svou literární činnost zahájil již v době studií. Zpočátku psal povídky s okultními náměty (*Chrást osudu*) a milostné konvenční prózy o různých, zejména tragických podobách lásky (*Povídky o lásce a milování, Krůpěje štěstí*). V prózách vztahujících se k 1. světové válce se buď inspiroval vlastní frontovou zkušeností (*Osudné chvíle*), nebo v nich akcentoval ideu vlastenectví a národní hrdosti (*Hrdinové, Mladý Černuta*). Značná část jeho další tematicky i žánrově různorodé tvorby je spojena s jeho profesí pedagoga (*Kluci a děvčata* aj.) a podřízena didaktickým a osvětovým záměrům. Úlohu českých spisovatelek jako nositelek mravní výchovy a národního sebeuvědomění vyzvedl

v portrétech *České ženy*, určených ke školským potřebám podobně jako soubory textů, vydávané k různým příležitostem (Čtvero ročních časů, Týden knihy, Prezident Dr. Edvard Beneš, Zimní nadílkové besídky aj.). Četnými populárními spisky nabádal mládež k sebeovládání a mravnosti. Psal též recenze literatury pro mládež. O popularizaci severních a západních Čech se zasloužil sběrem a úpravou místních pověstí (*Staré zkazky* aj.) a řadou vlastivědných prací a turistických průvodců, v nichž převažují kulturněhistorické zajímavosti a zájem o sociální poměry regionu nad údaji z geografie nebo hospodářské a správní oblasti.

PSEUDONYMY, ŠIFRY: Jaroslav Vřeskovický, Leonid Rosti, N. Vrba, Vexator, Vřeskovický; -ban., F. J. U., J. F. U. ■ PŘÍSPĚVKY in: *Besedy Času* (1909); *Čes. deník* (1915); *Čes. lid* (1926); *Čes. svět* (1912–13); *Eva* (1910–15); *Havlíček; Jihočes. ohlasy* (Týn n. Vlt.); *Kalendář Milotického hospodáře* (Val. Meziříč); *Klas* (1925, 1932); *alm. Kniha mladých* (1909); *Lid. noviny* (1924); *Malý čtenář* (1910–13, 1918–21); *Myslivecká besídka; Nár. osvobození* (1925, 1928); *Naše kniha* (1923); *Naše zprávy* (1940); *Nová doba* (Plzeň); *Nové ilustrované listy* (Brno); *Nový lid* (Brno); *Nový obzor* (Olomouc 1911); *Pravda* (Plzeň); *Salon* (Brno 1926); *Samostatnost* (1913–14); *Stráž* (Plzeň 1919); *Svět a vlast* (Teplice 1927–28); *Šumavské proudy* (Prachatic 1906); *Tribuna* (Teplice); *Úhor* (1914–36); *Vesna* (Brno, Vel. Meziříč); *Vlast* (1909–10); *Vydovy besedy; Zlatá brána* (1921, 1927, 1932, 1935); *Ženské listy* (1912–13). ■ KNIŽNĚ. *Belletrie a práce o literatuře*: *Chrást osudu* (PP 1910); *Staré zkazky* (pohádky a pověsti, 1912); *Povídky o lásce a milování* (b. d., 1914); *Krůpěje štěstí* (PP 1914); *Zbloudilá duše* (PP 1916); *Chvilce v přírodě* (PP b. d., 1917); *O vodníkovi* (pověsti, 1918); *Osudné chvíle* (PP 1919); *Na inspekci a jiné humoresky* (b. d., 1919); *Zrádný pramen* (PP b. d., 1919); *Kdo s koho a jiné povídky* (1920); *Kluci a děvčata* (PP pro ml., b. d., 1921); *České ženy 1, 2* (lit. portréty, 1922); *Severočeské pověsti* (1923); *Mladý Černuta* (P pro ml., 1926); *Hrdinové* (P pro ml., 1927); *Komedie s pimpraty* (PP a scénky pro ml., 1928); *Volání domoviny* (P 1946). – *Ostatní práce* (propagační spisky): *Obláčky tabákového kouře* (1911); *Alkohol a jeho škodlivý vliv* (1913); *Pěstování, ochrana a hnojení ovocných stromů* (1914; upr. a rozšíř. vyd. 1922); *Výroba lihu prostých nápojů ovocných v domácnosti* (1914; upr. vyd. 1925); *Alkohol a zlo jím páchané* (1915); *Dvaatřicet loupežníků* (1917); *Umělá hnojiva a jejich praktické použití...* (1920; upr. a rozšíř. vyd. 1928); *Karel Havlíček Borovský* (1920); *Do života* (1922); *Léčivé rostliny* (b. d., 1922, pseud. Jaroslav Vřeskovický); – (průvodce a vlastivědné práce): *Severočeská historie* (1924); *Potulky Ústeckem* (1924); *Potulky Chabařovickem* (1925); *Z krušnohorského*

pomezí (1926); Potulky Teplickem (1928); Potulky Kadaňskem 1–3 (1935–36; 1. Kadaň, 2. Poohří, 3. Doupovské vrchy); Úvodím Úslavy (1940) Úvodím Úhlavy (1940); Úvodím Radbuzy (1941); Úvodím Mže (1946); Plzeň, metropole českého západu (1948). ■ REDIGOVAL *časopis*: Svět a vlast (1927–28); *knížnici*: Naše domovina (1925–28, 4 sv.). ■ USPOŘÁDAL A VYDAL: F. S. Procházka (b. d., 1912, výbor poezie s úvod. statí); Západočeský písmák Václav Jan Mašek (1948, ed. díla s úvod. studií a vysvětlivkami); – dále sborníkové publikace, též soubory textů k přednesu: Čítanka naší mládeže (1912); Čtvero ročních časů (1914); Karel Havlíček Borovský (1921); Abstinentská čítanka (1923); Hornický večer (b. d., 1925); Sklářská čítanka (1925); Z krušnohorského pomezí (1926); Krudloch (1930, s K. Viktorou); Vánoční nadílková besídka (1933; 1937 rozšíř. vyd. s tit. Zimní nadílkové besídky); Svátek matek (1933; rozšíř. vyd. 1936); Týden knihy (1935); Prezident Dr. Edvard Beneš (1936; upr. vyd. 1946 a 1948); Svátky Malé dohody (1936). ■

LITERATURA: R. (V. Červinka): ref. Čítanka naší mládeže, Zlatá Praha 30, 1912/13, s. 120; V. Václav: ref. Čtvero ročních časů, Zvon 15, 1914/15, s. 195; ● ref. Chvilé v přírodě: Kaz. (F. S. Procházka), Zvon 17, 1916/17, s. 603; J. F., Čes. osvěta 1919, s. 28 ●; ● ref. O vodníkovi: A. Šebek, Zvon 19, 1918/19, s. 546; Promyk (H. Sedláček), Úhor 1919, s. 30 ●; -btk- (V. Brtník): ref. Na inspekci..., Zvon 20, 1919/20, s. 616; F. Flos: ref. Zrádný pramen, Úhor 1920, s. 44; Promyk (H. Sedláček): ref. Karel Havlíček Borovský (stat'), Úhor 1920, s. 66; ● ref. sb. Karel Havlíček Borovský: š-, LidN 28. 10. 1921; V. Marek, Úhor 1921, s. 52 ●; R. (A. Rambousek): ref. Kluci a děvčata, Čes. osvěta 18, 1921/22, s. 410; Promyk (H. Sedláček): ref. Do života, Úhor 1922, s. 118; V. F. Suk: ref. České ženy, tamtéž, s. 134 + (šifra V. F. S.) ref. Severočeské pověsti, Střední škola 1924, s. 47; P. S. (Sula): ref. Potulky Ústeckem, NO 25. 2. 1925; -l-: ref. Potulky Chabařovickem, Čes. osvěta 23, 1926/27, s. 437; ● ref. Z krušnohorského pomezí: -och- (F. S. Procházka), Zvon 27, 1926/27, s. 641; Svbd. (O. Svoboda), Úhor 1927, s. 15 ●; ● ref. Komedie s pimprlaty: an. (F. S. Procházka), Zvon 28, 1927/28, s. 221; J. H. (Hloušek), Úhor 1928, s. 52; Č. Zíbrt, Čes. lid 29, 1928/29, s. 132 ●; Jp. (A. Juppa): ref. Svátek matek, Čes. slovo 22. 3. 1933; -cer (K. Plecer): ref. Prezident Dr. Edvard Beneš, NO 17. 3. 1937; P. Koukal: Sto let od narození J. F. U., Průboj (Ústí n. Lab.) 4. 4. 1989 + J. F. U., Revue Teplice 1989, č. 4.

sb

Ladislav Urban

* 26. 6. 1906 Praha
† 2. 6. 1987 Praha

Básník intimní lyriky, vyrovnávající se s pocity smutku a samoty.

Úředník penzijního ústavu v Praze, disponent Anglo-Pragobanky. Člen literární skupiny Aktivisté chápající umění jako projev životní činnosti namířený proti současným dominantním směrům. Byl i zdatným malířem (zhotovoval obrázky rostlin pro botanické atlasy).

K vůdčím námětům U. jednostrunné, subjektivně zaměřené lyriky patří melancholický stesk, samota, tklivá a tlumená erotika, vyjadřované prostřednictvím písňové formy obvykle střídavým nebo obkročným rýmem. Stín smrti milované ženy, prostupující prvotinu *Pramen*, provází i sbírku *Opodál*, v níž se básník jen obtížně zbavuje elegicky laděných vzpomínek ve snaze dospět k vyrovnanosti s osudem.

PŘÍSPĚVKY in: Aktivisté (1936); Čes. slovo (1932); Čes. dělník (1940); Čteme (1939); Lumír (1935); Nár. osvobození (1935–38); Nár. práce (1939–43); Naše zprávy (1939–41); Právo lidu (1934–37); Ranní noviny (1934–36); sb. Úderem tepny (1986); Zvon (1923–33). ■ KNIŽNĚ. *Poezie*: Pramen (1935); Opodál (1939). ■

LITERATURA: ● ref. Pramen: V. H. (Z. Kalista), Lumír 62, 1935/36, s. 185; p- (A. M. Píša), PL 14. 3. 1936; A. Č. (Černík), Rozhledy 1936, s. 67; bt. (B. Tomíček), Ranní noviny 23. 5. 1936; V. Kn. (Knap), LitN 9, 1936/37, č. 1–2 ●; ● ref. Opodál: jšr. (J. Šnobl), Čteme 1, 1938/39, s. 169; an. (Z. Kalista), Lumír 65, 1938/39, s. 398; Kčk, Studentský časopis 18, 1938/39, s. 312; J. K. F., Akord 1939, s. 99; -ühl- (B. Mühlstein), Naše zprávy 6. 5. 1939; de. (J. Strnadel), Večerník Nár. práce 21. 7. 1939; AMP. (A. M. Píša), Nár. práce 20. 8. 1939; B. Slavík, LidN 2. 10. 1939; sš, LitN 1939, s. 222; J. Kohout (H. Bonn), KM 1939, s. 227 ●; Ns. (J. Nečas): L. U., Čes. dělník 1940, s. 12; (jšr.) (J. Šnobl): Sedmdesát let L. U., LD 25. 6. 1976.

sb

Fr. A. Urbánek

Působnost 1871–1949

Pražské nakladatelství operních a operetních libret a divadelních her, původní literatury pro děti a mládež, pedagogických příruček, učebních pomůcek a hudebnin. Od konce 19. století převážně hudební nakladatelství; knihkupectví, půjčovna knih a hudebnin. Jeho zakladatel F. A. Urbánek působil též jako bibliograf, usilující o systematickou registraci české knižní i časopisecké produkce; její soupisy soustřeďoval v 70. a 80. letech 19. století v samostatně vydávaných věstnících.

Nakladatelství založil František Augustin U. (* 23. 11. 1842 Moravské Budějovice, † 4. 12.

1919 Praha). Byl z 12 dětí rolníka ve Vísece, osadě Moravských Budějovic. Po obecné škole v rodišti vystudoval nižší gymnázium ve Znojmě za působení V. Royta. Na vyšší přešel do Brna, ale v kvintě studií zanechal a koncem 1861 vstoupil jako praktikant do tehdy nejvýznamnější české knihkupecké a nakladatelské firmy I. L. Kober v Praze. Po smrti jejího zakladatele 1866 se stal obchodvedoucím a až do zletilosti dědice K. B. Kobra 1870 firmu fakticky řídil. Od studentských let příležitostně přispíval kulturními informacemi, poznámkami, později i polemikami do českého, moravského i slovenského tisku (Čas, Hvězda, Moravská orlice, Moravské noviny, Olomoucké noviny, Peštbudínské vedomosti, Pokrok aj.). V Praze se horlivě účastnil spolkového života, působil v pražském Sokole, 1870 organizoval s F. Kyzou ním pokus o první sjezd českých spisovatelů na Moravě. Jako propagátor slovanské vzájemnosti připravil a vydal 1866 3., opravené vydání příručky F. J. Jezbery na základě cyrilice prosazující jednotné slovanské písmo i pravopis a t. r. přeložil i brožuru N. Popova Otázka o písmu všeslovanském s obdobným zaměřením. Pod pseudonymy i pod vl. jménem uspořádal v nakladatelství I. L. Kober a B. Stýblo zpěvníky a sborníky deklamací Sokol (1863, 6. vyd. 1872), Besední věnec (s A. V. Valentou, 1863), Besední deklamátorka (s K. B. Kobrem, 1869), Zpívejme... (1869) a později již pro své nakladatelství uspořádal Moravana Aleše Balcárka zůstalé básně (1874) a Nový tajemník lásky čili Spolehlivý a pilný rádce pro milující na cestách lásky (1874). Pro nakladatelství I. L. Kober přeložil z němčiny historické prózy A. Peterse Záviš z Rosenberka, příjmím z Falkenstajna 1–3 (1867), Vítkovici 1–3 (1867–68), L. Otto-Petersové Poslední Přemyslovec (1868) a C. G. Herlossohna (podp. K. Herloš) Páni z Růže (1869) a zasloužil se též o doredigování koncepčně náročných prací, jako byl dějepisný atlas nebo česko-německý slovník J. Sokola; redigoval tam též kalendář Posel z Prahy (na rok 1868–71, roč. 7–10), do něhož rovněž přispíval. Od 1869 byl spolupracovníkem Riegrova Slovníku naučného, samostatně vydal Heslo Josefa Wenzig, spis. český, pedagog a básník (1872). Používal pseudonymy a šifry Aug. Městský, Aug. Městský z Budějovic, Fr. A. Městský, Městský, Mojmír Městský, Milín Libínský, F. A. M., F. A. M. z B., Fr. A. U., F. A. U. z B., Fr. A. U-ek, M. z B. V., Red., Uk. – V blízkých obo-

rech se rovněž uplatnili jeho bratři: typograf a spisovatel Josef U. (lit. jm. Kalenský), knihkupec a organizátor hudebního života Velebín U., knihař Ferdinand U. a synovci: sborníkář a skladatel J. Herle a pedagog, spisovatel a redaktor Josef František U. – V listopadu 1871 ještě jako obchodvedoucí firmy I. L. Kober (odešel z ní asi koncem 1872) založil U. nejprve půjčovnu knih, kterou v dubnu 1872 rozšířil o „knihkupectví nakladatelské a sortimentní“ (protokolováno 1873), zaměřené zprvu zejména na divadelní hry, literaturu pro děti a pedagogické příručky. T. r. se oženil s R. Petzoldovou († 1928), zapojil ji do své bibliografické práce. V českých městech (1874 v Kolíně, pak na Král. Vinohradech, v Soběslavi, Příbrami, Rokycanech, Benešově a v Hořicích) zakládal knihkupecké filiálky, které se později postupně osamostatňovaly a posilovaly odbytovou základnu českých nakladatelství. Nadále intenzivně podporoval slovanské snahy (od 1873 byl jednatelem Matice lužickosrbské pro Čechy, od 1883 funkcionářem podpůrného studentského spolku Radhošť v Praze), angažoval se i v profesních aktivitách (již 1871 byl jedním z iniciátorů neúspěšného pokusu o profesní spolek a od 1879 byl krátce prvním jednatelem Spolku čes. knihkupců a nakladatelů). O odborných otázkách přednášel v Umělecké besedě, později působil ve vedení odborné pokračovací knihkupecké školy. Nakladatelství řídil autoritativně, zasahoval stylisticky i věcně do vydávaných rukopisů, v tisku čelil obviněním z krácení práv autorů, vedl spory s obchodními partnery (vydal např. polemickou brožuru proti chicagskému knihkupci A. Geringerovi ve věci českých knih pro tamější knihovnu, 1882). Po smrti pražského nakladatele Th. Mourka (1847–1879) převzal část jeho skladu. Další směřování nakladatelství výrazně ovlivnil jeho bratr Velebín U. (1853–1892, psal se též Augustin Velebín), který po nedokončených gymnaziálních studiích působil mj. v knihkupectví v Německém (Havlíčkově) Brodě, v pražském uměleckém závodě N. Lehmana a od 1873 v bratrově podniku. Jako aktivní člen Hudební matice Umělecké besedy a pořadatel jejích koncertů navázal kontakty se soudobými českými skladateli i výkonnými umělci, které soustředil k přátelským besedám v místnostech knihkupectví. Pro bratrovo nakladatelství postupně získal díla významných českých skladatelů (hudební nakladatelství zahájily 1879

skladby Z. Fibicha a B. Smetany), kteří dosud vydávali v cizině. V U. vybudoval a řídil hudební oddělení závodu, připojiv k nakladatelství 1887 i hudební sortiment. 1891 od bratra odešel a založil vlastní hudební nakladatelství a pořadatelství koncertů. Po několika měsících samostatnosti však zemřel a několik hudebnin jeho nákladu převzalo nakladatelství Fr. A. U., v jehož produkci v té době již zcela převážily hudebniny a odborné hudební publikace; 1901 firmu oslabil odchod agilního a organizačně zdatného nejstaršího zakladatele syna Mojžíra U. (1873–1919), založivšího vlastní hudební závod. V 1. desetiletí 20. století nakladatelství bez výrazného úspěchu nakrátko obnovilo některé beletristické knižnice (zejména pro mládež). 1912 byla firma změněna na veřejnou obchodní společnost *Fr. A. Urbánek a synové*, již spolu s F. A. U. vytvořili František Augustin U. ml. (1877–1920) a Vladimír U. (1878–1948, psal se též Vladimír Emanuel U.). Ten se po otcově a bratrově smrti stal 1922 jediným majitelem závodu již výlučně hudebního, jehož význam s rostoucí konkurencí moderních hudebních nakladatelství stále klesal. Ve 30. letech byl ředitelem firmy hudební publicista L. Boháček (1880–1965), za německé okupace a po válce až do likvidace firmy 1949 zakladatelův vnuk, hudební skladatel J. Hanuš (1915–2004). V knihkupectví firmy působili mj. literáti F. Bačkovský, O. Kučera, J. Šváb Malostranský, nakladatelé a knihkupci V. Landfras ml., E. Weinfurter a L. K. Žižka. – Půjčovnu knih zřídil F. A. U. ve svém bytě na Starém Městě čp. 1019, Stará poštovská ul. (dnes Karoliny Světlé 5), knihkupectví a nakladatelství sídlilo od 1872 na Novém Městě, Vodičkova 11, od 1874 v čp. 681, Vodičkova 20 (dnes 18), od 1876 na Starém Městě čp. 960, Ferdinandova (dnes Nár. třída 25), od 1890 na Novém Městě čp. 1369, Ferdinandova 4, od 1937 v čp. 2058 (dnes Masarykovo nábřeží 38).

V počátcích nakladatelství 1872 převzal U. několik knižnic distribuovaných původně převážně nakladatelstvím Th. Mourka. Kmenová *Bibliotéka operních a operetních textů* (řada 1, 1872–1901, 98 sv., zal. J. Štolba, Urbánkovým nákladem od 1872, sv. 4; red. J. Štolba, od 1873, sv. 11 E. Züngel, od 1874, sv. 29 J. J. Stankovský, od 1879, sv. 77 red. neuveden; řada 2, 1881–1945, 118 sv., od 1884, sv. 20 *Urbánkova bibliotéka operních a operetních textů*, red. F. A. U., od 1884, sv. 20 red. neuveden) zachytila podstat-

nou část hudebního repertoáru českých divadel (včetně oratorií na slova J. Vrchlického) a postupně vyrostla v největší domácí sbírku libret v prvních i dalších vydáních. Autory původních libret byli mj. V. Beneš Šumavský, J. Böhm, L. V. Čelanský, B. Guldener (i pseud. B. J. Lobeský), E. Krásnohorská, E. Ruffer, K. Sabina, K. Šípek, E. Špindler, J. Wenzig, E. Züngel, ve 2. řadě též J. Borecký, M. Červínková-Riegrová, J. B. Foerster, J. Havlík, O. Hostinský, K. Kádner, A. Koukl, J. Kvapil, S. Lom, L. Novák, A. Schulzová, J. Štolba, J. O. Veselý, J. Vrchlický, A. Wenig. Na překladech libret světového repertoáru se dále podíleli mj. J. Böhm, A. Čech, F. Čenský, L. Dolenský (i šifra L. D.), J. Hrubý, Z. Knittl (pseud. Polenský), J. Kolář, F. Martinec, A. E. Mužík, J. Novák, V. J. Novotný, B. Peška, O. Smrčka, J. J. Stankovský (i šifra J. J. St.), J. Vymětal, E. Züngel (i šifra E. Z.). Zařazeny byly i starší a obrozenecké překlady J. K. Chmelenského, S. K. Macháčka, J. Pečírky, J. N. Štěpánka a anonymně E. Maýrové. Program knižnice *Divadelní svět* (1872–76, 7 sv., Urbánkovým nákladem od 1872, sv. 2; red. J. Štolba) hodlal uvádět kromě původní tvorby (reprezentovali ji jen redaktor a F. Zákrejs) zejména dramatikou slovanskou; naplnil ji však jen překladem z polštiny (A. Fredro), vedle ní zahrnul i dramatikou francouzskou (T. de Banville), italskou (L. Muratori) a maďarskou (J. Rákosi). Rovněž *Nový divadelní repertoár* (1874–76, 1907–08, 16 sv., red. P. Švanda ze Semčic, od 1907, sv. 15 red. neuveden) přinesl zejména německé a francouzské komedie, německé adaptace světového repertoáru a dramtizace populárních románů (překládali zejména E. Pešková, A. Pultr, J. J. Stankovský) a původní hry J. J. Stankovského, později J. Kouteckého a V. Martínka (pseud. V. Staněk). Závažnější ediční program, inspirovaný kontakty s mladšími spisovateli a naznačený knižnicí původní poezie *Bibliotéka novějších spisů básnických* (1874–75, 2 sv.) s prvotinami S. Čecha (Básně) a B. Čermáka (Básně), knižnicí překladů slovanských děl do němčiny *Bibliothek slawischer Poesien in deutscher Übertragung* (1875–76, 2 sv., red. J. Wenzig) i několika odbornými díly mimo knižnice (mj. Kritika J. Durdíka), U. záhy opustil a podporu komerčně neatraktivní původní beletrie (B. Mühlsteinová: Pohrobky, L. Quis: Z ruchu aj.) omezoval na komisi prodej, neriskuje financování nákladu. Přestože se zprvu nakladatelsky ujal několika nákladnějších pro-

jektů (vydal 2. díl knihy F. Čupra Učení staroindické..., převzal a dokončil vydání 1. dílu Zevrubných dějin českého písemnictví doby nové F. Bačkovského), iniciativu postupně přebírala nakladatelství Grégr a Dattel, J. Otto a F. Šimáček. U jednostranný důraz na výchovnou, vzdělávací a národně buditelskou funkci literatury zúžil postupně okruh spolupracovníků nakladatelství na učitele a středoškolské profesory a tematický záběr na mravoučnou literaturu pro děti a mládež a pedagogické příručky. První knižnici *Divadelní ochotníček pro mládež* (1872–92, 1907–12, 27 sv., Urbánkovým nákladem od 1872, sv. 10, předtím red. a vyd. A. K. Víták; od 1907, sv. 22 *Urbánkův divadelní ochotníček pro mládež*; red.: od 1872, sv. 11 F. Rošický, od 1875, sv. 18 F. A. Zeman, od 1892, sv. 20 redaktor neuveden; autoři mj. J. E. Brachtl, J. Burian, F. Hamza, F. Hausner, J. Košťálek, J. V. Kryšpín, F. Pravda, J. B. Rebec, J. Renner, J. Sokol, K. V. Tuček a K. Zákoucký) záhy doplnila „sírka spisů poučných a zábavných pro naši milou mládež“ *Nová knihovna mládeže* (1873–1928, řada 1, 1873–80, 60 sv., od 1875, sv. 21 *Nová knihovna pro mládež*, red. J. Beran, od 1874, sv. 11 M. Weinfurt a F. A. Zeman; řada 2, 1878–1928, 138 sv., od 1909, sv. 107 *Urbánkova nová knihovna pro mládež*, red. M. Weinfurt a F. A. Zeman, od 1892, sv. 94 jen F. A. Zeman, 1905, sv. 103 L. Benýšek a F. A. Zeman, od 1908, sv. 105 F. A. U., od 1910, sv. 108 K. Černý). Reprezentační žánrově nevyhraněná knižnice nakladatelství obsáhla pohádky, bajky, didaktické povídky, deklamovánky, obrázky z dějin i popularizující práce přírodovědné, zeměpisné a zpěvníky. Beletristickými příspěvky se zejména zabývali v 1. řadě J. N. Černohouz, J. Gintlová, B. F. Hakl, M. B. Hornof, J. K. Hraše, E. Just, H. T. Kolisko, A. Kosina, E. Krásnohorská, V. Lužická, J. V. Nikolau, J. P. Příbík, F. A. Sedláček, J. Sokol, J. Soukal, F. Tesař, K. Tippmann, L. Unger a F. A. Zeman, z pozůstalosti M. J. Sychra; ve 2. řadě též M. Batíková, L. Benýšek, J. Beran, B. Bouška, K. Čermák, K. Černý, A. Durdík, I. Geisslová, J. Hloušek, K. O. Hubálek, Č. Kalandra, M. Kamenář, O. Kučera, E. Militký, V. Petru, K. J. Pleskač, I. Prokeš, K. V. Rais, V. Řezníček, K. Světlá, F. S. Štěpánek, J. Tykač, M. Václavek, J. Vřesnický, K. Waldhauser. Součástí knižnice byly i almanachy Kytice (1878–1905, 9 sv.), poslední svazky přinesly převážně divadelní hry (M. Batíková, B. Bouška, J. Hais Týnecký,

A. Šíma). Slovenskou lidovou tvorbu v originále zprostředkoval L. V. Rizner (pseud. Strýčko Slavoš), překlady a adaptace z němčiny (zvláště F. Hoffmann, Ch. Schmid) později doplnily i překlady z polštiny, ruštiny a angličtiny. Na ilustracích se podíleli M. Aleš, K. Krejčík a G. J. Schulz. Obdobně žánrově nevyhraněná *Urbánkova ústřední knihovna pro českou mládež* (1888–95, 1908–12, 93 sv., od 1908, sv. 89 red. F. Hrnčír, pak red. neuveden) zahrnovala drobnější prózy, pohádky, bajky, cestopisné a národopisné črty, verše, životopisy, ale i hádanky, hry, písně. Beletrii přispěli zejména F. J. Andrlík, M. Batíková, L. Benýšek, B. Bouška, K. Čermák, I. Geisslová, L. Grossmannová Brodská, J. Hloušek, F. Hrnčír, K. O. Hubálek, R. Jesenská, Č. Kalandra, B. Klimšová, F. V. Kodym, J. Kozel, V. Kredba, F. V. Krch, O. Kučera, V. Lužická, S. Podlipská, K. V. Rais, S. Řehák Kamenický, V. Řezníček, F. R. Skočdopole, J. Sokol, K. Světlá, A. Svoboda, A. Šíma, K. V. Tuček, J. Tykač, J. J. Váňa, J. Vávra, J. Vřesnický (podp. Nálečka), A. J. Zavadil, z cizích mj. L. N. Tolstoj a F. Zahajkiewicz. Jediná beletristická knižnice pro dospělé *Knihovna pro lid* (1879–90, 1910, 17 sv., od 1882, sv. 3 *Urbánkova knihovna pro lid*, red. neuveden, od 1884, sv. 6 red. F. A. U.) soustředila převážně původní mravoučné prózy s nezastřeně výchovnou tendencí, jimiž přispěli převážně kmenoví autoři děl pro mládež (F. J. Andrlík, J. Beran, K. Černý, A. Dostál, V. Kredba, V. Lužická, J. Mudra, V. Špaček, K. V. Tuček). Nejvážnějším beletristickým pokusem nakladatelství tak zůstala příloha sbírky klavírních skladeb českých skladatelů Hudební album (red. Z. Fibich) *U klavíru* (1892, jen 3 čísla, red. J. Kvapil), do níž kromě redaktora (též fejetony pod pseud. Olaf) verši a drobnými prózami přispěli O. Auředníček, J. Borecký, K. Červinka, V. Hladík, B. Kaminický, A. Klášterský, R. J. Kronbauer, L. Lošťák, K. Mašek (i pseud. Fa Presto), A. Sova, J. Spáčil (Žeranovský) a J. Vrchlický. Na překladech se podíleli V. Černý (z angličtiny), P. Projsa (z francouzštiny) a F. Kvapil (z polštiny). Naučné knižnice zahájila sbírka populárních výkladů z různých oborů *Ženský svět* (1872–79, 6 sv., Urbánkovým nákladem od 1873, sv. 2, red. V. Lužická, sv. 5 red. neuveden, sv. 6 red. F. A. U.). Významnější *Bibliotéka místních dějepisců pro školu a dům* (1873–84, 11 sv., red. A. N. Vlasák, poslední, 12. svazek vyšel nákladem redaktora) přinesla popisy okresů v Čechách. Kme-

nová naučná sbírka pro pedagogy *Bibliotéka pedagogická* (1874–1910, 227 sv., od 1881, sv. 78 *Urbánkova bibliotéka pedagogická*), zahájená Didaktikou analytickou J. A. Komenského, se zaměřila na historii pedagogiky, životopisy a na metodiky jednotlivých vyučovacích předmětů pro různé věkové stupně. K literární výuce do ní přispěli F. Bačkovský, M. Blažek a V. Martínek (pseud. P. Modest a V. Staněk). V obdobně profilované knižnici *Obecná knihovna učitelská* (1894–1914, 27 sv., od 1909, sv. 20 *Urbánkova obecná knihovna učitelská*) byl literatuře věnován jediný titul. Naopak populárně-naučné spisky (zejména životopis P. J. Šafaříka z pera J. V. Nováka) převážila beletrie (J. K. Hraše, V. Lužická, E. Militký) v edici *Osvěta mládeže* (1885–90, 7 sv., red. J. V. Novák), zaměřená na studující mládež. S proměnou profilu nakladatelství postupně nabyly vrchu odborné knižnice muzikologické. *Rozpravy hudební* (1884–1943, 31 sv., red. E. Chvála, od 1892, sv. 12 red. neuveden, od 1913, sv. 21 red. R. Zamrzla, sv. 31 red. neuveden) soustředily hudebněhistorické studie, monografie hudebníků i rozborů hudebních děl od J. B. Foerstra, O. Hostinského, J. Huttera, E. Krásnohorské, A. Piskáčka, J. Plavce, K. Stekera, R. Zamrzly aj., *Knihovna Smetany* (1908–36, 22 sv., red. V. Urbánek) přinesla drobné populární příručky k hudební problematice (teorie, právo, dějiny, nástroje). – Mimo knižnice vydal U. výpravná národopisná, zeměpisná a dějepisná díla F. von Hellwalda v adaptacích J. Malého a J. V. Práška a překladech J. Herbena, J. Hudce, F. S. Procházky, J. Vlčka, dále též jazykové učebnice, příručky z různých oborů (pedagogika, zeměpis, přírodopis, kreslení, hudba), kalendáře a série fotografií ve sbírce *Fotografické album*. Hudebniny v četných sbírkách zde vydali mj. skladatelé K. Bendl, A. Dvořák, Z. Fibich, J. B. Foerster, E. Chvála, J. Kàan, K. Kovařovic, J. Malát, E. Nápravník, J. Nešvera, V. Novák, J. R. Rozkošný, B. Smetana, J. Suk, později mj. R. Friml, L. Janáček, J. Kříčka. – Proměny profilu nakladatelství dokládají i vydávané časopisy a kalendáře. Bibliografickými časopisy *Věstník kritický a bibliografický*, *Věstník bibliografický* a *Urbánkův věstník bibliografický* navázal U. na svou redakční práci v nakladatelství I. L. Kober. Své předchozí zkušenosti zúročil rovněž při redakci lidového kalendáře *Čechoslovan* (1873–75, roč. 1–3). Souběžně vydávaný ženský kalendář *Tetín* na roky 1873–75

redigovala nejprve V. Lužická (1872, 1873, roč. 1, 2), později E. Krásnohorská (1875, roč. 3). K formování českého spolkového života přispěl založením měsíčníku „pro záležitosti žen a dívek československých“ *Ženské listy* (1873–74, roč. 1–2), který za hlavního spolupracovníků V. Lužické sám redigoval. Od 1874 (roč. 2, č. 5) převzal jejich redakci výbor Ženského výrobního spolku českého, který se též od 1875 (roč. 3) stal nakladatelem časopisu. Hnutí moravských spisovatelů podpořil U. nákladem *Almanachu moravské omladiny Zora* (1876). Ještě koncem 70. let se nakrátko ujal *Kalendáře českého studentstva* (na rok 1879/80 a 1880/81, roč. 10–11, red. Akademický čtenářský spolek) a časopisu *Akademické listy* (1880, roč. 3, jen do č. 6), jehož vydávání však pro nedostatek předplatitelů zanechal (převzal jej J. Otto). Rovněž beletristický měsíčník s výraznou slovanskou orientací *Ruch* (1879–80, roč. 1–2, red. F. L. Hovorka, pak F. Chalupa) vydával jen do č. 15. Výraznější, i když rovněž převážně nesoustavná byla U. nakladatelská účast na pedagogických časopisech. 1876–77 vydával týdeník *Komenský* (roč. 4, 5, označené Nového běhu roč. 1, 2, red. K. Koblížek v Olomouci), 1878–91 týdeník *Posel z Budče* (roč. 9–22, red. J. Král, od 1883, 2. pololetí roč. 14 V. Kredba, od 1888, roč. 19 V. Kredba a L. Strahl, od 1890, roč. 21 L. Strahl), 1879–87 měsíčník *Paedagogium* (roč. 1–9, red. G. A. Lindner, od 1882, roč. 4 J. Lepař a V. Kredba, od 1884, roč. 6 J. Lepař a J. L. Mašek, od 1886, roč. 8 J. V. Novák) a 1889 *Pěstoun* (roč. 12, nové řady 1, majitel a hlavní spolupracovník A. K. Víták) s beletristickou příl. *Maticе dítek*. Již v roce vydání prvních hudebnin 1879 obnovil U. hudební časopis *Dalibor* a vydával jej až do 1899 (roč. 1–21, red. V. J. Novotný, K. Teige, V. V. Zelený aj.). Od 1887 (roč. 9, č. 30) převzal jeho redakci sám a výrazněji v něm uplatnil své obchodní zájmy. Od 1889 (roč. 21) jej redigoval syn Mojmir, který se od dalšího ročníku stal i jeho nakladatelem. *Pedagogická* a hudební periodika v různých letech doplnily oborové kalendáře. – Od příchodu do Prahy věnoval U. soustředěné úsilí bibliografii, pokoušeje se v různých časopisech i v samostatných publikacích o soustavnou registraci české národní a jinojazyčné bohemikální produkce. S J. A. Dundrem spolupracoval na *Knihopisném slovníku česko-slovenském* F. Douchy (1865) a shromažďoval záznamy pro dodatky, které však nikdy nevydal. Měsíční bibliografic-

ké přehledy české produkce otiskoval v časopisech Kritická příloha k Nár. listům (1863–64, zprvu an.) a Literární příloha k Nár. listům (1865, jen do č. 2), dále Beseda (1864–65), Národ (1865, do srpna 1865), Lumír (1866, jen březen, duben) a Čes. obzor literární (1867–68, zprvu an.). Pokusil se i o bibliografii periodik v časopisu Pěstoun (1864) a v Nár. listech (1871). Bibliografií české produkce přispíval též do německých časopisů Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekwissenschaft (Drážďany 1864–68, 1870–73), Literarisches Zentralblatt für Deutschland (Lipsko 1865–66) a Slawisches Zentralblatt (Budyšín 1865–67 a an. 1868). Po své ostré kritice slovanské části roční přílohy vídeňského časopisu Spolku rakouských knihkupců Österreichische Buchhändler-Correspondenz v Kritické příloze k Nár. listům (1863/64, s. 271) sám od 1865 českou a slovenskou produkci zpracovával. V některých letech redigoval z cizích podkladů i další slovanské oddíly. Po přestávce 1869–70 obstarával U. do Österreichische Buchhändler-Correspondenz záznamy české a slovenské knižní produkce až do 1918. – Od 1869 soustředil U. své bibliografické úsilí, které pojímal nejen jako registraci, ale i komentování a hodnocení soudobé produkce s důrazem na její výchovnou a vzdělávací funkci, do několikrát obnovovaného a modifikovaného bibliografického měsíčníku, který vydával a redigoval nejprve u I. L. Kobra, později ve vlastním nakladatelství. Prvním byl *Věstník bibliografický* (roč. 5, č. 1–4 s titulem *Věstník kritický a bibliografický*, podtitul roč. 1–4 Časopis pro literaturu, hudbu a umění). Vycházel 1869–73 (1869, roč. 1 6 čísel od července do prosince; 1870–72, roč. 2–4 12 čísel vždy od ledna do prosince; 1873, roč. 5 7 čísel od ledna do července). Vydavatelem a odpovědným redaktorem byli F. A. U. (roč. 1–4), odp. red. O. Hostinský (roč. 5, č. 1–4, přičemž část bibliografickou pořádal F. A. U.), vyd. a odp. red. F. A. U. (roč. 5, č. 5–7). Majitelem a nakladatelem byl I. L. Kober (roč. 1–4), pak nakladatelem Jos. R. Vilímek a F. A. U. (roč. 5, č. 1–4), F. A. U. (roč. 5, č. 5–7). Jako doplněk 1. roč. vydal U. bibliografickou ročenku *Obraz činnosti v literatuře národu českého a slovenského v roce 1869* (1870, roč. 1), která měla konkurovat bohemikální a slovackální části rakouské registrující bibliografie. Jádrem časopisu (zprvu komerčně poměrně úspěšného) byla registrující bibliografie, po-

stupně doplňovaná převážně informačními přehledovými články a zprávami z kulturního a společenského života, později i recenzemi knih, v četných rubrikách, jejichž neustálenost provázená změnami názvů znesnadňovala čtenářskou orientaci. Po krátkém neúspěšném pokusu (za řízení O. Hostinským) o proměnu v kritickou revui (roč. 5, č. 1–4 s názvem *Věstník kritický a bibliografický*) se časopis vrátil k původnímu titulu s výrazně restringovaným obsahem. Bibliografická rubrika zaznamenávala aktuální českou a slovenskou knižní produkci (od 2. roč. č. 3 do 3. roč. č. 5 s hodnotícími znaménky), dále zahraniční bohemika a v dalších postupně modifikovaných oddílech i připravované tituly, umělecké předměty a reprodukce a hudebniny. Článeková bibliografie zaznamenávala stati kritické (v oddílu Kritika i dále se obměňujících jeho titulech) a životopisné (*Životopisy*). V 5. roč. se prosadilo jednoduché členění podle jednotlivých typů písemných projevů. Registrující bibliografii od 2. roč. doplňovaly personální bio-bibliografické přehledy autorské, překladatelské i redakční činnosti českých beletristů i odborných autorů. Jádrem 2. a 3. roč. byl nepodepsaný článek *Literární dryáčnictví*, který útočil na brakovou produkci S. Bensingera, V. Paseky, J. Schalka, A. G. Steinhausera a dalších nakladatelů (předpokládán U. autorství bylo popřeno v roč. 2, č. 6). Přehledové stati publikovali mj. ve 3. roč. J. Snětivý (o srbsko-chorvatské literární činnosti roku 1870), K. V. Seydler (o pseudonymech v české a slovenské literatuře), šifra L. (o literární činnosti českomoravských katolických dědictví), ve 4. roč. F. Bayer (o soudobém literárním ruchu na Moravě) aj. Rubrika *Fejeton* přinášela literární, nakladatelské a knihkupecké informace z domova i z ciziny. Mimo rubriky byly otištěny mj. dokumenty k přípravě 3. roč. almanachu *Ruch* (roč. 2). Recenze se zaměřily převážně na učebnice, školní pomůcky aj. O literatuře psali B. Čermák, J. Kouba (pseud. J. K. Javor a šifra J. K. J.) a šifry N., S., Š., VI., VI. Lz., V. T., Z. a Jü. Nakladatelské seznamy recenzoval F. A. U. (i šifra Uk.), který též pod šifrou Red. glosoval a komentoval příspěvky jiných autorů a nakladatelské zprávy. Rovněž v kritické rubrice *Věstníku* kritického a bibliografického (roč. 5) převážily recenze literatury naukové, které psali J. Durdík (i šifra D), J. Gebauer, J. Goll, F. Novotný. Beletrii recenzoval anonymně O. Hostinský.

Obnovený měsíčník *Věstník bibliografický* (podtitul: Časopis pro rozhled v literatuře, hudbě i umění) vycházel 1875–77 s novým číslováním ročníků (1875–76, roč. 1–2 vždy 12 čísel od ledna do prosince; 1877, roč. 3 zjištěna 3 čísla od ledna do března, zřejmě však vycházel nejméně do června) samostatně i jako příloha pedagogických časopisů *Posel z Budče* (nakladatelství J. S. Skrejšovský, roč. 1 jen do č. 6), pak *Komenský* (roč. 2–3). Redigovali jej F. A. Zeman (roč. 1, bibliografii pořádal F. A. U.), F. A. U. (roč. 2–3), který byl též majitelem, vydavatelem a nakladatelem (roč. 1–3). Avizovaný program odborného pedagogického časopisu a kulturního a bibliografického věstníku naplnil jen 1. roč. Rubrika *Úvahy* přinášela recenze vlastivědné a pedagogické literatury, učebnic, učebních pomůcek a literatury pro děti, rubrika *Fejeton* kulturní zprávy, zejména personálie, rubrika *Bibliografie za měsíc...* registrující soupis (včetně jinojazyčných bohemičků). Obsah roč. 2 a 3 byl redukován na měsíční českou a slovenskou bibliografii, přičemž v roč. 3 slovenskou redigoval L. V. Rizner. Po dvouleté přestávce následoval *Urbánkův věstník bibliografický* (podtitul: Měsíčník pro rozhled v literatuře, hudbě a umění), který vycházel 1880–83 (roč. 1–4 vždy 12 čísel od ledna do prosince). Redaktorem a majitelem byl F. A. U., který se též hlásil k autorství všech nepodepsaných statí. Jádrem časopisu byla opět pravidelná bibliografická rubrika s proměnným členěním podle charakteru materiálu, dále obsahovala i údaje o časopisech, cizojazyčných bohemičcích, hudebninách a uměleckých dílech i zvláště o spisech tzv. ukrutných či krvavých aj., doplněná tematickými bibliografiemi článkovými. Od 2. roč. přibýly rozsáhlejší tematické bibliografie, zejména *Přehled překladů do češtiny* (v roč. 2 a 3 z literatury anglické, sest. B. Ipser, doplnili J. V. Sládek, F. Doucha aj., v roč. 3 z literatury ruské sest. K. Špecingrová, doplnili E. Jelínek, J. Soukal aj., v roč. 4 z literatury francouzské, sest. S. Prachenský a L. Frič pod pseud. L. F. Budínský). *Přehled původních časopiseckých prací spisovatelů českých a slovenských* v roč. 4 sestavil anonymně F. A. U. Samostatnými, převážně faktografickými články s literární tematikou přispěli F. Bačkovský (ve 2. roč. o oprávněnosti pseudonymů s následnou diskusí, ve 3. a 4. roč. o neshodných údajích v českém písemnictví s doplňky A. Klikara, A. Mattušky, K. V. Seydlera), V. Bardoun,

F. Chalupa, J. Koněrza a E. Ludvík. V rubrice *Kritika* (jen roč. 1 a 2) psali o literatuře F. Bílý (šifra F. Bý.), J. Herben, J. Hudec (šifra J. Hc.), J. Penížek, K. Tippmann (šifra K. T.), J. Vlček a šifry abc., J. Bn., K. T., o literatuře pro děti a mládež A. Klikar (šifra A. K.), J. Soukal, F. A. Zeman (šifra Fr. A. Z-n) a šifra -a-, o pedagogice J. Klika (i šifra J. K.) a šifry J. K-ý, Václav M-a, o estetice F. Pivoda, o hudbě V. V. Zelený (i šifry V. V. Z., Z.), o výtvarném umění M. Tyrš, o bibliografii F. A. U. Informace o současném kulturním životě doma i v cizině přinášela nejen tradiční rubrika *Fejeton*, ale i další příležitostné rubriky zpráv a soupisů. Kampani proti „kramářské“ a „krvavé“ literatuře, do níž U. zahrnoval i klasickou erotickou tvorbu (např. G. Boccaccio) a soudobý naturalismus (É. Zola), byla věnována jak samostatná rubrika *O ukrutné literatuře*, tak příspěvky v dalších rubrikách. Po zániku časopisu se U. pokusil o soustavnou bibliografickou registraci české produkce ještě v časopisech *Athenaeum* (leden/únor 1885 – duben 1886 a znovu listopad 1887 – leden 1888), *Rozhledy literární* (1886/87, jen v č. 10) a *Literární listy* (1889/90, leden–květen 1889). *Záznamy o produkci členů Spolku čes. knihkupců a nakladatelů uveřejňoval* v profesním časopise *Knihkupecký oznamovatel* (1908–13). U. bibliografickou činnost doplňuje soupis divadelních her (v knize J. Mikuláše *Boleslavského Příruční kniha pro divadelní ochotníky...*, 1867) a oborové bibliografie: chemická (*Časopis chemiků českých*, 1869) a hospodářská (sb. *Letopisy rolníka nového věku*, 1868). Již jako samostatný nakladatel se v rámci své specializace pokusil o bibliografii literatury pro mládež a pedagogické (*Literární příloha k Učitelským listům* 1874, č. 1, 2) a sestavil *Seznam vhodných knih a časopisů pro žáky a učebních pomůcek a časopisů pro učitele a pro školy* (1875, s T. V. Novákem a F. Houdkem) a seznamy knih schválených pro školní knihovny.

KNÍŽNICE. *Beletrie a práce o hudbě*: *Divadelní svět* (1872–76); *Divadelní ochotníček pro mládež* (1872–92), pokr. *Urbánkův divadelní ochotníček pro mládež* (1907–12); *Bibliotéka operních a operetních textů* (1872–84), pokr. *Urbánkova bibliotéka operních a operetních textů* (1884–1945); *Nová knihovna mládeže* (1873–75), pokr. *Nová knihovna pro mládež* (1875–1908), pokr. *Urbánkova nová knihovna pro mládež* (1908–28); *Bibliotéka novějších spisů básnických* (1874–75); *Cestopisná bibliotéka* (1874–78);

Nový divadelní repertoár (1874–76, 1907–08); Bibliothek slawischer Poesien in deutscher Übertragung (1875–76); Knihovna pro lid (1879–81), pokr. Urbánkova knihovna pro lid (1882–1910); Rozpravy hudební (1884–1943); Osvěta mládeže (1885–90); Urbánkova ústřední knihovna pro českou mládež (1888–1912); Knihovna Smetany (1908–36). – *Ostatní*: Ženský svět (1873–79); Bibliotéka místních dějepisů pro školu a dům (1873–84); Bibliotéka pedagogická (1874–80), pokr. Urbánkova bibliotéka pedagogická (1881–1910); Knihovna kazatelská (1875–90); Knihovna průmyslnická (1876–79); Archiv přednášek a řečí učitelských (1882–96); Obecná knihovna učitelská (1894–1908), pokr. Urbánkova obecná knihovna učitelská (1909–14). – *Sbírký hudebnin*: Album hudby světové; Album mladých houslistů; Album Posla z Budče; Album starších českých mistrů; České album taneční; Český citerista; Český salonní humor; Dalibor; Hudební album (s beletr. příl. U klavíru, 1892); Lumír; Lyrá; Mladý český pianista; Při kytaře; Sborník skladeb českoslovanských; Šibřinky; Urbánkova sbírka populárních skladeb; Vesna; Vlasta; Zora; Zvon. ■ **Z DALŠÍ PRODUKCE**. *Původní práce*: Moravana Aleše Balcárka zůstale básně (1874); F. Bartoše: Stručný přehled dějin literatury české doby staré a střední (1874, pseud. J. Vesnický); J. Durdík: Kritika (1874); F. Palacký: Nejnovější politické úvahy (1874); Písňe moskevských cigánů (1874); R. Pokorný: Z jarních luhů (1874); F. Čenský: Z dob našeho probuzení (1875); J. Blahoslav: Vady kazatelů (1876); F. Čupr: Učení staroindické, jeho význam u vznikání a vyvinování názorů, zvláště křesťanských a vůbec náboženských 2 (d. 1, 2, 1877, 1878); F. Bačkovský: Stručný přehled dějin literatury české doby nové (1879) + Pomůcky ke snadnějšímu zapamatování rozličných věcí z latinské a řecké mluvnice... (1881) + Doplnky a opravy, které ku svému stručnému přehledu dějin literatury české doby nové napsal... (1882) + Přehled dějin písemnictví českého doby nejnovější (1887) + Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové 1 (část 2, od s. 769, 1887); O. Hostinský: Stručný přehled dějin hudby (jen seš. 1, 1886) + Hudba v Čechách (1900); O. Auředníček: Malířské novely (b. d., 1892) + Pseudokontesy a jiné novely (1894); A. K. Víták: Paměti starého učitele – vlastence, perzekucí postiženého 1, 2 (1902, 1904); E. Lešehrad: Kantilény snů a vůní jara (1905). – *Překlady*: V. Hálek: Abendlieder (1874); B. Björnson: Selské novely (1875); J. Vrchlický: Der Sturm (1895); A. Schulzová: Hedy (1896). ■ **PERIODIKA**: Věstník kritický a bibliografický (s J. R. Vilímkem), pokr. Věstník bibliografický (1873); Ženské listy (1873–74); Věstník bibliografický (1875); Komenský (1876–77, s příl. Příloha Komenského a Věstník bibliografický); Posel z Budče (1878–91, 1887 s příl. Album Posla z Budče); Ruch (1879–80); Paedagogium (1879–87); Dalibor (1879–99); Akademické listy (1880); Urbánkův věstník bibliografický (1880–83); Pěstoun (1889, s příl. Matice dítek); Český citerista (1892–93). ■

ALMANACHY, KALENDÁŘE: Tetín (1872–75); Čechoslovan (1873–75); Zora (1876); Kalendář českého studentstva na rok 1879/80, ... 1880/81; Učitelský kalendář na rok 1880/81 – ... 1883/84; Kalendář českých hudebníků (1881–82, 1884–1907), pokr. Urbánkův kalendář českých hudebníků (1908–10); Urbánkův kapesní kalendář českého učitelstva na škol. rok 1900/01 – ... 1912/13; Urbánkův rodinný kalendář hudební a divadelní pro rok 1913. ■

BIBLIOGRAFIE (jen knižní produkce): Prvý katalog kněh, hudebních a uměl. věcí, které vydal Fr. A. Urbánek... za jeden rok, totiž až do konce června 1873 (1873). ■ **LITERATURA**: V. Nejd: Třicet let českým hudebním nakladatelem (1902); sb. Vzpomínka k stoletému výročí narozenin českého nakladatele F. A. U. a na sedmdesát let trvání závodu 1872–1942 (1942; přisp. L. Boháček, J. B. Foerster, J. Kříčka, V. Novák, F. Spilka, E. Weinfurter, L. Weitová, L. K. Žižka); H. Kaslová: Hudební nakladatelství F. A. U. v Praze (diplom. práce, Fakulta sociál. věd a publicistiky UK 1972, s bibliografií hudebnin). ■ **-r-**: Ž Moravy (o soudu s F. Vymazalem pro urážku na cti), Beseda učitelská 1879, s. 622; M. Urbánek: F. A. U., Dalibor 24, 1901/02, s. 359; A. K. Víták in Paměti starého učitele – vlastence, perzekucí postiženého 2 (1904, s. 156); an. (J. M. Hovorka): Z galerie našich pracovníků, 12. zpráva odborné pokrač. školy Grémia knihkupců pražských za rok 1909–1910 (1910); an. (L. K. Žižka): Trojnásobný jubilet, Knihkupecký oznamovatel 1912, s. 186; an.: Nejstarší hudební závod, Čes. svět 10, 1913/14, č. 1; ● nekrology F. A. U.: an. (L. K. Žižka), Knihkupecký oznamovatel 1919, s. 273 a 282; Nský. (K. Nosovský), Kniha 1920, s. 38; Z. N. (Nejedlý), Smetana 1920, s. 30 ●; L. K. Žižka: K padesátému výročí založení závodu F. A. U. a synů, Knihkupecký oznamovatel 1922, s. 293; F. Jech in Sborník vlastivědných statí o politickém okrese moravskobudějovickém (1927, s. 264); L. K. Žižka: O vzorné ženě knihkupecké (R. Urbánkové), Českosl. knihkupec 1928, s. 9; J. B. Foerster in Poutníkovy cesty 1 (1932, s. 30); L. K. Žižka: Český knihkupec, Českosl. knihkupec 1932, s. 487 + Stoletý F. A. U., Knihkupec a nakladatel 1942, s. 268 a pokr.; O. Šourek: První vydavatel Mé vlasti, tamtéž, s. 305; R. B. Kalář: F. A. U. 1842–1942, Nář. střed 22. 11. 1942; bs (B. Slavík): Vzpomínka na F. A. U., LidN 23. 11. 1942; R. Hrdlička: Soupisné práce F. A. U., Úhor 1944, s. 69; L. K. Žižka in Mistři a mistříčkové (1947, s. 12); J. Thon: Zamyšlení nad jedním jubileem, Knihkupec a nakladatel 1947, s. 475; V. Kaňka: Česká národní registrující bibliografie v období od sedmdesátých let 19. století do začátku dvacátých let 20. století, sb. Česká bibliografie 3 (1963, s. 121); J. Kunc: „Krvavý román“ a boj bibliografa F. A. U. proti němu v letech 80. minulého století, Sborník NM v Praze, ř. C – lit. hist., 1971, s. 107; K. Kyr: Nestor českých knihkupců a nakladatelů, Prostor 22. 8. 1992, příl.; A. Zach: F. A. U. 1872–1949, Knihkupec a nakladatel 1998, č. 3.

Josef František Urbánek

* 25. 10. 1872 *Moravské Budějovice*† 4. 5. 1937 *Moravské Budějovice*

Autor knih pro mládež, učebnic a populárně-naučných spisků z geografie, vojenství a historie Rakouska pro školní účely, pedagog, vydavatel učitelských kalendářů.

Psán též J. Urbánek Budějovický (Urbánek-Budějovický). – Pocházel z rodiny půlláníka. Synovec spisovatele pro mládež J. Kalenského (vl. jm. Josef U.) a nakladatele a bibliografa Františka Augustína U. Po maturitě (1893) na brněnském českém učitelském ústavu vyučoval jako pomocný učitel na obecné chlapecké škole v Tišnově, 1894–95 na smíšené obecné škole v Rosicích u Brna. Po zkouškách způsobilosti získal definitivitu (1896) a až do 1909 znovu vyučoval na tišnovské škole, poté na brněnské obecné škole, kde se stal 1921 řídícím učitelem (na odpočinek odešel 1931). 1915–16 bojoval na italské frontě. Jeho žena Ida U. (* 1882) přispívala do Urbánkova kalendáře českého učitelstva, psala odborné práce (Praktický hudební slovník, 1906) a překládala z němčiny a francouzštiny.

Impuls k literární činnosti poskytovalo U. především jeho učitelské povolání. Přípravoval pro školy metodické příručky, učebnice, slovníky a kompilační práce populárně-naučného rázu s výchovnou tendencí. Na základě soudobých poznatků se snažil rozšiřovat vědomosti z různých oborů lidské činnosti, přitom se zřetelnou loajalitou k tehdejšímu rakouskému státnímu zřízení. V *Biografickém a bibliografickém slovníku českých spisovatelů* (1800–1910) se při pokusu o komplexní zmapování naší literatury uvedené doby nevyvaroval nepřesností a omylů i nedostatečného vřazení mladé generace do literárního dění. U. popularizační činnost doplňuje převyprávění pohádkových klasických i novějších námětů (J. Zeyer) pro mladší školní věk. Publikoval je spolu s mravně nabádavými drobnými příběhy z dětského života (*Pohádky naší drobotiny, Z luhů pohádek*), s adaptacemi lidových vyprávěnek (*Pestré příhody sv. Petra*) a v edici Pohádková knihovnička. Cizí náměty užil v knize rozmarných povídek o lásce, aniž důrazněji akcentoval jejich estetickou hodnotu (*Ve dne v noci*). Pohádky různých národů (ruské, norské, srbské, ukrajinské, rusínské a chorvat-

ské) zpracoval v teléské knižnici Pohádkový sborníček.

PSEUDONYMY, ŠIFRY: Abby Faimonová, Abby Faimová, A. Rollo, Ida Urbánková, J. F. Rollo, Jiří Pojišek, J. Pojišek, J. Rolík, J. Rolík z Deutschdörfllu, J. R. Sectarator, J. U. Budějovický, J. U. Budějovský, Rollo Amax, Rollo Minuskul J. U.; Jeu, JEU, -JEU-, -jeu-, JFU, -uje-. ■ PŘÍSPÉVKY in: Mor. noviny (Brno, mj. RR 1895 Kapitán, 1897 Vinna?, 1900 Osudy námořníkovy, vše dub.); Tribuna (1921); Urbánkův kapesní kalendář čes. učitelstva. ■ KNIZNĚ. *Beletrie, adaptace a práce o literatuře*: Velen (BB 1893); Pohádky zimní i letní 1, 2 (b. d., 1910); Pohádky naší drobotiny (b. d., 1910); Z luhů pohádek (b. d., 1911); Biografický a bibliografický slovník českých spisovatelů 1, 2 (1910, 1. Básníci a beletristé 1800–1910, 2. Spisovatelé vědečtí 1800–1910); Pestré příhody sv. Petra (1919, pseud. J. Pojišek); Ve dne v noci (1920, pseud. J. R. Sectarator); Na volné větvi (PP 1926); Naší caparti (PP 1927); – v edici Pohádková knihovnička (do 1925): Jak povstal krtek (1912); O Gojmagoji, O třech tulipánech, O králi a mužíkovi (b. d., pseud. A. Rollo); O Palečkovi (b. d., pseud. J. Rolík); O pokladě na Rukštejně (b. d., pseud. J. Pojišek); O černokněžnicích, O poustevně, O pidimraženci, O člověku a štěstí, O rybářích (b. d., pseud. Rollo Amax); Čert na letním bytě, Hrdina (b. d., šifra -JEU-); O žhavci, O diblíkovi, O divokém, Oráč a liška (b. d., pseud. A. Rollo); O třech princeznách, Jak Honza hledal služby (b. d., pseud. J. Rolík); – v edici Pohádkový sborníček (b. d., vesměs šifra -uje-): O princí Radovanovi (1928); Pohádkový Robinson (1928); Muzikanti, O hloupém vlkovi (1928); Pánbůh tatíček (1928); O králi Tondovi Dobrém (1928); O silném zrníčku (1928); Co skřítkové bábě s dědkem provedli (1928); O hrdinovi Ostojíči (1929); O lichém zrnku (1929); Kapka krve svatě (1929); Princ Ježatec (1929); Honza zlodějem (1929); Proč je osud spravedliv (1929); O Jasadovi (1929); O lišákovi Kulhavci (1929); O Bezručce (1929); Sosatec Dlouhonoska a Pecák Chundeláč (1930); Pro zlaté rouno (1930); Stará pohádka, každý den nová (1930); O bohatýru Ivanovi (1930); O Vladaně (1930); O divotvorném zámku (1930); O cikánské princezně (1930); O pekelném ševci (1930). – *Ostatní práce*: Právní přítel pro každého (1896); Učitel písma ve škole obecné i měšťanské 1, 2 (1. Latinka, 1901, 2. Písmo německé, b. d., 1903, podp. J. Urbánek-Budějovický); Praktický česko-německý dopisovatel 1–5 (b. d., 1904–06, 1. Jak se píše německy snadno a rychle listy posebné, 2. ...podání k úřadům a listiny právní, 3. ...listy soukromé a rodinné, 4. ...listy blahopřejné, milostné a nabídnutí k sňatku, 5. ...listy v záležitostech obchodních, vše šifra JEU; b. d., 1908 s tit. Úplný a praktický česko-německý dopisovatel pro každého); Nový průvodce po zeměkouli 1, 2 (1. Zeměpis politický, b. d., 1904; 2. Zeměpis horstva a vodstva, b. d., 1906); Zeměpis hvězdárský (1906); Horopis a vodopis vše-

Urbánek

obecný (1906); Posloupnost panovníků všech států všech věků s událostmi historicky památnými 1, 2 (1. Státy mimorakouské, b. d., 1906; 2. Říše rakousko-uherská, b. d., 1907); Repetitorium dějin vychovatelství (1907); Počtařské praktiky, hříčky a šprýmy (b. d., 1907, pseud. Rollo Minusku J. U.); Naše vojsko, jeho organizace a úkoly za míru i války (b. d., 1908); Tišnov a Tišnovsko (1908); Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848 1, 2 (1911, 1912, pseud. Abby Faimonová); Slovník def. řádu školního a vyučovacího pro obyčejné školy obecné a měšťanské s prováděcími předpisy, říšskými a zemskými zákony, nařízením minist. i zemské škol. rady, nálezy správního dvoru a judikaturou z praxe učitelské (1912, s J. Sklenářem); Nejnovější rodinný, živnostenský i obchodní praktický a úplný dopisovatel a právní přítel pro každého (b. d., 1917, pseud. J. Rolík z Deutschdörfllu); V zemi Žižkově (b. d., 1924, šifra -JEU-). ■ REDIGOVAL *kalendář*: Urbánkův kapesní kalendář českého učitelstva (1900–12; 1901–08 s A. K. Vítákem, 1908–12 s A. K. Vítákem a A. Jandlem); *knižnice*: Šolcovy příručky pro učitele škol obecných a měšťanských (1905–10), Malá knihovna spisů poučných (1905–15). ■ USPOŘÁDAL A VYDAL: Kytice písní pro mládež (1907); Ráz, dva. Pochodový zpěvník (b. d., pseud. J. Rolík); 100 vánočních písní a koled (1923). ■

LITERATURA: ● ref. Biografický a bibliografický slovník českých spisovatelů: an., Samostatnost 1910, s. 700; A. Procházka, MR 1910/11, sv. 23, s. 310; A. Pražák, Naše doba 18, 1910/11, s. 711; -s-a- (D. Panýrek), Máj 9, 1910/11, s. 244 ●; an.: Soupis osob literárně, vědecky neb umělecky činných, které se v okrese moravskobudějovickém narodily nebo v něm žily, Sborník vlastivědných statí o politickém okrese moravskobudějovickém (1927); B. Pernica in Písemnictví na západní Moravě (1938).

sb

Rudolf Urbánek

* 7. 9. 1877 *Slaný*

† 26. 7. 1962 *Praha*

Historik, jenž významně zasáhl i do studia literárních dějin; editor a překladatel.

Syn řezníka. Zájem o české dějiny v něm od dětského věku probouzel jeho učitel V. Štech. Po maturitě na gymnáziu ve Slaném (1896), studoval 1896–1900 dějepis a zeměpis na filoz. fakultě české univerzity v Praze. Jeho spolupráčkou zde byl Z. Nejedlý, více však na něho zapůsobil přátelský vztah s V. Novotným. Zásadní vliv na U. vědeckou orientaci měl J. Goll, který tehdy zaměřil svůj seminář na ideovou

problematiku českých dějin 15. století. 1901 U. získal titul PhDr. na základě disertace *Řehoř z Heimburka ve službách Jiřího z Poděbrad*. Od 1900 učil na středních školách v Lounech (1900–02), Hradci Král. (1902–03), Pardubicích (1903–05), opět v Lounech (1905–10) a v Praze: 1910–11 na reálce v Ječné ul. a 1911–20 na reálce v Karlíně. 1908 uzavřel sňatek; dcera Emma U. (1909–1992) se stala významnou badatelkou v oblasti kodikologie a starých tisků. 1916 se U. habilitoval spisem *Věk poděbradský I*. 1920 byl jmenován profesorem československých dějin na nově založené univerzitě v Brně, kde působil až do svého penzionování 1949 (1949/50 ještě jako čestný profesor); výrazně se tu podílel na výchově několika generací historiků. V letech okupace se stáhl do ústraní poté, co byla zakázána jeho rozhlasová přednáška Češi očima ciziny. Od 1917 byl mimořádným, od 1923 dopisujícím, od 1945 řádným členem KČSN (1946–52 místopředseda); od 1932 mimořádným, od 1934 řádným členem ČAVU (1942–46 a 1952 tajemník její 1. třídy). 1952 se stal akademikem v nově zřízené ČAVU.

U. náležel k pozitivisticko-faktografickému křídlu Gollovy školy vedenému V. Novotným, jehož názory sdílel jak v metodologii, tak v ideovém hodnocení českých dějin; přímo i nepřímo naproti tomu opakovaně polemizoval s konzervativně smýšlejícím J. Pekařem. Už před 1. světovou válkou přijal nabídku V. Novotného, aby pro ediční řadu České dějiny, vydávanou v nakladatelství Jan Laichter, zpracoval období poděbradské a jagellonské. V souladu s intencí Novotného si kladl za úkol detailní vylíčení všech stránek minulosti. Snaha využít každý dochovaný údaj a zvládnout veškerou literaturu předmětu mu neumožnila široce založenou práci dokončit. Průpravné studie přerůstaly v analytické monografie; od životního tématu odváděla U. též popularizační činnost, vojenská historie a potřeba vyslovit se k významným výročím husitské epochy (zvláště k Žižkovu jubileu 1924 a o deset let později k výročí bitvy u Lipan). Z původního plánu stačil napsat *Věk poděbradský* (čtyři svazky 1915–62). Dílo má přednosti i nedostatky dané analyticko-popisnou pozitivistickou metodou: shromážděním a zhodnocením veškerých dostupných pramenů sice přispělo k relativně úplnému vylíčení doby, avšak rozpadá se do řady fakticky autonomních kapitol, jimž chybí

koncepční svorník. Charakteristické rysy husitské epochy U. postihl v biografiích významných osobností (*Jan Žižka z Trocnova, Husitský král*). Pozornost, kterou věnoval velkým postavám, prozrazuje U. zakotvenost v myšlenkovém světě sklonku 19. století, zdůrazňujícím historickou roli individua; částečně je též odezvou názoru W. Diltheye, že určité historické období lze nejlépe objasnit prostřednictvím životopisu výjimečného jedince. Už od mládí zajímala U. literatura; za středoškolského působení věnoval sérii popularizačních veřejných přednášek J. Vrchlickému a J. S. Macharovi (s nímž vedl rozsáhlou korespondenci), četl ruské autory (F. M. Dostojevského, M. Gorkého, L. N. Tolstého). Obdiv k A. Jiráskovi vyústil v rozsáhlou studii (sb. Alois Jirásek), v níž podrobně analyzoval spisovatelovu práci s historickými prameny z doby poděbradské. Ve shodě s pozitivismem i vlastním založením se U. zajímal o společenskou působnost literatury. Tento zájem našel přirozené uplatnění v bádání o písemnictví doby husitské. Z husitských autorů U. zaujal zejména Vavřínek z Březové, jemuž připsal autorství řady anonymních literárních děl veršovaných i prozaických (skladby Budyšínského rukopisu, Tkadlečka, četné husitské manifesty aj.). Pozdější bádání tyto identifikační pokusy nepotvrdilo; částečně v rovině hypotéz zůstal též U. pokus o rekonstrukci tvorby protihusitského satirika Maříka Rvačky. Ve třetím dílu *Věku poděbradského* podal U. charakteristiku osobnosti a díla P. Chelčického. Z písemnictví 2. poloviny 15. století jej zaujaly postavy první generace českých humanistů (Simon ze Slaného, Jan z Rabštejna) a historicky nedoložený zjev šaška Jana Palečka. Literárněhistoricky mimořádně cenná je studie *K české pověsti královské* (Časopis Společnosti přátel starožitností českých). Knížka *Žižka v památkách a úctě lidu českého* sleduje, jak se proměňovalo dějinné povědomí o slavném válečníkovi v literárních a výtvarných dílech i lidové slovesnosti. U. bádání o písemnictví husitské epochy vyvrcholilo za okupace spoluprací na připravovaném výboru ze staročeské literatury (do poslední vydaného Výboru z české literatury doby husitské byla zařazena pouze část připravených materiálů). Nejrozsáhlejší z prací, jimiž U. zasáhl do dějin literatury, je monografie *Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmílských i václavských a její autor*; U. pokusy vyvrátit Peka-

řovo datování Kristiánovy legendy do konce 10. století a hypotéza, že ji napsal na počátku 14. věku mnich břevnovského kláštera Bavor z Nečtin, nedošly obecného souhlasu. Přispíval též do naučných slovníků (Enciclopedia Italiana, Masarykův slovník naučný).

ŠIFRY: R.-k., R. U. ■ PŘÍSPĚVKY in: Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica (1958); sb. Alois Jirásek (1921); Bãlgarska misãl (Sofie 1935); sb. Co daly naše země Evropě a lidstvu 1, 2 (1939, 1940); Čas (1906); Časopis Matice moravské (1917–18, 1939–40); ČNM (1925); Časopis Společnosti přátel starožitností... (1915–18, 1955–56; 1915–18 K české pověsti královské); Čes. demokracie (1919); Čes. revue (1908–09, 1921; 1908–09 Rezek – historik, sep. 1909); Čes. slovo (1934); sb. Českosl. vlastivěda 4. Dějiny (1932); sb. Československé armádě pozdravy a vzkazy (1923); sb. Československo od pravěku až podnes. Cyklus přednášek Českosl. rozhlasu na jaře 1932 (1932); sb. Českou minulostí (1929); Čes. časopis historický (1911, 1947–49); sb. Die Tschechoslowakische Republik, ihre Staatsidee in der Vergangenheit und Gegenwart 1 (1937); Důstojnické listy (1926, 1936); Gazette de Prague (1924); Hlasy z Kladska, Rakovnicka, Slánska a Lounska, Unhošťska, Novostrašicka, Berounska a z českého Podrudohorí (Kladno 1906–07); sb. Idea československého státu (1936); Katalog výstavy na paměť Jana Žižky z Trocnova (1924); Královéhradecko (1924–25); sb. Královny, kněžny a velké ženy české (1940); sb. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české (1938, Jan Roháč z Dubé, i sep.); Lech (1937); Lid. noviny (od 1920); Listy filologické (1938, 1946); Lumír (1921); sb. Maroldovo panorama Bitva u Lipan (1932); sb. Mobilizace ducha a železa (1936); Národ (1920); sb. Nár. čítanka (1918); Naše doba (1917); Naše věda (1919–23); sb. Od pravěku k dnešku 1. K 60. narozeninám Josefa Pekaře (1930); Památník Palackého (Val. Meziříčí 1926, Palacký historik, i sep.); Podřipské slovo (Louny 1907–08); roč. Pohledy do kulturních dějin Slaného a Slánska (1938); Přehled (1905–13); sb. Příspěvky k dějinám starší české literatury (1958); Ročenka Českosl. republiky (1927); Ročenka Masarykovy univerzity v Brně (1926/27, 1933/34, 1938/39–1945/46; 1926/27 František Palacký, sep. 1927; 1933/34 Václav Hrubý, sep. 1935; 1938/39–1945/46 František Palacký, sep. 1947); Ročenka Univerzity Komenského v Bratislavě (1919–24, Komenský, sep. 1925); Samostatnost (1926, 1928, 1930, 1932, 1938); Sborník Blahoslavův. 1523–1923 (Přerov 1923); Sborník filologický (1936–39); Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy (1932, Volba Jiřího z Poděbrad za krále českého, i sep.); Sborník Žižkův 1424–1924 (1924); Slánské večery (1929); sb. Slovenská čítanka (1925); sb. Studánka (Videň 1921); Světozor památce A. Jiráska (1930); Svobodný občan (Slaný 1899, 1906); sb.

Šedesát let St. čs. reálky v Karlíně 1874–1934 (1934); sb. Tábor svému dělostřeleckému pluku 305. (Tábor 1932); The Central European Observer (Praha 1924); The Slavonic Review (Londýn 1924); sb. Tři řeči pronesené u příležitosti 400. výročí narození Jana Blahoslava (Přerov 1923); sb. Tvůrcové dějin 2 (1939); Věstník ČAVU (1936, 1946, 1952); Věstník ČSAV (1958); Věstník KČSN (1939, 1951–52; 1939 K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě, i sep.); Vojsenské rozhledy (1924, 1932; 1924 Národní hrđina, i sep.); Vojsenko-historický sborník (1932, 1936, 1938); Vzdělání lidu (Moravany u Pardubic 1905). ■ KNIŽNĚ. *Práce historické a literárně-historické*: V. V. Tomek (1903); Věk poděbradský. České dějiny 3/1–4 (1915, 1918, 1930, 1962); Jiří z Poděbrad a české národní království (1920); Bitva na Vítkově (1920); Jednota bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy (1923); Žižka v památkách a úctě lidu českého (1924); Jan Žižka z Trocnova 1424–1924 (1924); Husitství a jeho nepřátelé domácí i cizí. Žižkova doba. Cyklus přednášek k pětistému výročí smrti Žižkovy 2 (1924); Žižka a nové umění válečné. Žižkova doba. Cyklus přednášek k pětistému výročí smrti Žižkovy 4 (1924); Táborství po Žižkovi. Žižkova doba. Cyklus přednášek k pětistému výročí smrti Žižkovy 5 (1924); Jan Žižka z Trocnova 1, 2 (1924); Konec Ladislava Pohrobka (1924); Průvodce výstavou na paměť Jana Žižky z Trocnova (1924); Jan Žižka (1925); Žižka a táboři (1925); Jiří z Poděbrad (1925, pod chybným jm. Josef Urbánek); Husitský král (1926); Dvě studie o době poděbradské (1929); Svatý Václav a jeho úcta (1930); Bitva u Domažlic 1431 (1932); Bitva na Vítkově 1420 (1933); Václav Novotný (1933); Bitva u Lipan (1934); Bitva u Lipan 1434 (1934); Lipany (1934); Lipany a konec polních vojsk (1934); O české statečnosti (1934); Omladina (1935); Vladislav Varnenčík. Skutečnost i legenda (1937); Gusitskoje vojennoje iskustvo i Evropa (1946); Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor 1, 2 (1947, 1948); Z husitského věku. Výbor historických úvah a studií (1957). ■ REDIGOVÁL *sborníky*: Na rozhraní – MCMIV. Almanach večera abiturientů pardubické reálky... (1904); Sborník Blahoslavův. 1523–1923 (1923, s V. Novotným); Sborník Žižkův 1424–1924 (1924); Českou minulost (1929, s O. Odložilíkem a J. Prokešem). ■ USPOŘÁDAL A VYDAL: Ve službách Jiříka krále. Deníky panaše Jaroslava a Václava Šaška z Břkova (1940); Píseň o spálení knih Viklefových 1410 (1945); O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2. března 1458. Výbor hlavních zpráv souvěkých (1958); – posmrtně: Výbor z české literatury doby husitské 1, 2 (1963, 1964, s jinými). ■

BIBLIOGRAFIE: K. Chyba in R. U.: Z husitského věku. Výbor historických úvah a studií (1957). ■ LITERATURA: P. Křivský: R. U. (1877–1962). Literární pozůstalost (LA PNP 1974; rozšíř. vyd. 2004, s M. Sládkem). ■ an. (E. Chalupný): ref. V. V. Tomek,

Přehled 1, 1903/04, s. 444; B. Mendl: ref. K české pověsti královské, Čes. věda 2, 1915/18, s. 162; ● ref. Věk poděbradský. České dějiny 3/1: Z. Nejedlý, Čes. věda 2, 1915/18, s. 197; J. Bidlo, ČMM 1916, s. 172 ●; ● ref. Věk poděbradský. České dějiny 3/2: K. Krofta, ČČH 1919, s. 302; J. Prokeš, Nové Čechy 3, 1919/20, s. 39 ●; ● ref. Žižka v památkách a úctě lidu českého: F. M. Bartoš, NO 29. 11. 1924; J. Volf, ČNM 1924, s. 281; J. Kapras, Čes. revue 1925, s. 180 ●; O. Odložilík: ref. Jednota bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy, Naše věda 7, 1925/26, s. 20; ● ref. Jan Žižka z Trocnova: J. P. (Pekař), ČČH 1925, s. 651; J. Dostál, Nové Čechy 9, 1925/26, s. 221; -och- (F. S. Procházka), Zvon 26, 1925/26, s. 519; V. Brtník, Venkov 18. 2. 1926; J. Kapras, Čes. revue 1926, s. 444; A. Neumann, Hlídká 1926, s. 559; J. Prokeš, ČMM 1926, s. 732; O. Odložilík, Naše věda 8, 1926/27, s. 36 ●; ● ref. Konec Ladislava Pohrobka: J. Klik, ČČH 1925, s. 407; O. Odložilík, Naše věda 9, 1927/28, s. 121; B. Ryněšová, ČNM 1927, s. 311 ●; O. Odložilík: ref. Žižka a nové umění válečné, Husitství a jeho nepřátelé domácí i cizí, Naše věda 8, 1926/27, s. 15; ● ref. Husitský král: -och- (F. S. Procházka), Zvon 26, 1925/26, s. 601; J. Kapras, Čes. revue 1926, s. 182; J. Klik, ČČH 1927, s. 151; O. Odložilík, Naše věda 9, 1927/28, s. 125; V. Novotný, ČMM 1928, s. 387 ●; O. O. (Odložilík): k padesátinám, NO 7. 9. 1927; ● ref. Dvě studie o době poděbradské: O. Odložilík, ČMM 1930, s. 448; B. Ryněšová, ČNM 1930, s. 154 ●; ● ref. Věk poděbradský. České dějiny 3/3: J. P. (Pekař), ČČH 1930, s. 602; J. Prokeš, ČNM 1930, s. 306; A. G. (Grund), RA 6, 1930/31, s. 384; -och- (F. S. Procházka), Zvon 31, 1930/31, s. 378; B. Ryněšová, Naše doba 38, 1930/31, s. 570; O. Odložilík, ČMM 1931, s. 250; R. (A. Rambousek), Čes. osvěta 28, 1931/32, s. 26; A. Neumann, Hlídká 1932, s. 369 a pokr. ●; ● ref. Bitva u Lipan: Z. Hájek, LidN 9. 6. 1934; J. P. (Pekař), ČČH 1934, s. 437 ●; ● ref. Lipany a konec polních vojsk: F. M. Bartoš, Jihočeský sb. historický 1934, s. 121; J. Dostál, Akord 1934, č. 9–10; F. F. (Fajfr), Čin 1934, s. 1001; J. Ch. (Charvát), PL 23. 11. 1934; J. Pekař, ČČH 1934, s. 574; J. Slavík, NO 30. 9., 4. a 11. 10. 1934; F. K. (Kovář), Čes. osvěta 31, 1934/35, s. 288 ●; R. J. (Jakobson): ref. Vladislav Varnenčík, SaS 1937, s. 189; ● k šedesátinám: J. Dostál, Čes. slovo 7. 9. 1937; Z. Hájek, LidN 7. 9. 1937; J. Pešek, NL 7. 9. 1937; F. M. B. (Bartoš), NO 7. 9. 1937; s (F. Sekanina), Nár. politika 7. 9. 1937; J. P. (Pelikán), ČSPS 1937, s. 142; Štr (F. Šteidler), Vojsenko-historický sborník 1937, s. 198 ●; ● ref. ed. Ve službách Jiříka krále: F. Kutnar, Venkov 19. 6. 1940; J. Polák, Střední škola 1940, s. 254; K. P. (Polák), Nár. práce 2. 8. 1940 ●; ● k sedmdesátinám: Štr. (F. Šteidler), Obrana lidu 5. 9. 1947; F. M. Bartoš, NO 7. 9. 1947; K. P. (Polák), PL 7. 9. 1947; F. Kalousek, Rovnost 7. 9. 1947; V. Burian, Slovo národa 7. 9. 1947; J. Dřímál, Svob. noviny 7. 9. 1947; J. Dostál, Svob. slovo 7. 9. 1947; -lh (L. Hosák), ČSPS 1948, s. 65 ●; ● ref. Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend...: V. Chaloupecký,

ČCH 48–49, 1947/1948, s. 287; Ktr. (F. Kutnar), Střední škola 1948, s. 90; K. Horálek, SaS 11, 1948/49, s. 35 + Slavia 1951, s. 86; J. Ludvíkovský, Naše věda 27, 1949/50, s. 158 a pokr. ●; J. Dřímál: k pětadesátinám, ČMM 1952, s. 169; ● k osmdesátinám: J. Dřímál, Svob. slovo 7. 9. 1957; K., LitN 1957, č. 36; F. Kutnar, ČSPS 1957, s. 129; B. Šindelář, ČMM 1957, s. 165; T. Č. Zelinka, Křesťanská revue 1957, s. 198; V. M. Š. (Škorpil), Historie a vojenství 1958, s. 313 ●; ● ref. Z husitského věku: -ip-, Jihočeský sb. historický 1957, s. 129; M. K. (Kaňák), Čes. zápas 1957, č. 38; J. S. (Spěváček), ČCH 1957, s. 794; J. Válka, ČMM 1958, s. 212; E. Maleczyńska, Przegląd historyczny (Varšava) 1959, s. 139; F. Seibt, Zeitschrift für Ostforschung (Marburg a. der Lahn) 1960, s. 589 ●; ● ref. ed. O volbě Jiřího z Poděbrad...: ac (A. Císařová-Kolářová), Kostnické jiskry 13. 3. 1958; J. S. (Spěváček), ČCH 1958, s. 582 ●; ● nekrology: F. M. Bartoš, Kostnické jiskry 9. 8. 1962; J. Dřímál, Sborník Matice moravské 1962, s. 242; R. Heck, Sobótka (Vratislav) 1962, s. 499; Kl. J. (J. Klík), ČSPS 1962, s. 168; Ks. (L. Khás), LitN 1962, č. 31; J. Macek, Věstník ČSAV 1962, s. 563; J. Spěváček, Zprávy Českosl. historické společnosti 1962, s. 87; B. Šindelář, ČCH 1962, s. 629; J. Marek, sb. Brno v minulosti a dnes (1963, s. 245); S. H. Thomson, Journal of Central European Affairs (Colorado) 1963, s. 498 ●; ● ref. Věk poděbradský. České dějiny 3/4; J. Marek, Sborník Matice moravské 1963, s. 314; J. Mezník, SPFF Brno, ř. C – lit. hist., 1963, č. 10; O. Odložilík, Speculum (Cambridge, Mass.) 38, 1963, s. 670; J. S. (Spěváček), ČCH 1963, s. 113; F. Svejkský, ČLit 1963, s. 90 ●; F. Kutnar in Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví 2 (1977, upr. vyd. 1997, s. J. Markem); B. Šindelář: Sto let od narození akademika R. U., ČMM 1977, s. 430; F. X. Halas: Ulice, v níž bydlíš, nese jméno Urbánkova, Universitas 1987, č. 4; Ze vzpomínek dr. Emmy Urbánkové (ed. B. Wižďálková), Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků... 5, 1988 (1989), s. 7; M. Řepa in Poetika českého dějepiscetví (2006).

pč

Zdeněk Urbánek

* 12. 10. 1917 *Praha*† 12. 6. 2008 *Praha*

Prozaik, autor lyrických, psychologizujících próz, později memoárových črt a povídek, též knih pro mládež, překladatel z anglické a americké literatury, esejista, literární, divadelní a kulturněpolitický publicista.

Pochází ze statkářského rodu protestantského založení ze středních Čech. Studoval na Akademickém gymnáziu v Praze, později na obchodní akademii v Praze-Karlíně (mat. 1938). Umělecké postoje i osobní vztahy ho pojily se

skupinou mladých autorů debutujících koncem 30. let (K. Bednář, I. Blatný, K. Bochořák, H. Bonn, B. Březovský, J. Lederer, F. Schulmann, J. M. Tomeš aj.), blízké přátelství navázal s J. Ortenem, podílel se na práci avantgardního Divadelního kolektivu mladých Na Zbořenci; ovlivnil ho také patron mladých autorů F. Halas. Od 1936 publikoval ve Studentském časopisu, kde pak také působil v kruhu studentských redaktorů. 1938–39 se podílel na rukopisném časopisu Noc, připravovaném skupinou kolem K. Bednáře. Jako student podnikl poznávací cesty do zahraničí (1936 Anglie a Skotsko, 1937–38 Rakousko, Švýcarsko, Francie). Po maturitě zahájil studium angličtiny a češtiny na filoz. fakultě v Praze, po uzavření českých vysokých škol nacisty se stal 1939 redaktorem nakladatelství ELK. Za okupace byl zaměstnán jako kočí na otcově statku v Drahelicích u Nymburka (Nymburk), zároveň nadále literárně pracoval. Po válce krátce působil v redakci Svob. slova, 1945–46 v odboru knižního trhu na ministerstvu informací, 1946–49 byl redaktorem Nár. osvobození, 1949–57 lektorem a později dramaturgickým tajemníkem umělecké rady v Českosl. státním filmu. Stýkal se se členy uskupení Sedm v říjnu (V. Hejna, A. Paderlík, Z. Seydl aj.), Skupiny 42 a s dalšími umělci (E. Frynta, V. a E. Fukovi, J. Hanč, B. Hrabal, J. Kolář, K. Lhoták, J. Rychlík, J. Schwarz, K. Souček aj.). Od 50. let se postupně pro svůj nesouhlas s vládnoucí ideologií vzdaloval oficiálnímu kulturnímu dění, soustředil se především na překládání, věnoval se také divadlu (spolupráce s divadlem Na zábradlí). V polovině 50. let onemocněl tuberkulózou, po vyléčení koncem 50. let byl překladatelem a publicistou z povolání. V 60. letech opět hojně cestoval (Polsko, Anglie, Jugoslávie, Řecko, Norsko, USA). Za normalizační éry v 70. a 80. letech byl perzekvován (publikoval pod cizími jmény), jako disident se podílel na vydávání samizdatové literatury a časopisů, stal se jedním z prvních signatářů Charty 77. Po 1989 se znovu vrátil do veřejného života: opět cestoval (mj. studijně pobýval na několika univerzitách v USA), 1990 se habilitoval v oboru dramaturgie a vyučoval na Akademii múzických umění v Praze, 1991 se stal jejím rektorem, 1992 se funkce vzdal. Přijal také četné společenské funkce (Společnost F. Kafky, Fond B. Němcové pro autory postižené nouzí, Společnost pro Lid. noviny, Penklub

aj.), získal čestné tituly a vyznamenání doma i v cizině (mj. 1992 Dr. h. c. na univerzitě v Chicagu, 1993 vyznamenání „Spravedlivý mezi národy“ a čestný občan Izraele za pomoc židovským občanům při holocaustu).

U. příslušnost ke skupině mladých autorů sdružených kolem K. Bednáře se projevila v jeho prózách i v příspěvcích k dobovým diskusím o vymezení této nastupující generace, jež byly vyvolány její tvorbou i Jarním almanachem básnickým 1940 a Bednářovým Slovem k mladým; v eseji *Člověk v mladé poezii*, který U. pojal spíše jako apologii mladých básníků než programovou reflexi, se pokusil postihnout obsah, podněty a směr stávající tvorby: určujícím shledával pocit chaosu a vnějšího ohrožení, jež obracejí pozornost k člověku obnaženému v jeho utrpení a skepsi (zvláště k různým ideologiím), otevřenému mravním řešením a nacházejícímu v sobě samém nejmíc naděje na cestu k univerzu. I U. vlastní literární tvorba vycházela z problematizace lidské existence, zaznamenávala s uvolněnou obrazností, mnohdy verbálně přetíženým výrazem, především citová a smyslová hnutí, stavy úzkosti, izolovanosti, stesku po slově. Po prvotině *Jitřenka smutku*, básních v próze, se v následujícím souboru textů *Úžeh tmou* rozšířil U. pocit nevyslovitelná, došlo také k posunu od zřejmé programové bezsýzřetovosti k příběhu alespoň naznačenému, vytvářejícímu oporu zkoumané psychice postav (na námět jedné z próz s tit. *Florian a mlčení* napsal U. společně s J. Ortenem drama *Blahoslavení tiší*). Preciózní metaforický jazyk, omezení popisu prostředí či vnější charakterizace postav ve prospěch detailního dušezpytu a autorských filozofujících komentářů, nicméně i zřetelnější epický půdorys vyznačují generační román *Příběh bledého Dominika* (první část zamýšleného většího cyklu), v němž je východisko z krizí dospívajícího přecitlivělého studenta příznačně hledáno v obratu do sebe, v mravně založeném budování vlastní osobnosti. S aktualizací etických hodnot v době války, ovšem s důrazem na osobní vklad člověka, směřovala U. prozaická tvorba k větší objektivaci a k střízlivějšímu stylu. Projevilo se to již v povídkovém souboru *Životy a svědomí* s tématem krize svědomí a následné sebenápravy a zejména v pozdějších prózách: v románu *Cestou za Quijotem*, pokusu o zachycení části života M. de Cervantesa, symbolizujícím věčný zápas proti marnosti,

i v románu pro mládež o životě R. Amundsenova *Hrdina obou pólů*, traktovaném v přehledné zkratce jako příběh následováníhodného vzoru. U. další literární práce (zčásti byly v 80. letech vydávány v samizdatových či exilových edicích) měly převážně reflexivní, deníkovou a memoárovou povahu; určovaly je étos založený v tradici demokratického humanismu, tematika lidské aktivity a jejího smyslu, nepatetický realismus, žánrově neurčitý tvar na hranici prózy, eseje a poznámek, místy i přetížený jazyk. Kniha *Ztracená země* (texty z let 1947–63) obsahuje beletrizované deníkové zápisy, poznámky o překládání, divadelní text, zápisky z cest, povídky a novelu *Z těžé látky jako sny*. Pramenem rozsáhlého cyklu *Stvořitelé světa* (část nejprve inedit. s tit. *Popaměti*), *Stvořitelé světa pokračují*, *Stvořitelé světa 3* jsou vzpomínky a zkušenosti, výsledkem pak svérázné paměti: prózy různého ladění, žánru i tématu, vyznačující se i jistou rozbíhavostí myšlenky i věty, týkající se U. příbuzných, přátel a osobností veřejného života (E. Hostovský, E. Medková, Z. Nejedlý, J. Polák, V. Řezáč, P. Tigrid aj.). Výbor z literárních esejí z let 1948–87 *Zvláštní případy* shrnuje osobním zaujetím poznamenané portréty básníků I. Blatného, L. Dvořáka, J. Hanče, J. Orteny a překladatelskou studii o J. Joyceovi. Výhradně divadelní problematice (náčrty analýz a eseje o dramatech, autorech, režii, herectví ap.) se věnuje výbor *Domy plné událostí*. Východiskem knihy *Stránky z deníků* byly záznamy z let 1986–99. – V překladatelské činnosti prokázal U. mnohostrannost jak výběrem autorů, tak žánrů, vytříbený jazykový cit i schopnost přiblížovat originál současnému čtenáři či divákovi. Upoutal překlady Shakespearových dram, z klasické literatury dále uváděl např. Ch. Dickense, W. Whitmana, zejména se však orientoval na moderní angloamerickou literaturu, a to hlavně na prózu (Th. Dreiser, F. S. Fitzgerald, J. Galsworthy, J. Joyce, Mark Twain, W. Saroyan aj.). – Jako publicista se U. v poválečné době věnoval především divadelní problematice (čas. Divadlo) a překládání (Světová literatura aj.), publikoval též články kulturněpolitické, později i vzpomínkové texty a účastnil se polemik (v 70. a 80. letech pouze v samizdatových či v exilových publikacích). Podílel se též na četných edičních projektech (doslovy, předmluvy a komentáře k dílu H. Bonna, J. Hanče, J. Orteny aj.); je autorem rozhlasové hry Uta

z Naumburgu (1967 oceněna v soutěži), 1970 připravil pro literární kavárnu Viola pásmo z díla J. Hanče.

ŠIFRY: -rb-, Urb, Urb., -urb-, ZM, Z. M. ■ PŘÍSPĚVKY *in*: sb. ...a co si o tom myslíte vy? (Mnichov 1986); Almanach Kmene 1948; sb. Benefice (Toronto 1990); sb. Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech (1995); Českosl. voják (1962); Čes. život (1947); sb. Danny je náš. K 60. narozeninám J. Škvoreckého (1984, inedit.); Dialog (1964); Die Verwandlung. Věstník Společnosti Franze Kafky (1996); Divadelní noviny (1967); Divadlo (1960–67); Fragment K. (Bratislava 1991); sb. Hlasy nad rukopisem Vaculíkova Českého snáře (1991, inedit. 1981); Hodina naděje. Almanach české literatury 1968–78 (něm. Luzern 1978, čes. Toronto 1980); Host (1992); sb. Charta '77 očima současníků: Po dvaceti letech (1997); sb. Jakémusi Alexandru K. 50 (1979, inedit.); sb. Jan Grossman. Svědectví současníků (1996); sb. Jaroslav Seifert 1986 (1986, inedit.); sb. K 75. narozeninám prof. dr. Václava Černého (1980, inedit.); Kalendarář Lid. demokracie (1962); sb. Karlu Srbovi k padesátinám (1987, inedit.); Knižní kultura (1965); Krásná literatura (1963); Kritický měsíčník (1940); Kulturní tvorba (1963, 1964); Kurýr Odeonu (1970); Kytice (1947–48); Labyrint (1994); Lid. demokracie (1964, 1994); Lid. noviny (1940); Lid. noviny (1988–90, inedit.); Lid. noviny (od 1990); List mladých; Listy (Řím 1986); Lit. listy (1968); Lit. noviny (1939); Lit. noviny (1967); Lit. noviny (1990–91); Lumír (1939); sb. Milý Václave – Tvůj. Přemýšlení o Václavu Havlovi (1997); Mladá fronta (1947); Mladá kultura (1938); Mosty (1992, 1994, 1996); My (1969); Nár. divadlo (1960); Nár. osvození (1938, 1945–48); Naše zprávy (1939, 1941); sb. Nevyučován zůstává život (1948); Nová svoboda (1963–64); Nové knihy (1994–95); Obrana lidu (1960); Obrys (Mnichov 1986–87); Obsah (1986, 1988, inedit.); sb. O divadle (1990); O divadle (1986–89, inedit.); sb. Ohnice (1947); O knihách a autorech (1958); J. Orten: Převleky (1968, D Blahoslavení tiší, s J. O. → J. O.: Dramata, Recenze a vyznání, Články a reflexe, 2000); sb. Osobnosti. Nositelé Řádu T. G. Masaryka 1991 a 1992 (Brno 1993); Panoráma (1940); sb. Pohledy (1976, inedit.); Práce (1945); Program D 40 (1940); Repertoár malé scény (1969); Respekt (1998); Revolver revue (1994, 1997–2001); Roš chodeš (1993); Rozmluvy (Londýn 1984); Rudé právo (1966); Sešity pro literaturu a diskusi (1968); Spektrum (1977–79, inedit.); Studentský časopis (1936–41); Svědectví (Paříž 1985–86, 1990); Svět a divadlo (1994); Svět práce (1946); sb. Světla lhůta (1989, inedit.); Světová literatura (1956–70); Svob. slovo (1945, 1989, 1992); Svob. noviny (1945); The Prague Post (1994); sb. Transdisciplinární gratulovník k 60. narozeninám Ivana M. Havla (2000); Tvář (1964–65); Týden (1996); sb. Václav Havel or Living in Truth (Londýn 1986); Venkov (1941); Vlasta (1965); sb. Vzpomínky a pocty na paměť Jana Pa-

točky (1980, inedit.); Zeměd. noviny (1991); Židovská ročenka 5752 (1991). ■ KNIŽNĚ: *Beletrie a práce o literatuře a divadle*: Jitřenka smutku (PP 1939); Úžeh tmou (PP 1940); Člověk v mladé poezii (E 1940); Příběh bledého Dominika (R 1941); Hrdina obou pólů (R pro ml., 1943; upr. vyd. 1949); Životy a svědomí (PP 1945); Cestou za Quijotem (R 1949); Rychle vpřed po zemi, na vodě, vzduchem (P pro ml., 1951); Stvořitel světa (PP, Toronto 1989, Brno 1995, ed. H. Pospíšilová; zatímní část s tit. Popaměti inedit. 1984); Ztracená země (PP 1992, inedit. 1986); Zvláštní případy (EE, Řím, Praha 1993, ed. K. Jadrný); Domy plné událostí (EE 1996, ed. K. Jadrný); Stvořitel světa pokračují (PP 1996, ed. H. Pospíšilová); Stvořitel světa 3 (PP 1997, ed. H. Pospíšilová); Stránky z deníků (2003). – *Překlady*: H. S. Walpole: Zpověď Jana Talbota (1946); A. Huxley: Šedá eminence (1948); W. Saroyan: Dobrodružství Wesleye Jacksona (1948) + Odvážný mladý muž na létající hrazdě (1958) + Tati, tobě přeskočilo (1964) + Pět zralých hrušek a jiné povídky (1965, s J. Schwarzem) + Léto na krásném bílém koni (1981, s J. Schwarzem a J. Kolářem, Z. U. an.) + Vinice ve velkém údolí (2000); Ch. Dickens: Život a dobrodružství Martina Chuzzlewita 1, 2 (1950, 1951) + Americké poznámky (1952) + Příběh dvou měst (1954); Th. Dreiser: Americké osudy (1952) + Americká tragédie (1954); Mark Twain: Ze země dolaru (1952) + Tajemný cizinec (1961) + Tom Sawyer na cestách a jiné prózy (1966, s F. Gelem) + Skákový žabák a jiné prózy (1979, s J. Schwarzem, pod jm. J. Schwarze) + Dopisy z planety Země (1987, s J. Beránkovou, pod jm. J. Schwarze) + Milionová bankovka (1993); H. Fast: Spartacus (1953); C. Weatherwax: Dejme se na pochod (1953); W. Whitman: Zpěv o mně (1955, s J. Kolářem) + Stébla trávy (1955, s J. Kolářem) + O poezii, národní kultuře a jazyku (1956) + Spojím vás láskou milenců (2002, s J. Kolářem; výbor, usp. M. Kovářik); E. L. Masters: Spoonriverská antologie (1957, s J. Kolářem a E. Fryntou); J. Galsworthy: Moderní komedie 1–3 (1957: 1. Bílá opice, 2. Stříbrná lžička, 3. Labutí zpěv) + Sága rodu Forsytů 1–3 (1957: 1. Bohatec, 2. V pasti, 3. K pronajmutí); I. Stone: Žízeň po životě (1957; 1985 pod jm. J. Emmerové) + Advokát Darrow obhajuje (1975, pod jm. J. Emmerové); W. Faulkner: Růže pro Emílii (1958, s J. Schwarzem); L. a E. Hansonovi: Urozený divoch (1959); J. Joyce: Dubliňané (1959); W. Shakespeare: Tragický příběh dánského prince Hamleta (1959, s ilustracemi J. Šímy) + Richard III. (1962) + Romeo a Julie (1964) + Hamlet (1966) + Julius Caesar (1967) + Král Richard II. (1976) + Jindřich IV. 1, 2 (1981, 1982, inedit.) → Šest her 1–3 (1992: 1. Hamlet, Romeo a Julie; 1995: 2. Julius Caesar, Richard Druhý, Richard Třetí, 3. Jindřich Čtvrtý); H. James: Mistrova lecke (1961); C. Belfrage: U mne setrvej (1963); T. S. Eliot: Rodinné shromáždění (1964); F. S. Fitzgerald: Diamant velký jako Ritz (1964, s L. Dorůžkou) + Velký Gatsby a jiné příběhy jazzového věku (1970, s L. Dorůžkou); E. O'Neill:

Dlouhá denní cesta do noci (1965; 1988 s tit. Cesta dlouhým dnem do noci, pod jm. J. Schwarze); W. Macken: Mlčící lid (1975, pod jm. J. Schwarze); Th. Berger: Malý Velký muž (1977, pod jm. Z. Kirschnera); H. Melville: Billy Bud – Benito Cereno (1978, s J. Munzarem, pod jm. E. Kondrysové); C. Blair jr.: Země Pentagon (1979, pod jm. J. Schwarze). ■ SCÉNICKY. *Překlad*: L. Hellman: Podzimní zahrada (1974). ■

LITERATURA: Sborník k šedesátinám Z. U. (1977, inedit.). ■ ● ref. Jitřenka smutku: V. Černý, KM 1939, s. 460; drb. (J. Borecký), Zvon 40, 1939/40, s. 277; kp. (K. Polák), Nár. práce 30. 4. 1940; B. Březovský, Panoráma 1940, s. 14; J. Červinka, Řád 1940, s. 211; P., LitN 1940, s. 48; jsr. (J. Šnobl), Čes. osvěta 37, 1940/41, s. 77 ●; ● ref. Člověk v mladé poezii: mh. (M. Haller), Střední škola 21, 1940/41, s. 316; V. Běhounek, Dělnická osvěta 1941, s. 40; amp. (A. M. Piša), Nár. práce 23. 3. 1941; jhch. (J. Heidenreich-Dolanský), Dělnická osvěta 1941, s. 122; J. B. Čapek, LidN 17. 8. 1941; J. Ný. (Novotný), KM 1941, s. 320 ●; ● ref. Úžeh tmou: J. Kopecský, Studentský časopis 20, 1940/41, s. 209; R. Č. (Černý), Akord 8, 1940/41, s. 307; -ühl- (B. Mühlstein), Naše zprávy 1941, č. 2; vbk. (V. Běhounek), Nár. práce 12. 3. 1941; J. Červinka, Řád 1941, s. 212; F. Křelina, Venkov 1. 2. 1941 (i ref. Člověk v mladé poezii); J. Janů, Střední škola 22, 1941/42, s. 59 ●; ● ref. Příběh bledého Dominika: B. Jedlička, LidN 28. 4. 1941; AMP. (A. M. Piša), Nár. práce 25. 5. 1941; V. Černý, KM 1941, s. 279; R. Habřina, Venkov 28. 9. 1941; J. Červinka, Řád 1941, s. 443; J. Filipec, Akord 9, 1941/42, s. 18; jšk. (J. Š. Kvapil), Naše doba 49, 1941/42, s. 246 ●; J. Nečas: O mladé české próze, Naše doba 49, 1941/42, s. 462; Filip. (D. Filip): ref. Hrdina obou pólů, Úhor 1943, s. 156; R. Zachovalová: Z. U., spisovatel (rozhovor), Mladá fronta 23. 3. 1947; J. Trefulka: ref. Cestou za Quijotem (1949), LidN 3. 7. 1949; N. Č., F. H. (Černý, Holešovský): ref. Hrdina obou pólů (1949), Komenský 74, 1949/50, s. 474; ● ref. Rychle vpřed...: B. Uher, Komenský 76, 1951/52, s. 77; F. Holešovský, Štěpnice 5, 1951/52, s. 222 ●; ● ref. překlady W. Shakespeara: J. Caha, Tvorba 1959, s. 536; A. Bejblík, Divadlo 1959, s. 720; H. Budňová, Divadelní noviny 3, 1959/60, č. 13; A. Viková, tamtéž 4, 1960/61, č. 25 ●; I. Klíma: Několik poznámek o ztraceném prozaikovi, Spektrum (inedit.) 1977, č. 1 + Z. U. – ztracený autor, Obsah (inedit.) 1987 → Už se blíží meče (1990); V. Karfík: Návraty Z. U., Kritický sborník (inedit.) 1987, č. 3 → (s tit. Od nahého člověka k svědkovi dějin) Literatura je čitelná (2002); J. Lopatka: Spisovatel a překladatel Z. U., LidN (inedit.) 1988, č. 4 → LidN 1990, s. 21; I. Klíma in Už se blíží meče (1990, s. 77); ● ref. Stvořitelé světa: J. Jedlička, Svědectví (Paříž) 1990, č. 91, s. 278 → Z. U.: Stvořitelé světa (1995); J. Čulík, Tvorba 1990, č. 37; J. Chuchma, Tvar 1991, č. 32 ●; D. Perstická: Z. U., in Osobnosti. Nositelé Řádu T. G. Masaryka 1991 a 1992 (1993, s. 285); ● ref. Ztracená země: V. Novotný, Mladá fronta Dnes 26. 2. 1993; M. Petříček, Nové knihy 1993, č. 11 ●; ● ref.

Zvláštní případy: no (V. Novotný), Nové knihy 1993, č. 10; M. Petříček, Tvar 1993, č. 15; M. Červenka, ČLit 1993, s. 222; P. Rut, LitN 1993, č. 35 (i ref. Stvořitelé světa) ●; M. Nyklová: Slovo má Z. U. ... Stvořitelé světa (rozhovor), Nové knihy 1994, č. 31; ● ref. Stvořitelé světa (1995): V. Karfík, Týden 1995, č. 46; P. Švanda, Rovnost 6. 12. 1995; V. Novotný, Tvar 1996, č. 1 ●; ● ref. překl. W. Shakespeare: Šest her: R. Matys, Nové knihy 1995, č. 23; Z. Stříbrný, LitN 1995, č. 38 → Proud času. Stati o Shakespeareovi (2005); Z. Beran, Tvar 1996, č. 7 ●; S. Machonin in Z. U.: Domy plné událostí (1996); ● ref. Domy plné událostí: V. Novotný, Nové knihy 1996, č. 22; M. Horanský, LidN 12. 10. 1996; P. Rut, LitN 1996, č. 40 ●; M. Wollner: Lehkou rukou o vážných věcech (rozhovor), Týden 1996, č. 48; ● ref. Stvořitelé světa pokračují: J. Boček, Právo 6. 1. 1997; P. Řezníček, LidN 11. 1. 1997, příl. Národní 9, č. 2; I. Harák, Nové knihy 1997, č. 6; M. Jungmann, LitN 1997, č. 11; B. Svadbová, Tvar 1997, č. 6; M. Hybler, Kritická příloha Revolver revue 1997, č. 8 ●; I. Harák: ref. Stvořitelé světa 3, Nové knihy 1998, č. 9; M. Jareš in Časopis Noc, Aluze 1999, č. 1; J. Pechar: Dva překlady Hamleta (Z. U. a E. A. Saudka), in Interpretace a analýza literárního díla (2002); in Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu (2003, ed. K. Jechová); V. Havel in Z. U.: Stránky z deníků (2003); ● ref. Stránky z deníků: J. Zizler, LitN 2004, č. 7; F. Knopp, LitN 2004, č. 12; J. Kašpar, Právo 18. 3. 2004 ●.

jip

Jarmila Urbánková

* 23. 2. 1911 *Horní Vilémovice* u Třebíče
† 13. 5. 2000 *Praha*

Básnířka, autorka žensky vznícené lyriky a posléze době konvenujících sociálních a intimních reflexí, písnič i též verše pro děti; překladatelka z angličtiny a dalších jazyků, publicistka.

Provd. Galandauerová, podepisovala se i Urbánková-Galandauerová. – Dcera evangelického faráře. Obecnou školu navštěvovala v rodišti. Od 1922 studovala na gymnáziu v Třebíči, po přestěhování od 1924 v Přerově (mat. 1930). 1930–35 studovala na filoz. fakultě v Brně češtinu a angličtinu, z povinných slovanských jazyků polštinu (profesoři F. Chudoba, A. Novák, F. Wollman); 1935 absolvovala studijní pobyt v Londýně. 1936 uzavřela sňatek s právníkem M. Galandauerem, levicovým činitelem, který byl pak za okupace vězněn a 1943 popraven v Buchenwaldu. U. krátce vyučovala na soukromé obchodní škole a poté se věnovala překládání. 1947 získala stipendium ministerstva infor-